T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANABİLİM DALI

İRAN'DA TURİZM FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Güllü SONAKALAN

İstanbul, 2018

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANABİLİM DALI

İRAN'DA TURİZM FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Güllü SONAKALAN

Danışman: Prof. Dr. Hamza AKENGİN

İstanbul, 2018

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506111007 no'lu Güllü SONAKALAN'ın hazırladığı "İran'da Turizm Faaliyetleri" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 24/09/2018 tarihinde saat 11:00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ..KABULÜ..... ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof.Dr.Hamza AKENGİN	KABUL	
Doç.Dr.Hülya KAYALI	KABUL	
Doç.Dr.Hüsniye DOLDUR	KABUL	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 27/09/2018 tarih ve 2018/20-09 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖNSÖZ

Orta Doğu ülkeleri sahip oldukları coğrafi konumları itibariyle dünyada meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik olayların gelişimi ve değişimini etkiledikleri gibi bu gelişim ve değişimden de etkilenmişlerdir. Geçmiş tarihi itibariyle kadim bir medeniyeti temsil eden İran, kültürel ve kalıtsal zenginliklerinden dolayı inanç, sağlık, deniz, kültür ve doğa turizmi gibi birçok turizm destinasyonuna sahiptir.

"İran'da Turizm Faaliyetleri" başlıklı tezimizde turizm ile ilgili temel kavramlar, turizmin önemi, UNWTO verileri temel kaynak kabul edilerek dünyadaki turizm varlığı, Orta Doğu'da turizm hareketliliği ve İran'daki turizm potansiyeli hakkında bilgiler verilmiştir. Bunların akabinde genel olarak İran'ın coğrafi yapısı hakkında bir çerçeve çizilmiştir. Daha sonraki bölümde de İran'da bulunan turizm faaliyetleri ele alınmış ve arazi çalışması olarak belirlenen yerler hakkında kısmi bilgilendirmeler yapılmıştır. Bulgular kısmında ise İran'ın turizm potansiyeli ile doğal şartları, sosyo-kültürel yapısı, ekonomisi, Türkiye ile turizm ilişkileri, ülkenin bu potansiyelini olumsuz etkileyen faktörler ve İran'ın bu potansiyeli nasıl değerlendirdiğine dair alt sorular oluşturulup cevaplandı. Sonuç bölümünde de tez çalışmasının sonuçları ve önerileri yer almıştır.

İran turizmi ile ilgili ülkemizde daha önce yapılmış detaylı ve kapsamlı başka çalışmaların çok olmaması, literatür taramasında elde edilen bilgilerin de göstermiş olduğu gibi kaynakların yeterli olmamasının yanında benim İran'ın sosyo-kültürel yapısına, tarihi dokusuna, coğrafi yapısına ve turizmine karşı olan ilgim bu çalışmaya yönelmeme etken oldu.

Bu alanda çalışmaya başlamam konusunda büyük destek veren, tez çalışmama başladığım andan itibaren desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve beni hep motive eden danışman hocam Prof. Dr. Hamza AKENGİN'e, tezimi yazmam için beni motive eden ve akademik açıdan bana destek veren sayın hocam Doç. Dr. E. Sare AYDIN YILMAZ'a, tezimi okuyan Edebiyat Öğretmeni arkadaşım Elif TELKEŞ'e ve özellikle çalışmalarım sırasında hep yanımda olan aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ iv

FOTOĞRAF LİSTESİ iv

HARİTA LİSTESİ vii

TABLO LİSTESİ viii

GRAFİK LİSTESİ ix

ŞEKİL LİSTESİ x

KISALTMALAR xi

ÖZET xii

ABSTRACT xiii

1 GİRİŞ 1

2 AMAÇ YÖNTEM MALZEME 9

2.1 Araştırmanın Konusu ve Amacı 9

2.2 Araştırmanın Yöntemi ve Malzeme 9

2.3 Araştırmanın Sınırlılıkları 10

3 KONUYLA İLGİLİ LİTERATÜR TANITIMI 11

4 İRAN'IN COĞRAFİ YAPISI 17

4.1 İran'ın Fiziki Coğrafya Özellikleri 20

4.1.1 Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikleri 20

4.1.1.1 Dağlık Alanları 21

4.1.1.2 Merkezi İç Platolar ve Çöller 25

4.1.1.3 Kıyılar 27

4.1.2 İran'ın Hidrografik Özellikleri 27

4.1.3 İran'ın Klimatolojik Özellikleri ve Bitki Örtüsü 29
4.2 İran'ın Beşeri ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri 33
4.2.1 İran'ın Tarihçesi 33
4.2.2 İran'da İdari Yapı Ve Siyasi Yönetim 36
4.2.3 İran'ın Nüfus Özellikleri 38
4.2.4 İran Nüfusunun Etnik Yapısı ve Dil 41
4.2.5 İran Nüfusunun Dini Yapısı 43
4.3 İran'ın Ekonomik Coğrafyası 45
4.3.1 Tarım ve Hayvancılık 48
4.3.2 Sanayi 50
4.3.3 Madenler ve Enerji Kaynakları 51
4.3.4 Petrol 52
4.3.5 Doğalgaz 53
4.3.6 Elektrik Enerjisi 54
4.3.7 Bankacılık ve Hizmet Sektörü 54
4.3.8 Ticaret 55
5 İRAN'DA TURİZM FAALİYETLERİ 59
5.1 İran'da Turizm Faaliyetlerinin Gelişmesi 59
5.2 İran'da Turizm Çekicilikleri 62
5.2.1 Kültürel ve Tarihi Turizmin Dağılışı 64
5.2.2 Basra Körfezi ve Hazar Denizi Kıyı Turizmi Olanakları 124
5.2.3 Ulusal Parklar ve Koruma Alanları 127
5.2.4 Film-Sinema ve Festival Turizmi 129
5.2.5 Dağ Turizmi 133
5.2.6 İnanç Turizmi 136
5.2.7 Sağlık Turizmi 137

5.3 İran'ın Turizm Talebi 140
5.3.1 Uluslararası Turizm 142
5.3.2 Ulusal Turizm 149
5.3.3 Seyahat Acenteleri ve Tur Operatörleri 152
5.3.4 Konaklama 153
5.3.5 Yeme-İçme 155
5.3.6 Rekreasyonel Alışveriş 156
6 BULGULAR 157
6.1 İran Turizm Potansiyeli ile Doğal Şartlar Arasındaki İlişki Nasıldır? Alt Problemine Ait Bulgular 157
6.1.1 İklimin Turizme Etkisi 157
6.1.2 Bitki ve Hayvan Varlığının Turizme Etkisi 158
6.1.3 Hidrografik Unsurların Turizme Etkisi 160
6.1.4 Yapısal (Jeolojik) Özelliklerin Turizme Etkisi 161
6.2 İran Turizm Potansiyeli ile Sosyo-Kültürel Yapısı Arasındaki İlişki Nasıldır? Alt Problemine Ait Bulgular 163
6.3 İran Turizm Potansiyeli ile Ekonomisi Arasındaki İlişki Nasıldır? Alt Problemine Ait Bulgular 164
6.4 İran Turizm Potansiyelini Nasıl Değerlendiriyor? Alt Problemine Ait Bulgular 168
6.5 Türkiye-İran Turizm İlişkisi Nasıldır? Alt Problemine Ait Bulgular 170
6.6 İran Turizmini Olumsuz Etkileyen Faktörler Nelerdir? Alt Problemine Ait Bulgular . 173
7 SONUÇ VE ÖNERİLER 176
KAYNAKÇA 180

FOTOĞRAF LİSTESİ

Foto 1: Zagros Dağları Görünümü 24

Foto 2: Milad Kulesi'nden Tahran'ı Çevreleyen Elbruz Dağları Görünümü 25

Foto 3: Deşt-i Kebir Çölü 26

Foto 4: Mermer Taht Salonu, Tahran 68

Foto 5: Aynalı Salon İç Kısmından Görünüm, Tahran 69

Foto 6: Berelyan Binasından Görünüm, Tahran 70

Foto 7: Sa'dabad Sarayı Bahçesindeki Okçu, Tahran 71

Foto 8: Beyaz Saray Ağırlma Salonu, Tahran 72

Foto 9: Ali Gapu Sarayı, İsfahan 73

Foto 10: Kırk Sütun Müzesi ve Sarayı (Chehel Sutun Sarayı) , İsfahan 74

Foto 11: İran Ulusal Müzesi, Tahran 76

Foto 12: Kral I. Darius Tahtta Oturuken ve Beraberindekiler, Tahran 77

Foto 13: Mücevher Küre, Tahran 79

Foto 14: Ulusal Halı Müzesi, Tahran 80

Foto 15: Şah Abdul Azim Türbesi, Tahran 81

Foto 16: İmam Humeyni Türbesi İç Görünüm, Tahran 83

Foto 17: İmam Humeyni Türbesi Dış Görünüm, Tahran 84

Foto 18: Mescid-i Cuma (Cuma Camii), İsfahan 88

Foto 19: Vank Katedrali, İsfahan 89

Foto 20: Sallanan Minareler, İsfahan 90

Foto 21: Yezd Meydanı, Yezd 91

Foto 22: Yezd Vilayetini Koruyan Surlardan Görünüm, Yezd 92

Foto 23: On İki İmam Türbesi, Yezd 93

Foto 24: Zerdüşt Tapınağı Dıştan Görünüm, Yezd 94

Foto 25: Zerdüşt Tapınağı Kutsal Ateş Görünümü, Yezd 95

Foto 26: Rüzgar Kuleleri, Yezd 96

Foto 27: Rüzgar Kulelerinin Hava Pencerelerinden Görünümü, Yezd 97

Foto 28: Emir-i Çakmak Camii, Yezd 98

Foto 29: Camii Mescidi'nin İç Mimari Görünümü, Yezd 99

Foto 30: Şah-e Çerağ Türbesi, Şiraz 100

Foto 31: Sa'di-i Şirazi Türbesi, Şiraz 101

Foto 32: Nasır-ül Mülk Camii Güneş Işıklarının Renkli Görünümü, Şiraz 102

Foto 33: Kur'an Kapısı, Persepolis 103

Foto 34: Kerim Han Kalesi, Şiraz 104

Foto 35: Persepolis Genel Görünüm, Persapolis 105

Foto 36: Apadana Merdivenlerinde Perslerle Medler El Ele ve Muhafızlar Eşliğinde, Persapolis 106

Foto 37: Bişapur Kaya Kabartmaları, Bişapur 107

Foto 38: Darbende'ki Butik Otellerden Görünüm, Tahran 108

Foto 39: Darbend Sedirlerden Görünüm, Tahran 109

Foto 40: Özgürlük Kulesi (Azadi Kulesi), Tahran 110

Foto 41: Milad Kulesi, Taran 111

Foto 42: Siosepol Köprüsü, İsfahan 112

Foto 43: Kaju Köprüsü, İsfahan 113

Foto 44: İmam Meydanı Genel Görünüm, İsfahan 114

Foto 45: Millet Parkı, Tahran 116

Foto 46: Jamshidieh Parkı Girişi, Tahran 117

Foto 47: Büyük Pazar (Bazaar-ı Bozurg) Kumaşçılar Bölümünden Görünüm, Tahran 118

Foto 48: Büyük Pazar (Bazaar-ı Bozurg) Halıcılar Bölümünden Görünüm, Tahran 119

Foto 49: Tecriş Çarşısı Kuruyemiş Bölümü, Tahran 120

Foto 50: Tecriş Pazarı Ekşi (Tırş) Yiyecekler Bölümü, Tahran 121

Foto 51: Bazaar Girişi ve Kayseriye Kapısı, İsfahan 122

Foto 52: Bozorg Bazaar. İsfahan 123

Foto 53: Hazar Gölü'nün Uydudan Görüntüsü 125

Foto 54: İran Sinema ve Tiyatro Merkezi, Tahran 132

Foto 55: Dizin Kayak Merkezi 135

Foto 56: Alternatif Tıp alanı ve Ürünlerinin Satıldığı Yer, Tahran 139

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Orta Doğu Fiziki Haritası 17

Harita 2: İran Coğrafi Konumu 18

Harita 3: İran İdari Bölünme 19

Harita 4: İran Fiziki Haritası 23

Harita 5: İran Etnik Gruplar 42

Harita 6: İran Serbest Ticaret Bölgeleri 58

Harita 7: İran Demiryolu Ulaşımı 147

Harita 8: İran Limanları 148

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yıllara Göre İran'da Nüfus Artışı (2009-2016) 40

Tablo 2: İran GSYİH'nın Sektörlere Göre Dağılımı 48

Tablo 3: Dünyada Bölgelere Göre Kanıtlanmış Petrol Rezervleri 52

Tablo 4: İran'ın En Çok İhraç Ettiği İlk Beş Ürün Grubu 1000 $ (2014-2015) 56

Tablo 5: İran'ın En Çok İthal Ettiği İlk Beş Ürün Grubu 1000 $ (2014-2015) 57

Tablo 6: İran'da Tesis ve Yatak Sayısı (2015) 154

Tablo 7: Orta Doğu Ülkelerinde Uluslararası Turist Girişleri 166

Tablo 8: Orta Doğu Ülkelerinde Uluslararası Turist Harcamaları 166

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Tahran Yıllık Yağış Dağılımı- Gün Olarak (2015-2018)..... 30

Grafik 2: Tahran Gece-Gündüz Sıcaklık Değerleri -^{o}C (2015-2018)..... 31

Grafik 3: İran Nüfusunun Cinsiyet Dağılımı 2016..... 38

Grafik 4: 2016 Nüfus Sayımına Göre İran Nüfusunun Yerleşim Durumu..... 39

Grafik 5: İran Ekonomisinde Büyüme ve Gelir ($ ve %) 47

Grafik 6: Bölgelere Göre Dış turizm Dağılımı (Milyon Kişi) 141

Grafik 7: İran'a Gelen Turist Sayısı (1000)..... 142

Grafik 8: Geliş Amacına Göre Toplam Yabancı Turist Sayısı (1000 Seyahat) 143

Grafik 9: İran'ın Uluslararası Turizm Gelirleri (US $ Million)..... 144

Grafik 10: Ülkelere Göre İran'a Gelen Yabancı turist..... 145

Grafik 11: İran Turizminde Oda Doluluk Oranları (%)..... 150

Grafik 12: İran Turizminde Yurt İçi Seyahatler (Bin) 151

Grafik 13: Turizmin İran Ekonomisine Direk Katkısı (%) 164

Grafik 14: Turizmin İran Ekonomisi İçindeki Toplam Payı (%) 165

Grafik 15: İran'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı(2010-2017) 170

Grafik 16: Türkiye'den İran'a Giden Turist Sayısı(2010-2017) 171

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: İran'ın Yapısal Bölgeleri 21

KISALTMALAR

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

UNWTO: Dünya Turizm Örgütü

WTTC: Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi

TUİK: Türkiye İstatistik Kurumu

DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

IMIDRO: İran Madencilik ve Maden Sanayileri Kalkınma ve Yenilenme Organizasyonu

AATAI: İran Seyahat Acenteleri Birliği

ITTO: İran Tourismand Touring Organization

WTTC: Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi

DTÖ: Dünya Turizm Örgütü

SCI: Statistical Center of Iran

FKA: Fırat Kalkınma Ajansı

Foto: Fotoğraf

km: Kilometre:

m: Metre:

km²: Kilometrekare

m²: Metrekare

mm: Milimetre

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

H.Ş: Hicri Şemsi

H.K.: Hicri Kameri

yy: Yüzyıl

°C: Santigrat Derece – Celcius

ÖZET

İran; doğuda Afganistan, Türkmenistan ve Pakistan, batıda Irak ve Türkiye, kuzeyde Ermenistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Hazar Denizi, güneyde de Fars Körfezi ve Umman Denizi ile çevrilidir. Bir Orta Doğu ülkesi olan İran'ın yüzölçümü 1.648.000 kilometrekare (km^2) olup başkenti Tahran'dır. İran, Suudi Arabistan'dan sonra Orta Doğu ülkeleri arasında yüzölçümü bakımından ikinci büyük ülke konumundadır.

İran toprakları büyük ölçüde yüksek ovalardan ve çöllerden oluşmaktadır. Yüksek ovadan meydana gelen bölüm; kuzey kesiminde Elbruz Dağları, güneybatı kesiminde ise Zagros dağları ile çevrilidir. İran'ın en yüksek zirvesi yaklaşık 5.600 metre (m) ile Demavend tepesidir. Batılı ve Türk birçok dağcı İran'ın en yüksek zirvesi olan Demavend dağına tırmanmaya gider. Yine bu ovanın merkezi, Deşt-i Kebir (Büyük Tuz Çölü) ve Deşt-i Lut (Kum Çölü) olmak üzere iki büyük çölle kaplıdır.

Coğrafyanın turizm üzerinde önemli etkileri vardır. İran'ın kültürel ve tarihi açıdan çok zengin bir destinasyona sahip olması işte bu coğrafi şartların çeşitliliğindendir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Şiraz, Meşhed, Tahran, Persepolis gibi antik kentlerin varlığı İran'ı turizm potansiyeli açısından avantajlı kılmaktadır. Tarihi ve kültürel eserlerin İran'ın çeşitli ve geniş bölgelerine yayılması ulaşım açısından başta dezavantaj olarak görünse de İran'da raylı ulaşım sisteminin ve yurt içinde ucuz olan hava yolu ulaşımının geliştirilmesi bu dezavantajı avantaja çevirebilmektedir.

İran'da Basra ve Hazar Körfezi kıyılarına canlılık getiren kıyı turizmi gün geçtikçe gelişmektedir. İran devleti, diğer ülkelerle olan olumlu ilişkileri ve izlediği politikalarla son zamanlarda ülke ekonomisini canlandırmıştır. Ülke üzerindeki yaptırımların kalkması sonucunda İran turizm grafiğinde artışlar beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Turizm, Coğrafya.

ABSTRACT

Iran is surrounded by Afghanistan, Turkmenistan and Pakistan on the east, Iraq and Turkey on the west, Armenia, Turkmenistan, Azerbaijan and Caspian Sea on the north and Persian Gulf and See of Oman on the south. As a middle eastern country, Iran have 1.648.000 kilometer square of land area and Tehran as capital. This land are nearly doubles the amount Turkey have. Iran, coming second after Saudi Arabia is the largest country in the middle east based on land area.

Iranian land consists mostly of high valleys and deserts. The part that is formed by high valleys are surrounded by Elbrus Mountains on the north and Zagros Mountains on the southwest side. Highest peak of Iran is Damavand Peak at 5.600 meters. Many western and Turkish mountaineers go to Damavand peak to climb. The center of the same valley is covered by Dasht-e Kavir which is also known as Great Salt Desert and Dasht-e Lut which is also known as Empty Desert.

Geographical features have an important effect on tourism. Iran having a rich destination population on Cultural and historical aspects is caused by this geographical status. Shiraz, Mashhad, Tehran, Persepolis being home to many civilizations, existence of these antique cities provides and advantage to Iranian tourism. Geographical distribution of historical and cultural works of Iran looks like a disadvantage at first but due to improvement of Iranian railway system and domestic flights can turn this to an advantage.

Shore tourism bringing livelihood to Gulf of Basra and Caspian Gulf in Iran improves regularly. Positive relations of Iranian government and the policies they follow, stimulated country's economy. With the lift of restrictions on Iran, tourism graphics is expected to rise.

Keywords: Iran, Tourism, Geography.

1 GİRİŞ

Tarihin eski dönemlerinden bu yana süregelen turizm, günümüzde ekonomik ve sosyal kalkınma açısından büyük bir potansiyel haline gelmiştir. Tarih öncesi dönemde, insanlar birtakım nedenlerden dolayı gezmek, oldukları yerlerden başka yerlere göç etmek zorunluluğunu hissediyordu. Dolayısıyla insanlar gezme, eğlenme, yeni ve tarihi yerler görme, dinlenme, alışveriş yapma, iş nedeniyle seyahat etme, öğrenme gibi birbirinden faklı nedenlerden dolayı sürekli yaşadıkları yerlerden ya ulusal ya da uluslararası olmak üzere farklı yerlere seyahat ederek çeşitli sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan çeşitli ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel ve psikolojik değişimler bireylerin alışkanlıkları ve ihtiyaçları üzerinde büyük etkiler oluşturmuştur. Özellikle de devletlerin ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmelerinde ödemeler dengesi yönünden etkisi gittikçe artan ve bunun doğal bir sonucu olarak uluslararası düzeyde gittikçe yaygınlaşan bir turizm hareketi ortaya çıkmıştır (Usta, 2001, s. 1).

Kozak, Boniface ve Cooper'ın da belirttiği gibi turizm olayının tanımlanmasında dinamik bir unsur olarak ele alınan seyahat faaliyetlerinin hepsi turizm olarak kabul edilmezken, seyahatin maksadı ve mesafesi turizmde belirleyici etkenler olmaktadır (Kozak, 2010,s. 7; Boniface & Cooper, 2009, s. 3). Seyahat kavramı günümüzde en genel tanımıyla Birleşmiş Milletler (UN) ve Dünya turizm Örgütü (UNWTO) tarafından da *"yolcuların, her türlü amaç ve süreyle faklı coğrafi konumlar arasında hareket etmeleri"* olarak açıklanmaktadır. Seyahat kavramı turizm ve turist ile ilgili yapılan tanımların da temelini oluşturmaktadır.

Turist ve turizm kavramlarının ilk defa 19. yüzyılın birinci basamağında İngilizcede kullanılmaya başlandığı ve Avrupa dillerine, bu dilden geçtiği kabul edilmektedir (Olalı, 1985, s. 25). Turizm kavramı, kök itibariyle eski bir geçmişe sahiptir. Latincede dönmek, çevreyi dolaşmak, geri dönmek anlamlarına gelen "tornus" kökünden türetilmiştir. Daha sonra da İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi yaygın olan dillere "tour" olarak geçmiştir. Turizm olayını ve kavramını belirlemek amacıyla 19. yüzyılın sonlarına dek uzanan bir geçmiş görünmektedir (Usta, 2008, s. 7). Goeldner ve

arkadaşlarına göre "Turizm, sürekli yaşanan yer dışında, ticari kazanç dışı nedenlerle ve 24 saati aşan veya en az bir gecelemeden oluşan geçici seyahat ve konaklamaların ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal nitelikli tüketim olay ve ilişkilerinin bütünüdür." olarak tanımlanmaktadır (Goeldner, Ritchie, & Mclntosh, 2000, s. 16). Bu tanımın dışında "dinlence ya da iş amaçlı bir yerden yola çıkarak belli bir destinasyona yönelen insani faaliyettir" (Bayer, 1992, s. 3) şeklinde de tanımlanmaktadır. Tümertekin'e göre turizm eğlence (rekreasyon) ve tatil yapmak amacıyla seyahate çıkmaktır (Tümertekin, 1982, s. 466). Diğer taraftan da Köksal turizmi zevk için seyahat olayı diye nitelemektedir (Köksal, 1976, s. 8). Doğanay'a göre yapılan tanımlardan amaca en uygun olanı Köksal ve Tümertekin tarafından yapılan tanımlardır. Çünkü ona göre turizm seyahat turistik amaçlı olması kaydıyla, ülke içi seyahatler şeklinde de olabilir, ülkelerarası seyahatler şeklinde de olabilir (Doğanay, 2001, s. 13).

Tüm tanımlar incelendiğinde en kapsayıcı tanımı *"Bir ilişkiler bütünü olan turizm olayının meydana gelebilmesi için gerçekleştirilen seyahatin devamlı oturulan yerlerin dışına yapılması, konaklama sırasında turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetlerin talep edilmesi ve gidilen yerdeki konaklamanın geçici olması gerekir."* Özgüç yapmıştır (Özgüç, 2003, s. 15). Tanımlardan da anlaşıldığı gibi turizm dinamik ve statik unsurlardan oluşmaktadır. Turizmin özünde ticari bir kazanç amacı olmamakla beraber turizm ekonomik yönü olan bir olaydır. Turizm faaliyetleri bir araya getirildiğinde üretim yapılması yani turistik ürünlerin oluşturulması olasıdır. Bu bakımdan turizm aynı zamanda endüstriyel bir faaliyet ve sosyal bir olay olarak da şekillenmektedir.

Ulusal ve uluslararası düzeydeki turizm bir yandan ekonomiyi etkilerken diğer yandan da ülkelerin kültürünü ve toplumunu geniş boyutlarda etkileyerek ülkelere çok yönlü faydalar sağlamaktadır. Önemi gittikçe artan turizmin bazı ülkelerin ekonomisinde ağırlık kazanmasıyla turist kavramının tanımına netlik getirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Turizm hacminin belirlenebilmesi için turist tanımının açık bir şekilde yapılması gerekmektedir. Geçmişe baktığımızda birbirinden bağımsız turist tanımlamaları görülmektedir. Norval tarafından 1936 yılında turist *"sürekli ikamet etmek ve gelir elde etmekten farklı bir amaç ile yabancı bir ülkeye giden ve geçici bir*

süre kalacağı bu ülkede başka yerde kazandığı parayı harcayan kimsedir" şeklinde tanımlanmıştır (Toskay, 1989, s. 34).

1963 yılında Birleşmiş Milletler (BM) İstatistik Komisyonu ve Kamu Turizm Teşekkülleri Uluslararası Birliği istatistiklere temel olacak şekilde ziyaretçi ve yabancı turist tanımlamaları yapmıştır. Bu tanımlamalara göre; "bir ülkeye gelen ve konaklama süresi 24 saati aşan veya 24 saatten az olan bütün yabancı kişilere yabancı ziyaretçi" ve "sürekli konaklama yerinin bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye iş, aile ziyareti, merak, din, kültür, eğitim ve öğretim, spor, dinlenme, eğlence vb. her çeşit toplantılara katılmak üzere giden, gittiği ülkede 24 saatten fazla süre ile kalan veya ülkenin konaklama tesislerinde en az geceleme yapan kişilere de yabancı turist" denmektedir (Usta, 2001, s. 12).

Turizm sektörü geçmişte olduğu gibi günümüzde de hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından ekonomide önemi büyük olan sektörler içinde yer almaktadır. Turizm sektörünün önemli olmasının başlıca nedeni dünyada hızla büyüyen ve gelişen bir sektör haline gelmiş olmasıdır. Sürekli gelişen bir sektörün varlığı doğal olarak bu sektörün ülke ekonomilerine katkılarını da beraberinde getirmektedir. Turizm alanındaki çalışmalarıyla bilinen Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün 2020 yılında dünya turizm gelirlerinin 2 trilyon dolar olacağına yönelik tahminleri ülkeleri harekete geçirmiştir. Gelişmiş ülkeler turizm sektörünün gelir etkisinden yararlanmayı hedeflerken, gelişmekte ya da az gelişmiş olan ülkeler bu sektörün ne kadar döviz getireceği ve yeni istihdam alanları oluşturabilme potansiyelinden yararlanmayı hedeflemektedir. Özellikle iklim ve doğal manzaralar dışında başka doğal kaynağı bulunmayan gelişmemiş ülkeler için büyük öneme sahiptir.

Uzun yıllardır göstermiş olduğu gelişme hızı nedeniyle turizmin 21. yüzyılın en büyük ekonomik faaliyet olacağı şeklinde tahminler yapılmaktaydı ve nitekim de turizm sektöründe gelinen nokta bunu doğrulamaktadır (Özgüç, 2003, s. 1). Günümüzde kalkınmaya etkisi ile birlikte turizm küresel bir öneme sahiptir. Dünyadaki ekonomiyle ilgili birçok örgüt ve ülke sürdürülebilir bir turizmin teşvik edilmesi için çeşitli politikalar ve stratejiler geliştirmiş ve geliştirmeye devam etmektedir. UNTWO, özellikle 2017 yılını dünya çapında "Uluslararası Kalkınma İçin Sürdürülebilir Turizm

Yılı" ilan ederek ekonomik büyüme ve daha kapsayıcı kalkınmada turizmi teşvik etmeye çalışmıştır (Urban Strategy Partners, Aralık 2017, s. 4).

Turizm birçok ülkenin ekonomisi içerisinde önemli bir paya sahiptir. Geçmişe bakıldığında neredeyse son 70 yılda turizm adeta bir sektör haline gelmiştir. Bu sektör giderek artmış ve dünyanın en büyük ve hızlı büyüyen sektörleri arasına girmiştir. Uluslararası turizm, 2015 yılında dünyanın ihracat ürünleri içinde %6'lık bir paya sahip iken 2016 yılında bu payı %7'ye çıkararak son beş yılda dünyadaki toplam ticaret hacminden daha hızlı büyüyen bir sektör olmayı başarmıştır. Uluslararası turist oranlarına bakıldığında 1950'de 25 milyon iken, 2000 yılında 674 milyonun üzerine ve 2016 yılında ise 1,2 milyara çıktığı görülmektedir. Dünyadaki destinasyonların kazandırdığı toplam turizm gelirleri 1950, 2000, 2016 yıllarında sırasıyla 2, 495 ve 1,220 milyar dolar olarak kayıtlara geçmiştir. Turizm sektörü dünya Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'sının %10'una, küresel ticaretin %7'sine ve her 10 iş yerinden de birine tekabül etmektedir (Urban Strategy Partners, Aralık 2017, s. 3).

UNWTO raporunda da belirtildiği gibi dünya üzerindeki turizm verilerine göre, turistlerin kullandığı ulaşım yönteminin %55'inin havayolu, %39'unun karayolu,%4'ünün denizyolu ve %2'sinin demiryolu ile gerçekleşmiştir. Ve yine aynı rapora göre turistlerin ülkelere giriş nedenlerine bakıldığında %53 oranında tatil ve eğlence maksatlı iken %27 oranında akraba ziyareti, sağlık ve dini sebepler ve de %13 oranında iş sebebi ile gerçekleşmiştir. Turizm artışlarının kıtasal dağılımı incelendiğinde Asya Pasifik %9 ve Afrika %8 artış ile en büyük yükselişi göstermiştir. Bunları takiben Amerika %3 büyüme ve Avrupa %2 büyüme göstermiştir (UNWTO, August 2017, s. 5).

Dünyanın en önemli tatil bölgelerinden biri olan Akdeniz bölgesinde yer alan ülkelerden, özellikle İspanya ve İtalya gibi ülkelerin ekonomik gelişmelerinde turizm gelirlerinin payı oldukça büyüktür. UNWTO'nun 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait verilerine göre dünya turizmi içinde en fazla pay alan ülkeler arasında Fransa, ABD, İspanya, Çin, İtalya, İngiltere, Almanya, Meksika, Tayland ve Türkiye'nin yer aldığı görülmektedir.

Orta Doğu ülkeleri, son yıllarda petrol ürünlerinin fiyatlarındaki iniş çıkışlardan fazlasıyla etkilenmiştir. Ülkelerin mevcut ekonomik yapılarında petrolü devam ettirecek farklı gelir kaynağının olmaması, bu ülkeleri kimi zaman önemli ekonomik sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Bu durum Orta Doğu ülkelerini stratejik ve politik değişikliklere götürmektedir.

Dünya turizm verilerinde olduğu gibi Orta Doğu turizm verilerinde de bölgesel olarak çok farklılıklar olduğu görülmektedir. UNWTO 2016 rakamlarına göre Orta Doğu turist sayısı %4 azalmış görülmekte ve toplamda 54 milyon turist ile dünya toplamının %4'üne denk gelen bir sayıya denk gelmektedir, ayrıca bölgede 58 milyar dolar turizm geliri mevcuttur (UNWTO, August 2017, s. 12).

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) yönetimi, petrol ve doğalgaza bağımlı olan ekonomilerinin bu bağımlılığını azaltmak için üretim ve yatırımların çeşitlendirilmesi için teşviklere başlamıştır. Özellikle de son yıllarda BAE'ye bağlı emirliklerden olan Dubai Orta Doğu'da ticaret, finans ve turizm merkezi olmak için büyük çaba göstermektedir. 1970'lerden beri Ürdün özellikle sağlık turizmi ile Orta Doğu ve Asya bölgelerinde önemli bir paya sahip olmuştur (Kocalar, 2016, s. 121).

Mısır ekonomisinde turizmin payı oldukça yüksektir. Mısır nüfusunun çoğunluğu turizm sektöründe istihdam edilmekte ve bu alandan gelir elde etmekteydi. Ancak Mısır'da başlayan karışıklıklar ile birlikte turizm gelirlerinde %80 oranında bir düşüş gözlenmiştir (Göçer, 2015, s. 59). Arap Baharının yaşanması ile Orta Doğu'da en çok etkilenen sektörlerden biri turizm oldu denilebilir. Bölgede yer alan beş ana turistik destinasyona (Mısır, Ürdün, Tunus, Lübnan ve Fas) gelen turist sayısında ciddi azalma meydana gelmiştir. Bu ülkelere gelen toplam turist sayısında dörtte bir oranında azalma olmuştur. 2012 yılında bölgede bir yükseliş gözlense de eski oranı yakalayamamıştır (Hacıoğlu & Saylan, Aralık 2014, s. 73).

UNWTO, İran'ı turizm göstergeleri ve sahip olduğu coğrafi konumu itibariyle Asya-Pasifik ülkeleri arasında görmekte ve o şekilde ele almaktadır. Oysaki İran, turist profili coğrafi konumu olarak hem Orta Doğu hem de Asya-Pasifik'te yer almaktadır. Arap kökenli nüfusunun olmaması İran'ı Orta Doğu'dan ayırırken, inanç bakımından

Müslüman nüfusa sahip olması da ve konumu itibariyle de Güney Asya'dan ayrılmaktadır. Doğal olarak İran Orta Doğu ve Güney Asya arasında bir geçiş alanı oluşturmaktadır. İran turizmi incelenirken iki bölgeye ait karakteristik özelliklerin de göz önünde bulundurulması önemlidir. UNWTO'nun 2012 yılı raporlarına göre İran'ın artan nüfusu ve geliri ile Orta Doğu'nun gelecek 20 yılda hızla büyüyen pazar olacağı öngörülmektedir. Orta Doğu ve Asya-Pasifik bölgelerindeki turizm pazarı üzerine yapılan araştırmalar da turizm pazarının giderek önemini arttıracağı tezini desteklemektedir (Özcan, 2017, s. 6).

İran'ın, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) listesine girmiş dini, kültürel, tarihi ve doğa turizmi alanlarında 20 adet destinasyonu bulunmaktadır. İran ulaşımı özellikle havayolu taşımacılığı turizm açısından yeterli potansiyele sahip olmadığından havayolları mevcut filosunu genişletmektedir. Bunun yanında İran uçuşlarında uluslararası havayolu şirketlerinde de artış görülmektedir. Orta Doğu ülkelerinden gelen turistlerin yanında batı ülkelerinden gelen turist sayılarında da artış gözlenmektedir. İran'ın mevcut yabancı turizmi yerli turizmine oranla çok düşüktür. İran ekonomisinden yerli turizmin etkisi daha yüksektir. İran'ın var olan turizm altyapısı turist oranla yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle konaklama tesislerinin (otel, apart otel, pansiyon vb.) ve restoranlarının hem kalitesinin hem de kapasitesinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Dünyada turizmdeki olumlu gelişmelere rağmen İran'da özellikle 2015 yılına kadar olan dönemde ülkede var olan olumsuzluklardan dolayı turizmde pek bir canlanma görülmemiştir. Turistik gelişmelerin yavaş gelişmesinin sebepleri arasında İran'a uygulanan ambargo ve ülkenin yönetim şeklinin dışarıya kapalı olması gösterilebilir. Bunun yanında çeşitli araştırmalar son yıllarda İran'a yönelen ekonomik yatırım ve turizm talebinin oldukça çeşitli olduğunu ve gelen turistlerin tarihi-kültürel yerleri görmek istemelerinin yanında dağ ve spor turizmi, tabiat manzarası ve film-festival etkinliklerine katılım sağlamak arzularının da bulunduğunu ortaya koymuştur.

İran devletinin yaşamış olduğu değişimler ve dışa açılma süreci ülkedeki turist sayısının artmasını da beraberinde getirmektedir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)'nun 2016 yılı raporuna göre, İran'da 2014 yılında 5 milyon civarında olan turist

sayısının 2025 yılında 20 milyona çıkacağı öngörülmektedir. Ülkeye uygulanan ambargonun kaldırılması ile ülkeye iş amaçlı girişlerde artışlar yaşanacak bu durum da iş turizmine katkı ve fırsatlar sağlayacaktır.

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) 2017 raporuna göre; İran turizm gelirlerinin %92,3 tatil ve eğlence maksatlı iken 7,7% oranında iş sebebi ile olduğu gözlenmiştir. Aynı raporda tatil ve eğlence maksatlı yapılan seyahatlerde %2,3 artış ve iş sebebi ile yapılan seyahatlerde ise %6,8 civarındaki artış oranları 2027 yılı için öngörülmektedir. İran Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'sı üzerinde %37,7'lik dilim doğrudan turizmden, %40,5'lik dilimi dolaylı turizmden kaynaklanırken kalan % 21,8 ise diğer yollardan ortaya çıkan kaynakları içermektedir (Worl Travel and Toruism Council, March 2017, s. 6).

Turizm bilimi; turizmin bir ülkeye sağladığı ekonomik gelirler bağlantısı ile ekonomi, ülkeye giriş yapan turistlerin haklarının koruması ile hukuk, termal kaynakların kullanımı ile sağlık, insan ilişkileri bakımından psikoloji, iklim, mekân, tarihi ve kültürel özellikleri bakımından da coğrafya bilimi ile iç içe olan bilim dalıdır. Turizmin öznesi olan insanın yaşadığı tabii ve fiziki çevre ile sıkı bir ilişkisi olması nedeniyle turizm ile coğrafya arasında yoğun bir ilişki vardır (Zengin, 1999, s. 10). Coğrafya, mekân içinde geçen ve mekânla çok sıkı ilişkileri olan turizm olayıyla iç içe bulunmaktadır. Turizmin mekâna yayılış özellikleri, mekân üzerindeki etkileri, turistik yer ve bölgelerin tespiti ve gruplandırılması, arazi kullanımının belirlenmesi ve korunması, gerekli önlemlerin alınması, coğrafyanın ilgi alanı içindedir. Turizmin belirli bir coğrafyada gerçekleşmesi ve yayılması ikisi arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymaktadır (Usta, 2001, s. 5). Buraya kadar çizilen çerçeve ışığında temel hedef İran Turizminin Coğrafya Açısından Değerlendirilmesi başlığının altında İran turizminin potansiyel varlığı ve coğrafi şartlar ile ilişkisini analiz etmektir.

"İran Turizminin Coğrafya Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı tezimizde turizm ile ilgili temel kavramlar, turizmin önemi, UNWTO verileri temel kaynak kabul edilerek dünyadaki turizm varlığı, Orta Doğu'da turizm hareketliliği ve İran'daki turizm potansiyeli hakkında bilgiler verilmiştir. Bunların akabinde genel olarak İran'ın coğrafi yapısı hakkında bir çerçeve çizilmiştir, İran'da bulunan turizm faaliyetleri ve arazi

çalışması olarak belirlenen yerler hakkında kısmi bilgilendirmeler yapılmıştır. Bulgular kısmında İran'ın turizm potansiyeli ile doğal şartları, sosyo-kültürel yapısı, ekonomisi, Türkiye ile turizm ilişkileri, ülkenin bu potansiyelini olumsuz etkileyen faktörler ve İran'ın bu potansiyeli nasıl değerlendirdiğine dair alt sorular oluşturulup cevaplandı. Sonuç bölümünde tez çalışmasının sonuçları ve tartışma kısmına değinildi.

2 AMAÇ YÖNTEM MALZEME

2.1 Araştırmanın Konusu ve Amacı

İran turizm potansiyeli ve coğrafi şartlar ile ilişkisinin analiz edilmesi kapsamında tezin amacı; İran'daki turistik faaliyetler ile coğrafi şartlar arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Araştırmanın bu aşamasına kadar verilen bilgiler ve çizilen çerçeve ışığında ana amaç ve ona bağlı olarak oluşturulan ve aşağıda yer alan 6 alt soruya cevap aranarak İran turizminin coğrafya açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu çerçevede şu sorulara cevap aranacaktır:

1. İran turizm potansiyeli ile doğal şartlar arasındaki ilişki nasıldır?
   - İklimin turizme etkisi nasıldır?
   - Bitki ve hayvan varlığının turizme etkisi nasıldır?
   - Hidrografik unsurların turizme etkisi nasıldır?
   - Yapısal (Jeolojik) özelliklerin turizme etkisi nasıldır?
2. İran turizm potansiyeli ile sosyo-kültürel yapı arasında nasıl bir ilişki vardır?
3. Turizmin İran ekonomisine etkisi nasıldır?
4. İran turizm potansiyelini nasıl değerlendirmektedir?
5. İran-Türkiye turizm ilişkileri nasıldır?
6. İran turizmini olumsuz etkileyen faktörler nelerdir?

2.2 Araştırmanın Yöntemi ve Malzeme

Bu çalışma; kütüphane araştırması, literatür araştırması, ve özellikle de arazi çalışması ve gözlem yöntemlerine dayandırılmıştır. Literatür analizi, arazi çalışması ve gözlem metotlarına dayandırılan araştırmada literatür ve sahadan elde edilen bilgiler tarihi, güncel bilgiler ile İran İstatistik Merkezi ve Dünya Turizm Örgütü verileri entegre edilerek sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma konusu belirlendikten sonra İran hakkındaki tecrübe ve deneyimlerinden istifade etmek üzere Prof. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ hocam ile birtakım görüşmeler yapıldıktan sonra 21 Nisan 2015 / 10 Mayıs 2015 tarihleri arasında İran'a gezi gözlem yapmak amacıyla gidilmiştir. Kaynaklardan edinilen bilgiler çerçevesinde ve giden turistlerin de görüşleri dikkate alınarak bir gezi gözlem rotası oluşturulmuştur. Bu rota doğrultusunda İranlı arkadaşım Parinaz SEYEDHAJ eşliğinde;

Tahran, İsfahan, Yezd, Şiraz, Meşhed, Persapolis vilayetleri konaklamalı bir şekilde gezilip görülmüştür. Yapılan seyahat esnasında hem gezilen yerlerdeki görevlilerden hem İran'da birkaç turizm acentesinden tarihi yerlerdeki tahmini turist oranları hakkındaki fikirleri ve gözlemleri alınmıştır.

Çalışmada gezi esnasında mümkün mertebe şahsım tarafından çekilen fotoğraflar kullanılmıştır. Fotoğraf çekiminin yasak olduğu alanlarda, fotoğraf makinesinin ve telefonun şarjının bitmesi gibi teknik nedenlerden dolayı kısmen de çeşitli internet kaynaklarından ve İran'da saha çalışması yapmış olan Prof. Dr. Hamza Akengin ile İran'a turistik amaçlı geziye katılanlardan alınan fotoğraflar kaynakça gösterilerek alınmıştır.

2.3 Araştırmanın Sınırlılıkları

Tezin konusu İran'daki turistik faaliyetler ile coğrafi şartlar arasındaki ilişkilerin araştırılması olmasıyla birlikte arazi çalışmasında Tahran, İsfahan, Yezd, Şiraz, Meşhed ve Persapolis vilayetlerinde gerçekleştirilen gözlemlerle elde edilen bilgi ve veriler ancak bu vilayetlerle sınırlı kalmıştır. Araştırma esnasında özellikle İran Turizm Kurumu'nun bilgi paylaşımı konusunda bilgi paylaşımına yanaşmaması, bilgi paylaşımında sınırlı olmaları ve özellikle ülkeye girişi yapan turistler ve turistik yerlere yapılan ziyaretlerle ilgili verilere ulaşmanın çok zor olması tezin sınırlılık alanlarındandır.

3 KONUYLA İLGİLİ LİTERATÜR TANITIMI

Bu araştırma İran turizmi ve coğrafyanın ülkedeki turizm potansiyeli ile ilişkisi çalışması olduğundan öncelikli olarak genel bilgi edinmek amacıyla hem turizm ile ilgili kaynaklardan hem ülkenin coğrafi yapısı ile ilgili kaynaklardan hem de ülkenin turizm potansiyeli ile ilgili kaynaklardan yararlanılmıştır. Yapılan literatür araştırmasında özellikle İran'ın coğrafi yapısı ve turizm ile ilişkisi üzerine Türkiye'de çok fazla çalışmanın bulunmadığı gözlenmiştir.

Turizmin ekonomik, çevresel, toplumsal, finansal vb. birçok karmaşık boyutları vardır. Araştırmanın genel çerçevesinin çizilmesinde, turizm ve coğrafya arasındaki ilişkinin ortaya konmasında temel kaynak olarak, alandaki çalışmaların öncüsü niteliğinde olan, Özgüç (2003)'ün "Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler" isimli eserinden yararlanılmıştır. Turizm ile ilgili kavramların verilmesinde Doğanay (2001)'ın "Türkiye Turizm Coğrafyası" isimli eserinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın giriş bölümünde turizm ile ilgili temel kavramlar, turizmin önemi, dünyada turizm verileri, Orta Doğu'da turizm durumu ve verileri ile İran'da turizm verileri hakkında önemli kaynaklar sayılan eserlerden yararlanılmıştır. Usta (2001) 'nın "Genel Turizm" , Toskay (1989)'ın "Turizm, Turizm Olayına Genel Yaklaşım", Goeldner, Ritchie ve Mclntosh (2000)'un "Tourism; Principles, Practices, Philosophies" isimli eserinden turizmin kavramsal çerçevesi çiziminde yararlanılmıştır.

Kocalar (2016)'ın "Ortadoğu Coğrafyasında Turizm", Hacıoğlu, Saylan (2014)'ın "Arap Baharı'nın Turizme Yansımaları; Arap Ülkeleri ve Türkiye" isimli eserleri bu alanda yararlanılan önemli kaynaklardır. Özellikle Kocalar'ın "Ortadoğu Coğrafyasında Turizm" isimli makalesi Orta Doğu ülkelerinin turizm potansiyelleri ve İran'ın turizm potansiyelinin ortaya konmasında ve değerlendirilmesinde genel bakış açısı kazandırmıştır.

İran'ın coğrafi yapısının anlatıldığı bölümde, ülkenin hem fiziki hem beşeri hem de ekonomik coğrafyası ile ilgili olan kaynakların yanında ülke tarihi ile ilgili kaynaklardan da yararlanılmıştır. Berberian (1974)'ın "Brief Geological Description of

North – Central İran, Geological Surver of İran" eserinden İran'ın jeolojik ve jeomorfolojik yapısı ile ilgili bilgilerden yararlanılmıştır.

Editörlüğünü Litvin ve Jimenez-Franco'nun yaptığı "Springer Geology" dergisinde yayınlanan Ghorbani (2013)'nin "The Economic Geology of Iran: Mineral Deposits and Natural Resources" isimli makalesinden ve Curtis&Hooglund (2008) 'in "A Summary of Geology of Iran: The Society and Its Environment" isimli araştırmasından İran'ın fiziki şartlarını oluşturan dağlar ve bu dağların yapıları ile ilgili konularda yararlanılmıştır. İran'ın topoğrafyası yüksek iç havzaları çevreleyen sağlam dağlardan oluşmaktadır. Ana dağ zincirini ülkeyi kuzeybatıdan güneydoğuya ayıran düzlüklerle serpiştiirlmiş bir dizi paralel sırt olan Zagros Dağları oluşturmaktadır.

Tunçdilek (1971)'in "Güneybatı Asya Fiziki Ortam", Özey'in "Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası", Kırçiçek (2010)'in "Urmiye Gölü Havzası'nın (İran) fiziki Coğrafyası" isimli eserinden Orta Doğu ve İran'ın fiziki özellikleriyle ilgili çerçevenin çizilmesinde yararlanılmıştır.

Gözenç ve ark. (2006) "Ortadoğu Güneybatı Asya Ülkeler coğrafyası", Mahdian (2010)'ın "İran'ın Bölgesel Politikaları Çerçevesinde Güney Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı" ve Güney (2002)'in " Ülkeler Coğrafyası- Jeopolitik Türkiye'nin Komşuları" isimli eserinden İran'ın coğrafi konumunun belirlenmesi ve bilgilerinin verilmesi konusunda yararlanılmıştır.

Ertaç (2016)'ın "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", Sarıkaya (2008)'nın "Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik", Yenise (2008)'nin "İran'da Etnopolitik Hareketler" isimli eserlerinden İran'ın coğrafi yapısında kimliklerin nasıl şekillendiğine dair konularda yararlanılmıştır.

Akengin ve Gürçay (2014)'ın "Coğrafya, Demokrasi ve Yönetim Sorunu Üzerine Bir Bölgesel Değerlendirme: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Örneği", Kılınç'ın "İran Anayasa Hukukunun Esasları" isimli eserlerinden İran'ın siyasi yapısı ve yönetim şekli ile ilgili bilgilerden yararlanılmıştır.

Özgüdenli (2003)'nin "Osmanlı İran'ı I, Batı İran ve Azerbaycan Tarihi Hakkında Osmanlı Tahrir Kaynakları: Coğrafi ve İdari Taksimat" isimli eserinden İran tarihinde özellike de Azerbaycan tarihine dair yazılı eski kaynakların neler olduğuna dair konularda yararlanılmıştır. Arı (2004)'nın "Irak, İran ve ABD", Gartwaite (2016)'in " İran Tarihi", Hafeziniya (2017)'nın "İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafya", Topaloğlu (1996)'nun "Çağdaş İran Tarihi" isimli eserlerinden özellikle de İran tarihçesinin çerçevesi konusunda yararlanılmıştır. Özellikle Hafeziniya'nın kitabı çok geniş bir yelpazeye sahip olan İran tarihinin daha yalın halde aktarılması konusunda önemli bir bakış açısı kazandırmıştır.

Hosseini (2017)'nin "Türkiye'den İran'a Demir-Çelik Ürünleri Pazarlaması ve Sorunları", Çalış (2016)'ın "İran Ülke Profili", Mızrak (2016)'ın "İran Pazar Fırsatları Analiz Raporları" DEİK (2016)'in "Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi" isimli eserlerinden İran ekonomisinin geçmişi ve günümüzdeki durumu analizleri yapılırken yararlanılmıştır. Ayrıca Türkiye'de bulunan Fırat Kalkınma ajansı, Kayseri Ticaret Odası, Eskişehir Ticaret Odası, Ankara Ticaret Odası gibi kalkınma ajansları ve ticaret odalarının İran ile ilgili raporları da incelenmiş ve verilerin oluşturulmasında buralardan yararlanılmıştır. Bunlara ek olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Enerji Tabii Kaynaklar, Dışişleri ve Ekonomi bakanlıklarının verileri İran ekonomisinin çerçevesinin çizilmesinde yararlanılan önemli kaynaklar arasındadır.

İran turizm potansiyelinin ele alındığı bölüm başlıklarından İran turizmin tarihsel gelişimi kısmında ve İran gelen turistlerin tercih ettiği ulaşım türlerinin ele alındığı kısımda Gharamaleki (2005)'in "İran'da Turizmin Gelişimi ve İran'ın Doğu Azerbaycan Eyaletinde Bulunan Otel Personelinin Performans Değerlendirmesine Yönelik Bir Alan Araştırması" yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır. Özellikle İran turizminin günümüze kadar gelişinde geçirdiği değişimlerin nasıl olduğu analiz edilmiştir.

Çiyane (2003)'nin "İran'da Turizm Sektörünün Planlamasının Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezinden ve UNESCO verilerinden İran turizm alanlarının neler ve bu turizm alanlarının bölgelere arasındaki dağılımın nasıl olduğunun ortaya konmasında yararlanılmıştır.

Furugi ve arkadaşlarının (2002) "Hayyâm Hayatı Sanatı ve Gerçek Rubaileri", Hervé (2002)'nin "İran, Paris, Guides Marcus", Küçük (2013)'ün "Feridüddin Attâr'ın Hayatı ve Eserleri", Şişmanoğlu (1989)'nun "Attar Feridüddin" isimli eserinden Feridüddin Attar'ın hayatına dair bilgiler konusunda yararlanılmıştır. Baitenova (2011)'nın "İmâm Gazzâlî'nin Hayatı Ve Yaratılış Hakkındaki", Zavotçu (2009)'nun "Sa'di, Düşüncesi ve Etkileri" isimli kültürel turizm içerisindeki inanç turizmine dair bilgilerin derlenmesinde istifade edilmiştir.

Faramarzi (2000)'nin "A Travel Guide to İran", Demirdurak ve Pilehroud (2015)'un "Yuvarlak Dünyanın Köşeleri İran", Bozkaya (2014)'nın "İran Gezi Rehberi", isimli gezi rehberlerinden İran'daki tarihi ve kültürel turizm çekiciliklerinin neler olduğuna dair bilgilerden yararlanılmıştır.

İran sinemasının ülkedeki turizm içerisinde payının analizi yapılırken sinemanın İran'daki tarihsel gelişimi konusunda Awla ve Kasap (2015)'ın "İran Sinemasının Gelişimi ve İran Sinemasında Abbas Kiyarüstemi Üzerine Bir İnceleme", Cavdani (2002)'nin "Sal Şomar-e Tarih-e Sinemaye İran", Gholam (1997)'ın "Filmşenaht-e İran (1309-1358)" isimli eserinden yararlanılmıştır. Pour (2005)'un "Tarihsel Gelişimi İçerisinde İran Sinemasını Etkileyen Faktörler ve Günümüzdeki Durum", Sever (2017)'in "İran Sineması", Taleb'in "Der Hozur-e Sinema" isimli eserlerinden İran sinemasının tarihsel süreçte hangi faktörlerden etkilendiği konusunda yararlanılmıştır.

İran'da dağ turizm potansiyelinin çerçevesinin oluşturulmasında Tavallai (2007)'nin "Winter Tourism as an Economic Alternative in Iran", Marefat (2002)'ın "Iran's Mountains and Caves", Ferdowsi (1997)'nin Shâhnâmeh-ye Ferdowsi (Le Livre des Rois de Ferdowsi)" isimli eserlerinden ve özellikle de Khadem ve Sazegara (2011)'nın "The Potential of Damavand Mountain (Rineh) as an Ecotourism Destination" isimli tezinden istifade edilmiştir.

Chianeh ve arkadaşlarının (2018) "Cultural and religious tourism development in Iran: prospects and challenges, An International Journal of Tourism and Hospitality Research", Bizzari (2014)'nin "Tourism in Iran: From Pilgrimage to Local Economic

Development" başlıklı eserlerinden İran inanç turizmi potansiyelinin analizi yapılmasına dair konularda yararlanılmıştır.

İran'da mevcut olan sağlık turizmi potansiyeli ve bu potansiyelin nasıl geliştirilebileceği konusunda Hajinejad ve Eslamfard (2013)'ın "Formulating strategies for the development of treatment tourism in Shiraz (Iran) using a strategic planning approach (SWOT)", Hanefeld ve arkadaşlarının (2014) "What do we know about medical tourism? A review of the literature with discussion of its implications for the UK National Health Service as an Example of a Public Health Care System", Jabbari (2012)'nin "Medical tourism in Iran: Issues and Challenges" isimli eserlerinden yararlanılmıştır.

Özcan (2017)'ın "İran ve Türkiye Turizm İlişkisi" ve Rokni ve arkadaşlarının (2013)"Appraisal the Potential of Central Iran, in the Context of health Tourism" eserlerinden özellikle İran gelen turistlerin profilleri, uyrukları tercih ettikleri konaklama türleri analizleri yapılırken aynı zaman da İran ve Türkiye arasındaki turizm ilişkisinin ortaya konması noktasında yararlanılmıştır.

İran'da bulunan seyahat işletmeleri ve bunların hizmete sunulmasındaki durumlarının analizi konusunda Ahipaşaoğlu ve Arıkan'ın (2003) "Seyahat İşletmeleri Yönetimi ve Ulaştırma Sistemleri" ve Deniz'in "Türkiye'de Faaliyet Gösteren Seyahat Acentelerinde Kullanılan Turistik Ürünlerin 2000-2013 Dönemindeki Gelişimi" isimli eserlerinden yararlanılmıştır.

İran turizm potansiyelinin yönetilmesi ve gelişimine yönelik analizlerin yapılması sürecinde Elliott (1997)'un "Tourism: Politics and Public Sector Management" eserinden istifade edilmiştir.

Araştırmaın temelinde ve birçok aşamasında en çok kullanılan kaynaklar Urban Strategy Partners'in " Turizm ve Kentler Raporu", UNWTO'nun " Tourism Highlights" , World Travel and Tourism'in " Travel, Tourism, Economic İmpact; İran", IMF'nin "İran Ülke Değerlendirmesi", İran Haritacılık Kurumu'nun " İran Milli atlası, Turizm", İran Turizm Kurumu'nun " İran'da Turizmin Durumu" raporlarından oldukça yararlanılmıştır. Özellikle de UNWTO ve İran Turizm Kurumu verileri baz alınarak İran

turizm potansiyeli rakamlarla ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmaların genelinde ayrıca çeşitli internet kaynakları ve gezi sitelerinden de yararlanılmıştır.

4 İRAN'IN COĞRAFİ YAPISI

Bir Orta Doğu ülkesi olan İran'ın yüzölçümü 1.648.000 kilometrekare (km^2)'dir ve Tahran başkentidir. Suudi Arabistan'dan sonra Orta Doğu ülkeleri arasında yüzölçümü bakımından ikinci büyük ülke konumundadır (Harita 1). Kuzey ılıman kuşağın güney kesiminde yer alan İran, 44° 02' D-63 doğu boylamları ile 25° 03' N kuzey enlemleri arasında yer almaktadır (GAR , 2009, s. 1).

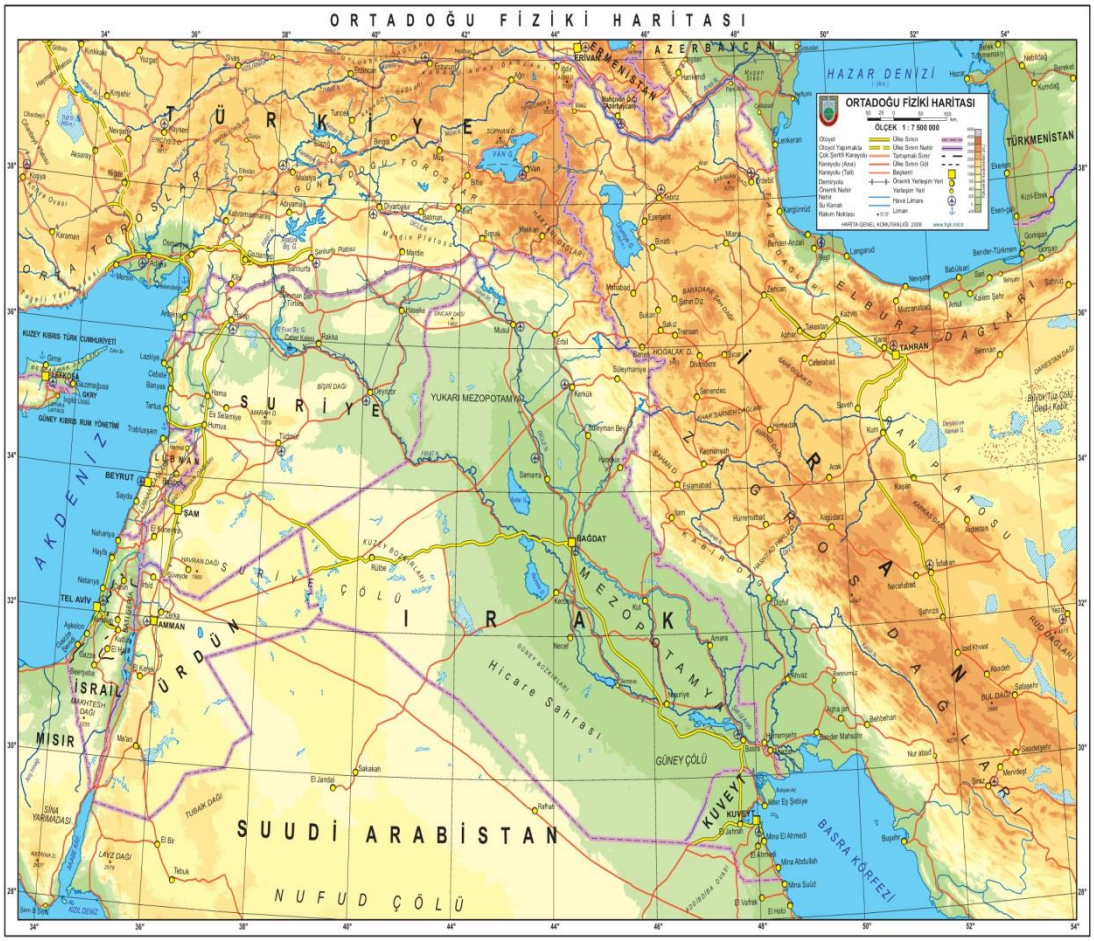

Harita 1: Orta Doğu Fiziki Haritası

Kaynak: http://www.irfanakar.com/turkish/Haritalar/Ortadogu_Fiziki_A4.jpg (Erişim Tarihi: 24.07.2018)

Harita 2: İran Coğrafi Konumu
Kaynak: http://www.turkiye-rehberi.net/iran-haritasi.asp (Erişim Tarihi: 22.10.2016)

İran; doğuda Afganistan, Türkmenistan ve Pakistan, batıda Irak ve Türkiye, kuzeyde Ermenistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Hazar Denizi, güneyde de Fars Körfezi ve Umman Denizi ile çevrilidir (Harita 2). Toplam uzunluğu 7.680 km'yi bulan sınırlarının 1/3'üne yakın bölümünü denize olan kıyıları oluşturmaktadır (Harita 2). Ülke kuzeybatıdan güneydoğuya 3.450 km, kuzeydoğudan güneybatıya 1.930 km şeklinde uzanmaktadır (Özkan, 1996, s. 7).

Eyalet	Merkez	Alan	Nüfus
Erdabil	Ardabil	6.9	1.3
Azerbaycan,Doğu	Tebriz	17.6	3.5
Azerbaycan,Batı	Urumiye	14.5	3.0
Bahtiyari	Shahri Kurd	6.3	0.8
Bushehr	Bushehr	8.9	0.8
Fars	Şiraz	47.1	4.4
Gilan	Reşt	5.4	2.4
Golistan	Gurgan	8.1	1.6
Hemedan	Hamadan	7.5	1.7
Hormuzgan	Bandar Abbas	27.5	1.3
Ilam	Ilam	7.8	0.5
Isfahan	Isfahan	41.3	4.5
Khurasan Razavi	Meşhed	56.5	5.2
Khurasan, Kuzey	Bujnourd	10.7	0.8
Khurasan, Güney	Birjand	27.2	0.5
Huzustan	Ahwaz	24.4	4.3
Kirman	Kirman	70.2	2.4
Kirmanshahan	Kirmanshah	9.5	1.9
Kuh Giluya	Yasunj	6.0	0.7
Kurdistan	Sanandaj	11.1	1.6
Luristan	Khurramabad	10.9	1.8
Markazi	Arak	11.4	1.4
Mazandaran	Sari	9.2	2.8
Kazvin	Kazvin	5.9	1.2
Kum	Kum	4.3	1.1
Simnan	Simnan	37.4	0.6
Sistan & Belucistan	Zahidan	68.9	2.3
Tehran	Tehran	7.4	12.2
Yezd	Yezd	49.7	1.0
Zencan	Zencan	8.4	1.0

Harita 3: İran İdari Bölünme

Kaynak: http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Iran_Provinces_2006_lg.jpg (Erişim Tarihi: 07.04.2015)

İran idari olarak 31 eyalete bölünmüştür (Harita 3). Eyaletler de il, ilçe ve kasabalar olmak üzere toplamda 314 alt birime ayrılmaktadır. Ülkenin en büyük eyaleti olan Horasan 2004 yılında Kuzey, Güney ve Razavi Horasan olmak üzere üçe bölünmüştür. İran'ın başkenti olan Tahran dışında Meşhed, İsfahan, Şiraz, Tebriz, Kerman, Urumiye ve Yezd ülkenin diğer önemli eyaletleri olarak sıralanabilir.

4.1 İran'ın Fiziki Coğrafya Özellikleri

İran yüzölçümü olarak büyük bir ülke olsa da fiziki yapısının çeşitliliğinden dolayı topraklarının kullanımı sınırlıdır. Özellikle toprakların çoğunluğunun tarım alanı olarak kullanılamamasını temelinde ülkedeki çöllerin varlığı ve sulama problemi yatmaktadır.

4.1.1 Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikleri

Prekambrien döneminde oluşmuş kayaçlar; metamorfikler, çok az metamorfik olanlar ve magmatik kayaçlar olmak üç gruba ayrılmaktadır. Bunların litolojik ve petrografik yönden incelemeleri Merkezi İran'ın, Prekambriyen boyunca sığ bir denizle kaplı olduğunu ve sedimanların, bu sığ denizde çökeldiklerini göstermiştir. Prekambrien döneminde Assyntic veya Baikalian orojenezi sonucunda güçlü bir aşınım yaşanmıştır. Bu orojenezin bir sonucu olarak Prekambrien kayaçlar, İnfrakambrien döneminden açısal uyumsuzlukla ayrılmıştır (Berberian, 1974, s. 128). İnfrakambrien'in sığ denizi, karasal ve lagüner çökelleri, Prekambrien kayaçlarını kuşatmakta ve onlar üzerinde diskordan olarak bulunmaktadır. İnfrakambriyen sedimantasyonu esnasında ülkenin tümünün, tektonik yönden sakin olduğunu ve sadece birkaç epirojenik hareketin vuku bulduğunu göstermektedir. Bu dönemde bir miktar volkanik aktiviteye de rastlanır (Berberian, 1974, s. 129).

Tersiyer'e ait birimler daha yaşlı kayaçlar üzerinde diskordans olarak bazalt, konglomera, kumtaşı birimleriyle başlar. Bu birimi volkanik orijinli ve başlıca andezitik lavlarla, dasitik tüfleri içeren bir birim takip eder ki bu birim, İran'ın geçmişinde bilinen en şiddetli ve belirgin bir volkanik aktiviteyi temsil eder. Bunu rejyonal bir regresyon safhası izler. Onu takiben de Alp orojeneziyle ilgili bir kıvrımlanma fazı (Pireneen) etkin olur. Bu hareketler bir post-orojenik magmatizmayla birlikte gerçekleşmiştir. Neojen dönemde İran'ın büyük bir kısmı karasaldır. Tersiyer formasyonları Alp orojenezinden kalma, bölgesel bir açısal diskordans yüzeyinin üzerinde yer alırlar. Eosen'de ortaya çıkan volkanik aktivite Neojen ve Kuaterner'de devam etmiş ve şandezitik kayaçların oluşmasını sağlamıştır (Berberian, 1974, s. 68-70).

Kütlesel bir görünümü olan İran'ın jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri; kuzey, batı ve güneybatıdaki yüksek alanlar, merkezi iç platolar ve kıyılar olmak üzere üç bölümde incelenmektedir.

4.1.1.1 Dağlık Alanları

İran'ın jeolojik ve tektonik yapısını şekillendiren özgün birimler sıradağlardır İran'ın yapısal bölgeleri (Şekil 1)'de gösterilmiştir. Azerbaycan yükseltilerinden başlayıp doğuya ve güneydoğuya doğru birbirinden uzaklaşarak ilerleyen sıradağlar, güneybatıdaki Arap Kalkanı ile kuzeydoğudaki Turan Platosu arasında yer alır.

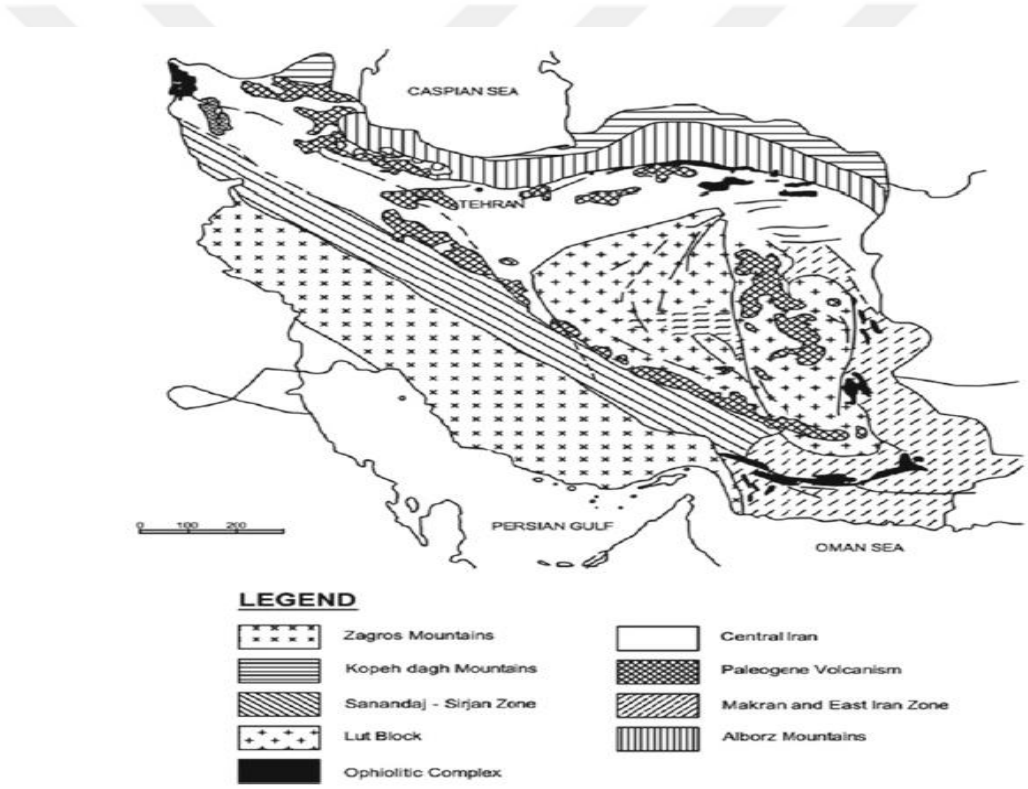

Şekil 1: İran'ın Yapısal Bölgeleri

Kaynak: (Stöcklin, 1968) "Structural History and Tectonic of Iran: A Review" isimli eserinden alınmıştır.

İran'ın tektonik gelişimine ait çalışmalar 20. yüzyılda artmıştır. Bu alanda özellikle İran ulusal petrol şirketi ve İran Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin çalışmaları önemlidir. Yapılan çalışmalar sonucunda İran'ın jeolojik oluşumunda, litolojik ve

tektonik özellikleri birbirinden farklı olduğu, tektonik kuşakların varlığı kesinlik kazanmıştır.

İran dağlık birimleri:

1- Zagros Dağları

a) Zagros Kıvrım Kuşağı,

b) Zagros Bindirme Fayı Kuşağı

2- Elbruz Dağları

3- Kopet Dağları

4- Merkezi İran ve Azerbaycan Bölümü

a) Urmiye – Dokar Volkanik Kuşağı

b) Sanandaj- SirjanZonu

5- Lut Bloğu

6- Doğu İran Dağları

7- Makran Dağları

8- Ofiyolitik Zonlar (Curtis & Hooglund, 2008, s. 86) (Harita 5)

Harita 4: İran Fiziki Haritası

Kaynak : http://www.mapsofworld.com/physical-map/iran.html (Erişim Tarihi: 22.10.2016)

İran'ın topografyası, yüksek iç havzaları çevreleyen sağlam dağlardan oluşmaktadır. Ana dağ zinciri, ülkeyi kuzeybatıdan güneydoğuya ayıran düzlüklerle serpiştirilmiş bir dizi paralel sırt olan Zagros Dağları'dır (Foto 1). Zagros'taki pek çok zirve deniz seviyesinden 3.000 m yüksekliktedir. Ülkenin orta ve güney bölgesinde en az beş tepe 4.000 metreden (m) fazla yüksekliğe sahiptir. Zagros zinciri güneydoğu İran'a doğru devam ederken, ortalama yükseklik 1.500 m'nin altına düşmektedir.

Foto 1: Zagros Dağları Görünümü

Kaynak: Güllü Sonakalan, 7.05.2015

Dar fakat yüksek bir aralık olan Elburz Dağları (Foto 2), Hazar Denizi kıyılarını çevreliyor. Elbruz'un merkezinde yer alan Volkanik Dağ Barajı (5,600 m), ülkenin en yüksek zirvesi ve Hindu Kush aralığının batısındaki Avrasya kara kütlesindeki en yüksek dağdır (Curtis & Hooglund, 2008, s. 85). Zagros dağları bu bölgede Bandar Abbas'tan kuzeybatı yönündeki Kirmanşah ve Irak'a kadar uzanmaktadır. Zagros aslında Arap plakasının kuzeydoğu kenarıdır (Ghorbani, 2013, s. 47).

Foto 2: Milad Kulesi'nden Tahran'ı Çevreleyen Elbruz Dağları Görünümü

Kaynak: Güllü Sonakalan, 7.05.2015

Harita 4'de görüldüğü gibi Zagroslar, genelde aşılması zor ve engebeli bir yapıdadır. Dağların zirveleri, İran, Türkiye ve Irak sınırlarını oluşturmaktadır. İran'ın bu dağlık bölgelerinde ulaşım daha çok dar ve kıvrımlı geçitlerle sağlanmaktadır.

4.1.1.2 Merkezi İç Platolar ve Çöller

Merkezi iç platolar; Elbruz ve Zagros dağları arasında kalan kuzeybatıdan güneydoğuya doğru yelpaze gibi açılarak devam eden bir iç platodan oluşmaktadır. Kum'dan başlayan ve İndus vadisinde sona eren üçgen şekilli bu platonun relief şekilleri yer yer büyük değişiklikler göstermektedir (Tunçdilek, 1971, s. 26). Ülkenin iç kesimlerinin yükseltisi 900-1.300 m arasında değişmekte ve geniş bir platodan oluşmaktadır. Ülkenin ortasında yer yer yüksek sıradağlarla bölünen, denizden ortalama 1.220 m yükseklikteki yayla; tuzlu ve jipsli (alçıtaşı) havzalar oluşturan enlemesine sıradağlarla bölünmüş durumdadır. Sıradağların aralarında kumullardan oluşan çöller, bataklıklar, tuzlu sulu göller ve çıplak kayalar vardır (Güney, 2002, s. 161). Genel olarak bakıldığında İran'ın iç kesiminde yüzölçümünün 1/5'ini kaplayan geniş bir plato

yer alır. Bu alanlar yaşama elverişli ve tarımsal faaliyetlerin geliştiği alanlar olduğundan nüfusun sık sık toplandığı yerler olarak da karşımıza çıkmaktadır.

İran'ın güneybatıda Huzistan Ovası ve kuzeyde Hazar Denizi kıyı düzlüğü olmak üzere iki önemli alçak alanı vardır. Huzistan Ovası 160 km genişliğinde Mezopotamya Ovası'nın üçgen bir uzantısıdır. Yaklaşık 120 km içerden uzanarak Zagros Dağları'nın etekleriyle birleşmektedir. Huzistan'ın güneyinde Zagrep Dağları'nın kıyıya kavuştuğu Basra Körfezi ve Umman Körfezi kıyılarının geniş uzantıları bulunmaktadır (Curtis & Hooglund, 2008, s. 85).

Bölgedeki çöller Horasan bölgesinden başlar ve Mezopotamya bölgesinde de yer yer devam eder. İran topraklarının 1/6'sı çöllerle kaplıdır. Bu çöllerin en büyükleri Deşt-i Lut ve Deşt-i Kebir'dir (Foto 3). Harita 4'de görüldüğü gibi Deşt-i Lut, İran'ın doğu tarafında, aşağı yukarı kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir çöl olup, Deşt-i Kebir ise bu çölün kuzeyinde bulunur. Deş-ti Kebir çölü Kum şehrinden başlayıp Firdevs şehri dolaylarına kadar devam eder (Tunçdilek, 1971, s. 36).

Foto 3: Deşt-i Kebir Çölü
Kaynak: Hamza Akengin, Mayıs-2016

İran platosunun kuzeyinde yer alan Deşt-i Kebir Çölü ve platonun güneyinde yer alan Deşt-i Lut Çölü dünyanın en sıcak ve kurak yerlerindendir. Ancak Sahra Çölüne nispeten bu çöllerin etrafında tarım yapılabilmektedir. Platonun batı sınırında yer alan Zagros dağları ve kuzeyinde yer alan Kopet dağlarından inen mevsimlik akan akarsuların ve yer altı sularının meydana getirdiği kaynakların da bulunduğu İran Platosunun bazı yerleri hem tarımsal alanın hem de nüfusun geliştiği yerlerdir. Hatta tarımın gelişmesi ile Tahran, Hamedan, İsfahan ve Şiraz gibi büyük şehirler bu alanlarda kurulmuştur.

4.1.1.3 Kıyılar

Kuzeyinde Hazar Denizi, güneyinde Umman Denizi, güneybatısında Basra Körfezi yer alan İran'ın uzun bir kıyı şeridi bulunmaktadır. Kıyıların fiziki yapıları birbirinden çok farklıdır. Genellikle alçak ve az girintili çıkıntılı Hazar Denizi kıyılarında yer almaktadır. Dağlarının kıyıyı yakından izlemesinden dolayı yüksek kıyılar da güney ve güneybatı Basra Körfezi ile Umman Denizi kıyılarında yer almaktadır. Dağların kıyıdan uzaklaştığı geniş ve düzlük alanlardaki alüvyal dolgu sahası Basra Körfezi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Ülkenin zengin petrol yataklarının da yer aldığı bu kıyı bölgesi Huzistan Havzası olarak da adlandırılmaktadır. İran için önemli bir yeri olan Abadan Limanı bu bölgede yer almaktadır (Gözenç, Günal, & Özdemir, 2006, s. 123).

4.1.2 İran'ın Hidrografik Özellikleri

İran toprakları akarsu ve göller açısından çok zengin değildir. Önemli akarsular olarak karşımıza Karun, Sefid, Zayende, Atrak ve Aras ırmakları çıkar. "Zagros dağlarından kaynağını alan ve Şattülarap ile birleşerek Basra Körfezine dökülen Karun ırmağı en önemli ırmak olup ulaşıma elverişlidir. Kuzeyde Elbruz dağlarından kaynağını alan Sefid ırmağı Gilan ovasını geçerek Hazar Denizine dökülür. 1960 yılında tamamlanan Mencil'deki baraj, enerji üretimi ve sulama amaçlı kullanılmaktadır. Isfahan ovası için önemli bir yer teşkil eden Zayende ırmağı, Zagros dağlarından kaynağını alır ve güneydoğu yönünde akarak iç plato kısmında yer alan Gavhane bataklığında kaybolur. 1971 yılında Kuhreng barajının hizmete girmesinden sonra Karun ırmağının yukarı çığırının suları, tünellerle Zayende ırmağına boşaltılmaya

başlanmıştır. Zayende ırmağından boşaltılan su tarım arazilerinin sulamasında kullanılır." (Özey, 2004, s. 332-333).

Atrak (Etrek) ırmağı, Kopet dağlarının güneyinden doğar; Türkmenistan'dan gelen Sumbar ırmağı ile birleşir; iki ülkenin sınırını çizer ve Hazar Denizinin kıyılarındaki bataklıklarda sona erer. Suları her mevsim akar. Aras; kaynaklarını Bingöl dağlarından (Aras Membaları) alır; doğuya doğru akar; Arpaçay'ı alarak güçlenir. Önce, Türkiye ile Nahcivan arasında; sonra Nahcivan ile İran arasında, Ermenistan ile İran arasında, Azerbaycan ile İran arasında siyasal sınırlar çizer ve yine Türkiye'den doğan ve Gürcistan'dan geçerek Azerbaycan arazisinde ilerleyen Kura ırmağı ile birleşerek tek bir ırmak halinde Hazar Denizine dökülür (Güney, 2002, s. 167). Kaynağını dağlardan alıp ovalara ve çöllere inen kısa mesafeli akarsular tarımsal faaliyetler için önemli olsa da aşırı buharlaşma ve suların iyi kullanılamaması sonucunda suları azalmaktadır.

Deniz seviyesinden 1.275 m yükseltide yer alan Urmiye gölünün uzunluğu 140 km, genişliği 40-56 km, yüzölçümü 5.200- 6.000 km^2 arasında değişir. En derin yeri 16 m'dir. Sebehand ve Sahand dağlarından doğan küçük akarsularla beslenen Urmiye gölünün gideğeni olmadığından Lut gölü gibi suları çok tuzludur. Suları klor, sodyum ve çeşitli sülfatlar açısından zengin olan, çok sayıda adacık bulunan göl, göçmen kuşların üreme ortamıdır. 1967 yılında doğal korunma alanı ilan edilen göldeki yaban yaşamını korumak için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (Gözenç, Günal, & Özdemir, 2006, s. 128).

İran yer altı su drenajında özellikle kurak bölgelerdeki su ihtiyacını karşılamak için kanat sistemleri kullanılmıştır. Sistem dikine açılan kuyuların birbirine tüneller aracılığı ile bağlanması şeklindedir. Katmanlardan sızan su veya terleme yolu ile elde edilen sular bu kanatlardaki kuyularda biriktirilmektedir. Bu şekilde yerin derinliklerinde toplanan suyun buharlaşarak azalması da engellenmiş olmaktadır. Ülkenin çöl alanlarındaki tarım suyu ihtiyacı bu kanatlar aracılığı ile karşılanmaktadır. En fazla Persapolis vilayetinde bulunmaktadır.

4.1.3 İran'ın Klimatolojik Özellikleri ve Bitki Örtüsü

İran'ın klimatolojik özellikleri genel olarak reliefe bağlıdır. İç kesimlerdeki çöller ve kurak sahalar örnek olarak gösterilebilir. Genel olarak İran'da sert karasal iklim hâkim olsa da; dağların durumu, rüzgârlar, denizlere olan uzaklık ve çöller gibi etkenlerden dolayı iklimin farklı kesimlerde değişiklik gösterdiği görülmektedir.

İran değişken bir iklime sahiptir. Batı ve Kuzeybatı'da kışlar soğuktur. Soğuk geçen kış mevsiminde kar yağışı Aralık ayında başlayıp Mart ayına kadar devam eder. Kış mevsime oranla ilkbahar ve sonbahar mevsimleri nispeten ılık ve yağmurlu geçmektedir. Yaz mevsimi çok sıcak ve kuru geçmektedir. Gündüzler çöl sıcaklıklarının etkisi ile çok sıcak iken geceleri biraz da serin olmaktadır. Yezd, Şiraz ve İsfahan gibi vilayetler ülkenin orta kısmında ve çöl alanlarına yakın olduklarından kışlar daha az şiddetli ve yaz mevsimi de kuzey ve batı kesimlerinden daha sıcaktır.

Grafik 1'de Tahran'ın 2015-2018 yılları arasındaki yıllık yağışlı gün sayısı verileri gösterilmiştir. Ülkede en fazla yağışın Şubat, Mart ve Nisan aylarında en az yağışın da Haziran, Ağustos aylarında gerçekleştiği görülmektedir. Güney kesiminde kışlar ılıman ve yazlar çok sıcaktır. Temmuz ayında ortalama sıcaklıklar Basra Körfezi kıyıları boyunca 40° C'yi aştığı görülmektedir. Huzistan bölgesinde de yüksek olan sıcaklıklara yüksek orandaki nem eşlik etmektedir (Curtis & Hooglund, 2008, s. 87).

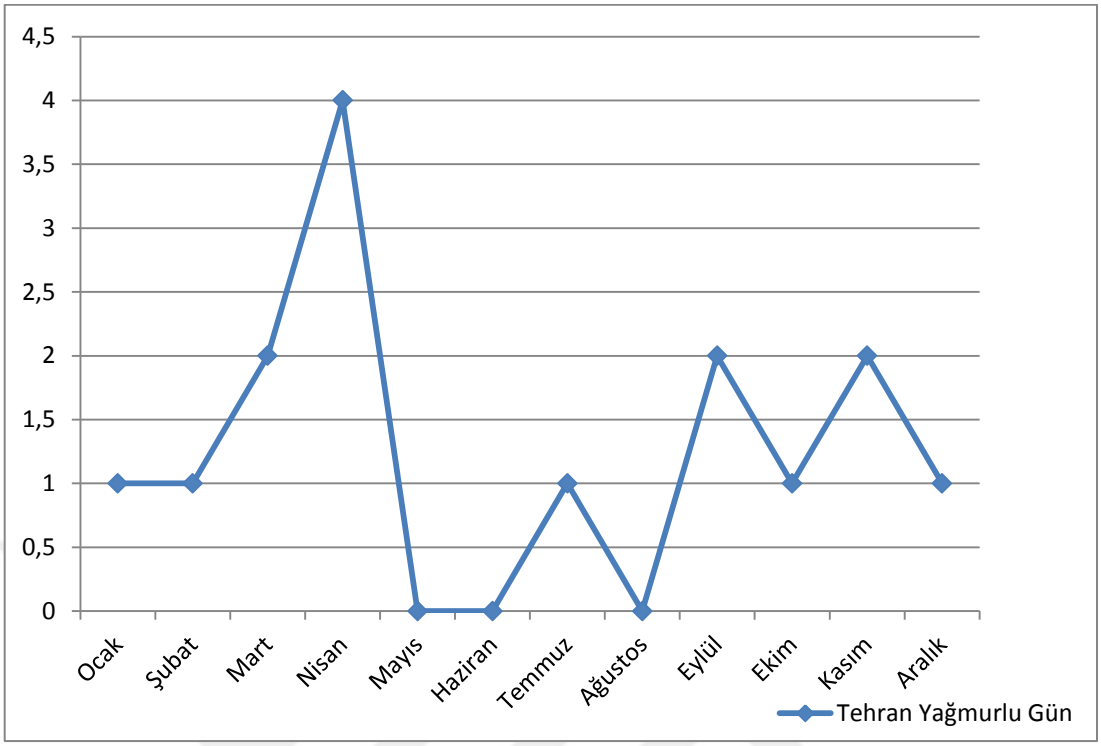

Grafik 1: Tahran Yıllık Yağış Dağılımı- Gün Olarak (2015-2018)

Kaynak: http://hikersbay.com/climate-conditions/iran/iran-iklim-kosullarinda.html?lang=tr (Erişim Tarihi: 23.07.2018)

Buşehr vilayetinin doğusunda, batısında ve Hürmüz Boğazı boyunca oldukça geniş alçak kıyılar vardır ancak her iki bölgedeki yıllık yağış miktarı çok düşük olduğundan Huzistan Ovası ve Hazar Ovası'nın kıyısını karakterize eden farklı tarım ürünlerinin yetiştirilmesi risklidir (Curtis & Hooglund, 2008, s. 85).

İran'da sıcaklık değerlerinin kış mevsiminde -20 ^{0}C'ye kadar düştüğü yaz mevsiminde ise sıcaklıkların çok fazla arttığı gözlenmektedir. Örneğin Deşt-i Lut çölünde 58 ^{0}C kadar çıkabilen sıcaklıklar görülmektedir. Yaz mevsiminin çok sıcak ve kurak geçtiği İran'da kış mevsimleri de çok sert ve soğuk geçmekte ve bu mevsimde yüksek yağışlar görülmektedir. İran iklimi genel olarak kuraktır. Yetersiz yağışlara nispeten yıllık yağışların çoğunluğu Ekim ayından nisan ayına kadar olan zaman diliminde düşmektedir. Ülkenin genelinde yıllık yağış 250 mm veya daha az olmaktadır. Merkez platonun bazı havzalarında 100 mm veya az olduğu da görülmektedir. Yağışların az olduğu İran'ın çoğu bölgesinde sulamaya bağlı olarak tarım faalieytleri yapılmaktadır. İki bölgenin göreceli olarak bol miktarda yağış aldığı görülmektedir.

Zagros ve Hazar kıyı düzlüğünün daha yüksek dağ vadileri yağışın bol olduğu alanlardır. Her iki bölgede de ortalama yağış miktarı yıllık 500 mm olmaktadır. Hazar kıyı ovasının batı kesiminde ise yıllık yağış miktarı 1.300 mm'yi geçmekte ve yıl boyunca diğer alanlara göre nispeten düzenli bir yağış gözlenmektedir (Curtis & Hooglund, 2008). Grafik 2'de de görüldüğü gibi gece-gündüz arasındaki sıcaklık değerleri arasındaki en fazla farkın Haziran ve Temmuz gibi yaz aylarında gerçekleştiği gözlenmektedir. Aradaki farkın en az olduğu aylarında da Aralık, Ocak, Şubat gibi kış mevsimine denk gelen aylar olduğu görülmektedir.

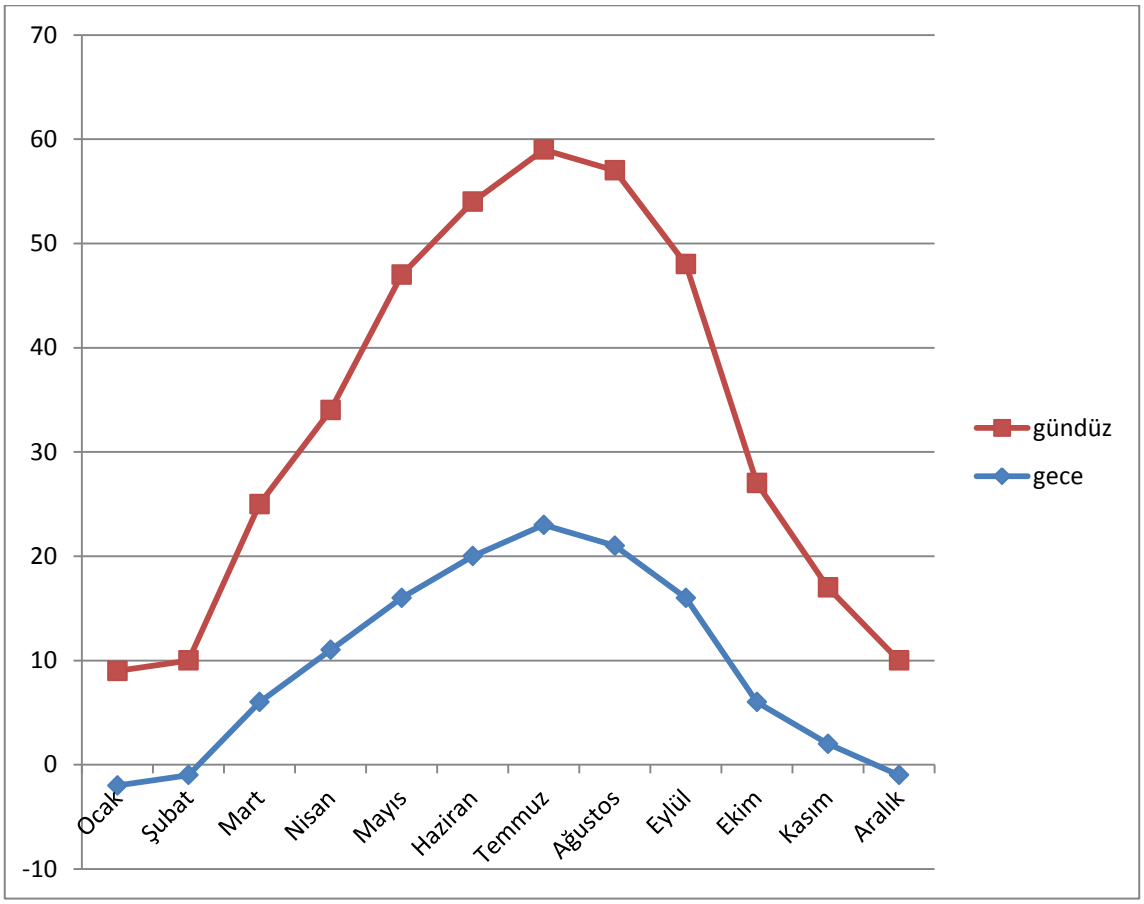

Grafik 2: Tahran Gece-Gündüz Sıcaklık Değerleri -^{o}C (2015-2018)

Kaynak: http://hikersbay.com/climate-conditions/iran/iran-iklim-kosullarinda.html?lang=tr (Erişim Tarihi: 23.07.2018)

İran'ın bitki örtüsü, ot, ağaçlık ve ağaçlı bitkilerden oluşmaktadır. Doğal çevre, çeşitli coğrafi ortam ve yükseklik, toprağın türü ve niteliği, yerin eğimi, ısı, yağış ve

birçok benzer etken ülkenin bitki örtüsünü çeşitlenmesinde etkili olmuştur. Yer yer ormanlık biçiminde yer yer de çayırlık arazisi biçiminde görülen bitki örtüsü ülke yüzölçümünün 102 milyon hektarını kapsamaktadır. Bunun yanında çorak ve çöl alanların yüzölçümü 34 milyon hektar civarındadır (Gharamaleki, 2005, s. 7).

Elbruz dağlarının kuzey yamaçları ve Zagros dağlarının güney yamaçları dışında kalan yüksek bölgeler çeşitli ağaçlar ve meşelerle kaplıdır. Hazar denizi kıyılarında kimi yerlerde tropik bitki örtüsü görülmekte, diğer bölgelerde yalnızca çalılar, devedikenleri ve ılgınlar yetişebilmektedir. Su kıyılarında kavak, söğüt, selvi ağaçlarının oluşturduğu topluluklar bozkırlara ve çöllere farklı bir görünüm kazandırmaktadır. Dağ eteği vahaları da ağaçlarca varsıldır. Yer yer dut ağaçları, mersin ağaçları yoğunluk kazanmaktadır. Basra körfezi boyunca hurma ağaçları orman görünümündedir. Ancak, kültür bitkileri bir yana bırakılırsa, ülkenin doğal orman varlığı arazinin ancak %10 kadarını kaplamaktadır (Güney, 2002, s. 163-164).

4.2 İran'ın Beşeri ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri

4.2.1 İran'ın Tarihçesi

İran'ın tarihi çok eskilere dayanmaktadır. İran gerek coğrafi konumu gerek yer altı kaynakları bakımından özel bir konuma sahip olduğu için birçok devletin hâkimiyet kurmak istediği ve bazı devletlerin hâkimiyet kurduğu bölge olmuştur. "İran" isminin menşei Eski Çağ tarihçilerine göre; bu coğrafyaya hâkim olan kavimden gelmektedir. Milattan Önce (M.Ö.) 2. bin yılında İran coğrafyasına gelen ve yerel küçük kavimleri kendi bünyelerinde eriterek coğrafyaya yeni bir kimlik kazandıran bu kavim "Aryailer" olarak bilinmektedir. Aryailer, bölgede yeni bir kültür yapısı oluşturarak bu coğrafyanın yerleşik topluluğu haline gelmişlerdir (Hafeziniya, 2017, s. 21). "İran" terimi Sasaniler döneminden itibaren yayılmaya başlamış ve İslam'dan sonra ise, geniş ölçüde bu kullanım yaygınlaşmıştır. Persia ismi de İran için kullanılmıştır. Rıza Şah döneminde ise İran isminin İran devletine resmi isim seçilmesiyle uluslararası camiadan Persia yerine İran isminin kullanılması talep edilmiştir (Hafeziniya, 2017, s. 23).

21 Mart 1935'ten itibaren bu yeni isim İran'da yaşayanlar için bir yenilik ve farklı bir anlam ifade etmezken, Persia ismini kullanan yabancı ülkeler için tarihi ve kültürel geçmişi olmayan yeni bir ülke anlamına gelmekteydi (Digard, 1378, s. 177). İran ismi, Persia ismine göre coğrafyada yaşayan halka daha fazla hitap etmektedir ve burada yaşayan bütün kavimleri ve milletleri tek çatı altına toplamaktadır. Bundan dolayı "İran" teriminin birleştiriciliği "Pers" teriminin birleştiriciliğinden daha fazladır (Hafeziniya, 2017, s. 23). Bugün ülkenin resmi adı olan" İran İslam Cumhuriyeti" uluslararası arenada halen "İran" olarak bilinmektedir.

Bilinen en eski tarih içerisinde bugünkü İran topraklarında önce Elamlılar, Asurlular ve Medler hüküm sürmüşlerdir. İranlıların yazılı tarihe geçişleri Ahmenişler'in kurduğu Pers İmparatorluğu'yla başlar. Geniş bir alana yayılan ve birçok değişik halkı ihtiva eden bu imparatorluk, İran'ın siyasi bir kimlik edinmesinde önemli bir rol oynamıştır. Perslerden sonra, İran toprakları Büyük İskender'in istilasına uğramış ve M.Ö. 330-323 yılları arasında bu kralın idaresinde kalmıştır (Digard, 1378, s. 178).

Büyük İskender'den sonra ülke toprakları yaklaşık 476 yıl Parth hâkimiyetine girmiştir. Partların hâkimiyetlerini sürdürdükleri dönemde en önemli gelişmelerden birisi de yolların yapılması ve "kanat" adı verilen suyollarının geliştirilmesi olmuştur. Parthların milattan sonra (M.S.) 217 yılında Romalılara yenilmesinden sonra buradaki hâkimiyetleri sona ermiş ve İran'da Sasani hâkimiyeti başlamıştır. Pers hâkimiyetinden sonra İran en parlak çağını Sasaniler döneminde yaşamıştır (Hosseini, 2017, s. 8).

Sasaniler döneminde Zerdüştlük, devlet dini haline gelmiştir. Yine bu dönemde toplum, kast sistemine benzer bir yönetim ile yönetilmiştir. Yönetim siteminde yer alan en üst kademede Zerdüşt din adamları, en alt kademede ise toprakla uğraşan çiftçiler bulunmaktaydı. Sasaniler döneminde yollar, köprüler yapılmış, kanat sistemleri geliştirilmiş ve çok güzel saraylar inşa edilmiştir (Abrahamian, 2008, s. 17). Sasaniler uzun yıllar boyunca Bizans ile mücadele etmiş ve zayıflamıştır. M.S. 637 yılında bugünkü Irak topraklarında yer alan ‘‘Kadisiye’’ mevkiinde Arap orduları tarafından ağır bir yenilgiye uğrayan Sasani ordusu ilerleyen 4 yıl içinde tamamen dağılmış ve Sasani devleti ortadan kalkmıştır. Arap istilasının ardından hâkim din olan Zerdüştlük yerini İslâm dinine bırakmıştır (Hosseini M. , 2017, s. 62).

İran, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olup çeşitli istila ve fetih hareketlerine sahne olmuştur. Geçmişten günümüze kadar İran'ı en fazla etkileyen ve İran coğrafyasının tarihine yön veren iki önemli olay bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi İslamiyet'in bölgeye girmesi, ikincisi ise İslam dünyasında taş üstünde taş bırakmayan 1251-1259 yılları arasındaki Moğol istilasıdır. İran'ın Müslümanlar tarafından fethi, dini, siyasi ve kültürel alanda etkisini gösterirken, Moğol istilaları iktisadi, içtimai ve etnik alanlarda tesirini göstermiştir. İran'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle, yeni bir dönem başlamış, eski İran kültürü kısmen de olsa eriyerek, yerini İslam kültürüne bırakmıştır (Abrahamian, 2008, s. 19).

İslamiyet'in bölgeye girmesinden XX. yüzyıla gelinceye kadar İran topraklarına sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Tahiriler, Saffariler, Samaniler, Büveyhiler, Gazneliler, Selçuklular, Moğollar, Harzemşahlar, İlhanlılar, Timurlar, Türkmenler, Safeviler, Zend Hanedanı ve Kaçarlar hâkim olmuşlardır. XX. yüzyılın başlarında

Kaçar hâkimiyeti zayıflamış ve bu yüzyılın ilk çeyreğinde Pehlevi Hanedanı İran'a hâkim olmuştur (Topaloğlu, 1996, s. 28).

XX. yüzyılın başlarında bölge Rus ve İngiliz çıkar çatışmasına sahne olmuştur. 1907'de Rusya ve İngiltere Tibet, Afganistan ve İran konusundaki anlaşmazlıkları gidermek için Angio-Rus antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşmanın İran ile ilgili maddesine göre; bu memleketin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı gösterileceği belirtilmiştir. Rusya, İran, Sistan ve Afganistan toprakları üzerindeki isteklerini kısıtlayacaktı bu şartına karşılık olarak da Rusya'nın İran'ın kuzeyini, İsfahan, Yezd ve Hankin-Kavzin ticari yollarını ele geçirmesine göz yumulacaktı. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Angio-Rus antlaşması ihlal edilmiş ve İran topraklan Rus ve İngiliz birlikleri tarafından işgal edilmiştir. Artık İran, yarım asırdan fazla bir dönem etkili olacak emperyalizmin etkisi altına girmiştir (Abrahamian, 2008, s. 20).

1925'de Kaçar hâkimiyetinin sona ermesi ve Pehlevi hanedanlığının başlaması İran'da her alanda yenilikleri gidilmesi sonucunu doğurmuştur. Rıza Şah Pehlevi uyguladığı sert politikalarla İran'ın çehresini değiştirmiş, bir yandan da emperyalizm ülkede etkili olmaya devam etmiştir. II. Dünya Savaşının çıkmasıyla birlikte bu emperyalist güçler Rıza Şah'ı tahtından indirmiştir. Şah'ın yerine geçen oğlu Muhammed R. Şah da bu güçlerin etkisinden kurtulamamıştır (Topaloğlu, 1996, s. 45).

İran, tarih boyunca Orta Doğu coğrafyasındaki siyasi ve iktisadi olayların gelişmesinde ve şekillenmesinde önemli rol almış ülkelerdendir. İslamiyet öncesi büyük medeniyetlerin kurulduğu bir bölge olmanın yanında İslamiyet'in kabulü ile bölgedeki nüfuzu daha da artan bir ülke olmuştur. Bununla birlikte zengin petrol yatakları, stratejik yapısı ile özellikle yakın dönemlerde gerçekleşen inkılâp ve Orta Doğu'da uzun süre gündemde kalan Irak ile mücadeleleri sebebiyle son yıllarda dünya kamuoyundan hiç düşmemiştir.

İran devletinin tarihi ve özellikle de Osmanlı dönemine ait yerleşmeleri hakkında detaylı ve güvenilir bilgilere Tapu Tahrir Defterleri aracılığı ile ulaşmak mümkündür. Tapu tahrir defterleri coğrafi konum itibariyle Azerbaycan ve Güneybatı İran coğrafyasının Osmanlı döneminde fethedilen kısmını ele almaktadır. Defterler kaybolmadan ve tahribe uğramadan günümüze kadar korunarak eksiksiz bir şekilde ulaşmıştır (Özgüdenli, 2003, s. 96).

4.2.2 İran'da İdari Yapı Ve Siyasi Yönetim

Daha önce de belirtildiği gibi İran'ın idari yapısında eyalet sistemi geçerlidir. İran yerleşim birimleri olarak eyalet, il, ilçe ve köyler şeklinde ayrılmaktadır. 1979 yılındaki devrimle birlikte ülkenin adı İran İslam Cumhuriyeti olarak değişmiştir. Başta ABD olmak üzere batılı ülkelerin çoğunda 1 Nisan 1979 tarihi İran İslam Cumhuriyeti'nin bağımsızlık tarihi olarak kabul edilmiştir (CIA, 2016, Erişim Tarihi: 03.11.2016). İran'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Batı'nın İran rejimi hakkındaki algısı değişmiştir. 1979 yılında gerçekleşen darbe sonucunda Batı, İran'da sadece rejim ve yönetimin değişmediğini aynı zamanda yeni bir devletin ortaya çıktığını kabul etmiştir.

İran 1979 yılına kadar monarşi ile yönetilmekteydi. 1979 yılı itibariyle temelde İslam olsa da daha da özele bakıldığında Şiiliğin Caferi anlayışının hâkim olduğu teorik cumhuriyet yönetimine geçiş yaptığı görülmektedir (Kılınç, 2008, s. 911). İran, 1979 yılında yürürlüğe giren anayasayla Danışma Meclisi (Meclis-i Şura-i İslami/parlamento), Bakanlar Kurulu, Başbakan, Vesayet Meclisi (Koruyucular Konseyi/Şura-yı Negahban), Uzmanlar Konseyi (Meclis-i Hobregan) ve halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'ndan oluşan bir yönetim sistemini benimsemiştir. Ayrıca İran'da en üst otorite olarak ise dini liderlik makamında olan Fakih (Rehber, Veli-yi Fakih/Veli-yi Emr) bulunmaktadır (Arı, 2004, s. 81).

Ayetullah Humeyni tarafından geliştirilen dini liderlik kurumu İran iç politikasında belirleyici olduğu gibi dış politikasında da belirleyici olmuştur. İran Anayasası'na göre kutsal sayılan dini liderlik kurumu ve dini lider (Fakih) siyasal, yönetsel ve yargısal yetkilere sahiptir (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, Madde110,

2016). Cumhurbaşkanı daha çok sosyal, ekonomik ve kültürel konularda görevlendirilmiş olup dinî liderden sonraki ikinci adam konumundadır (Buchta, 2000, s. 22-23). Uzmanlar Meclisi daha çok fakihi seçme yetkisine sahiptir ve siyasal bir iktidar olmaktan ziyade yönetsel bir kuruluş niteliğini taşımaktadır. Diğer kurumlar da dinî liderin otoritesi altında yönetsel kuruluşlar olarak İran siyasal yapısında yer almaktadır (Görçün, 2008, s. 82).

Bilindiği üzere 11 Şubat 1979 tarihinde İran'da Şah yönetimi devrilmiştir. Ve 1979 yılından sonra dini esaslara dayanan bir devlet yönetimi benimsenmiştir. 1989 yılında 3 Aralık 1979 tarihinde yürürlüğe giren İran Anayasası revize edilmiştir. İran'da çok partili bir sistem olmadığından siyasi parti temelinde bir yapılanma yerine var olan partiler daha çok birer sivil toplum örgütü niteliğinde çalışmalarını yürütürler. Siyasi arenada partiler yerine daha çok baskı/çıkar grupları olarak adlandırılabilecek yapılanmalar rol oynamaktadır. Sözü geçen gruplar parlamento, cumhurbaşkanlığı ve uzman meclisi seçimlerinde bağımsız aday olmakta ya da büyük ittifakların çatısı altında toplanıp seçimlerden sonra da dağılmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016, Erişim Tarihi: 10.04.2017).

İran'da kuvvetler ayrılığı prensibi geçerli olmakla beraber, erkler (yasama, yürütme ve yargı) dini lider (rehber)'in gözetimi altındadır. Hâlihazırdaki dini lider (rehber), İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurucusu Humeyni'nin vefatından sonra (1989'da) seçilmiş olan Ayetullah Ali Hameney'dir. Rehber, din adamlarından oluşan Uzmanlar Meclisi tarafından ölene kadar görevde kalmaktadır. Dini lider tarafından seçilen ve 6 kişilik hukukçu heyetinden oluşan anayasayı koruyucular konseyi, anayasal bir kurumdur. Bu kurumun görevi İslami Danışma Meclisi kararlarının Anayasa'ya ve Devletin resmi mezhebine uygunluğunu denetlemek ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri için başvuru yapan aday adayları listelerinden katılma başvurusu uygun olan adayları tespit etmektir. Din adamı ağırlıklı Anayasayı Koruyucular Konseyi ile İslami Danışma Meclisi arasında yasama sürecine ilişkin ortaya çıkabilecek uzlaşmazlıkların giderilmesi amacı ile devlet uzlaştırma konseyi kurulmuştur. Bu konsey alınacak nihai tutum konusunda dini lidere öneride bulunur. Konseyin üyeleri dini lider tarafından atanır

(DEİK, Ekim 2017, s. 3). Genel olarak değerlendirildiğinde kültür ve birikim bakımından Orta Doğu ülkeleri içerisindeki en kalabalık ülkelerden biri olan İran'da bir taraftan sınırlı demokrasi, bir taraftan da teokratik bir yapının dikkat çektiği görülmektedir (Akengin & Gürçay, 2014, s. 25).

4.2.3 İran'ın Nüfus Özellikleri

Dünyadaki her bir ülkede var olan ulusal kimlikler; kültür, dil, din, tarih ve coğrafya gibi unsurlar üzerinden doğar ve şekillenir. Bu kimliklerdeki algıya sahip kişilerde ve gruplarda "aidiyet" daha çok "öteki" nitelendirmesi üzerinden gelişir ve pekiştirilir. Buradan hareketle İran kimliği ele alındığında ülkede kimlik algısını oluşturan temel ve belirgin etmenler olarak demografik unsurlar, dini ve mezhebi yapı ile beraber ülkenin siyasal yapısının etkili olduğu görülmektedir (Ertaç, 2016, s. 258).

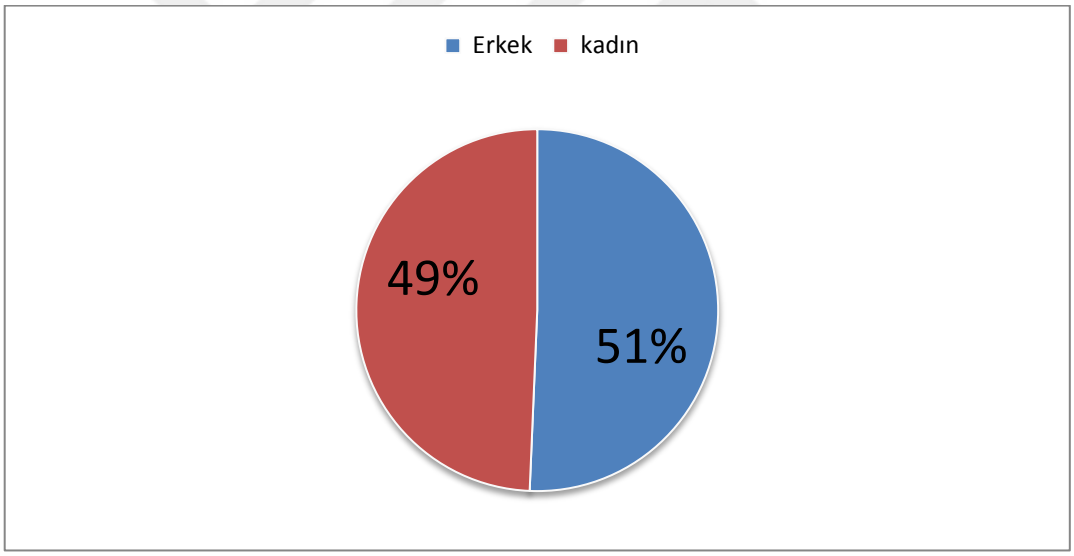

Grafik 3: İran Nüfusunun Cinsiyet Dağılımı 2016

Kaynak: İran İstatistik Merkezi 2017 Verileri

İran, geniş coğrafyasının yanı sıra komşu ülkelerle kıyaslandığında oransal olarak büyük bir nüfusa sahiptir. İran İstatistik Merkezi verilerine göre 2016 yılında İran toplam nüfusu 79.926.270 civarındadır. Bu toplam nüfus içerisindeki dağılıma bakıldığında Grafik 3'te belirtildiği gibi nüfusun 40.498.442'sini (%51) erkekler 39.427.828 (%49)'ini de kadınlar oluşturduğu görülmektedir. BM son tahminlerine

göre, İran İslam Cumhuriyeti'nin 27 Aralık 2017 tarihi itibariyle mevcut nüfusu 81.574.651'dir.

İran nüfus büyüklüklerine göre oluşturulan dünya ülkeleri listelerinde %1.07'lik bir oran ile 18. sırada yer almakta iken Orta Doğu coğrafyasında yer alan ülkeler arasında en fazla nüfusa sahip ülkedir. İran nüfusu yerleşim alanlarına göre incelendiğinde, kırsal yerleşime oranla kentsel yerleşimin çok daha yoğun olduğu görülmektedir. Grafik 4'de de görülüğü gibi 2016 yılı İran İstatistik Merkezi verilerine göre, kırsal alanda oturan kişi sayısı 20.730.625 iken kentlerde (%26) oturan kişi sayısı 59.146.847'dir (%74). Kentleşme oranı 2016'da % 74 olan bu oran 2011'de % 71,4 civarında idi (SCI, 2017).

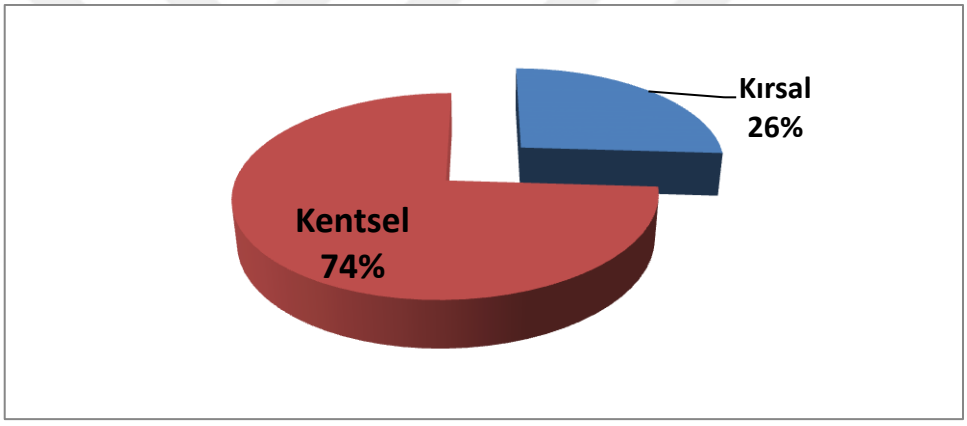

Grafik 4: 2016 Nüfus Sayımına Göre İran Nüfusunun Yerleşim Durumu

Kaynak: İran İstatistik Merkezi Aralık 2017 Verileri

İran nüfusu 2011-2016 yılları arasındaki dönemde toplam nüfus içinde 4.776.601 kişi artmıştır. Büyüme hızı oranı da % 1.24' tür ve toplam nüfusta yıllık ortalama 955.320 kişi artmıştır. İran'da şehirleşme oranının bu kadar yüksek olmasının altında yatan bazı faktörler bulunmaktadır. İran-Irak arasındaki savaşlar ve İran İslam Devrimi bu faktörlerin başında gelmektedir. İran'da 1921-1966 yılları arasında yavaş ilerleyen bir şehirleşme mevcut iken 1966 sonrasındaki dönemlerde hızla büyüyen şehirleşme petrol ekonomisinden ve ulusal ekonomideki değişimlerden etkilenmiştir (Irandoost, Alizadeh, & Rasouli, 2017, s. 109).

Son 50 yılda İran nüfusunun dört kat arttığı kentsel nüfusun da sekiz kat arttığı görülmektedir. İstihdam ve daha iyi yaşam şartlarının şehirlerde yoğunluk kazanması kırsal alanlardan kentlere yaşanan yoğun göçler bu büyümenin hızlı olmasında etken olmuştur. 1986-2006 yılları arasında nüfusu 1 milyonun üzerine çıkan şehir sayısı 2'den 6'ya yükselmiştir. Tüm büyük metropol şehirleri başında Tahran gelmekte olup Esfahan (İsfahan), Horasan (Meşhed), Fars (Şiraz) ve Doğu Azarbaycan (Tebriz) gibi daha gelişmiş illerde yer almaktadır (Assari & Mahesh, 2011, s. 154). İran yerleşmelerine bakıldığında Deşt-i Lut ve Deşt-i Kebir çöllerinin varlık gösterdiği alanlarda nüfusun daha seyrek olduğu gözlenmektedir. Buradan hareketle iklim bakımından çok sıcak ve tarımsal faaliyetlerin sınırlı olduğu çöl alanlarındaki kırsal kesimlerde nüfusun az olduğu bunun yerine kentlerde ve tarımın geliştiği alanlarda nüfusun daha yoğun olduğu söylenebilir. Fiziki coğrafya şartlarından özellikle iklimin yerleşilebilir alanları sınırlaması şehirli nüfus oranının yüksek olmasının sebeplerinden biri olarak kabul edilebilir.

Tablo 1

Yıllara Göre İran Nüfusu (2009-2016)

Yıl	Nüfus
2016	80.043.146
2015	79.109.272
2014	78.143.644
2013	77.152.445
2012	76.156.975
2011	75.184.322
2010	74.253.373
2009	73.370.982

Kaynak: İran İstatistik Merkezi Aralık 2017 Verileri

İran İstatistik Merkezi 2017 yılı verilerine göre ülkede nüfus yıllara göre sürekli bir artış göstermektedir. Tablo 1 incelendiğinde, 2009 yılında 73.370.982 olan nüfusun 2013 yılında artış göstererek 77.152.445'e ulaştığı 2016 yılında da bu nüfusun 80.043.146'e ulaştığı görülmektedir. Ülke nüfusunun düzenli artış göstermesinin temelinde doğum oranlarının fazla olması gibi etkenler bulunmaktadır.

İran İstatistik Merkezi 2017 verilerine göre, ülke nüfusunun yaş ortalaması 31,1'dir ve bu oranın 2011-2012 verileri ile kıyaslandığında o dönemden 1,3 daha yüksek olduğu görülmektedir. 2011-2012 verilerine göre erkek yaş ortalaması 30,9 kadın yaş ortalaması da 31,3'tür. Kentsel ve kırsal alanlardaki oranlara bakıldığında her iki cinsiyet için kentsel alandaki oranın kırsal alandaki orandan daha yüksek olduğu görülmektedir. Erkeklerde ve kadınlarda kentsel alanlarda yaş ortalaması sırasıyla 31,3 ve 31,6 iken kırsal alanlarda ise 29,7 ve 30,5'tir (SCI, 2017).

4.2.4 İran Nüfusunun Etnik Yapısı ve Dil

İran İslam Cumhuriyeti'nde devrimin olduğu dönem (1979) başlarında toplam nüfus 35 milyon civarında idi. Bugün ise 80 milyon civarındadır. Ancak İran kaynaklarının özellikle etnik gruplarla ilgili istatistikî bilgileri her dönemde tartışma konusu olmuştur (Yenise, 2008, s. 159). Taranan kaynaklarda İran nüfusunun etnik yapısına ilişkin bilgilerin birbirinden farklı verildiği görülmüştür. Örneğin toplam nüfus içerisinde Azeriler' in oranlarına dair 12 milyondan 34 milyona uzanan tahminler yürütülmektedir (Sarıkaya, 2008, s. 168-172). Harita 5'te görüldüğü gibi genel ve etnik kültürel yapı bakımından Şii ve Fars kültürünün hakim olduğu İran nüfusunun %51'i Pers, %24'ü Azeri, &8'i Gilaki ve Mazandarani, %7'si Kürt, %3'ü Arap ve geriye kalan kısmı ise Lur, Türkmen gibi gruplar oluşturmaktadır (Metz, 1987, s. 8).

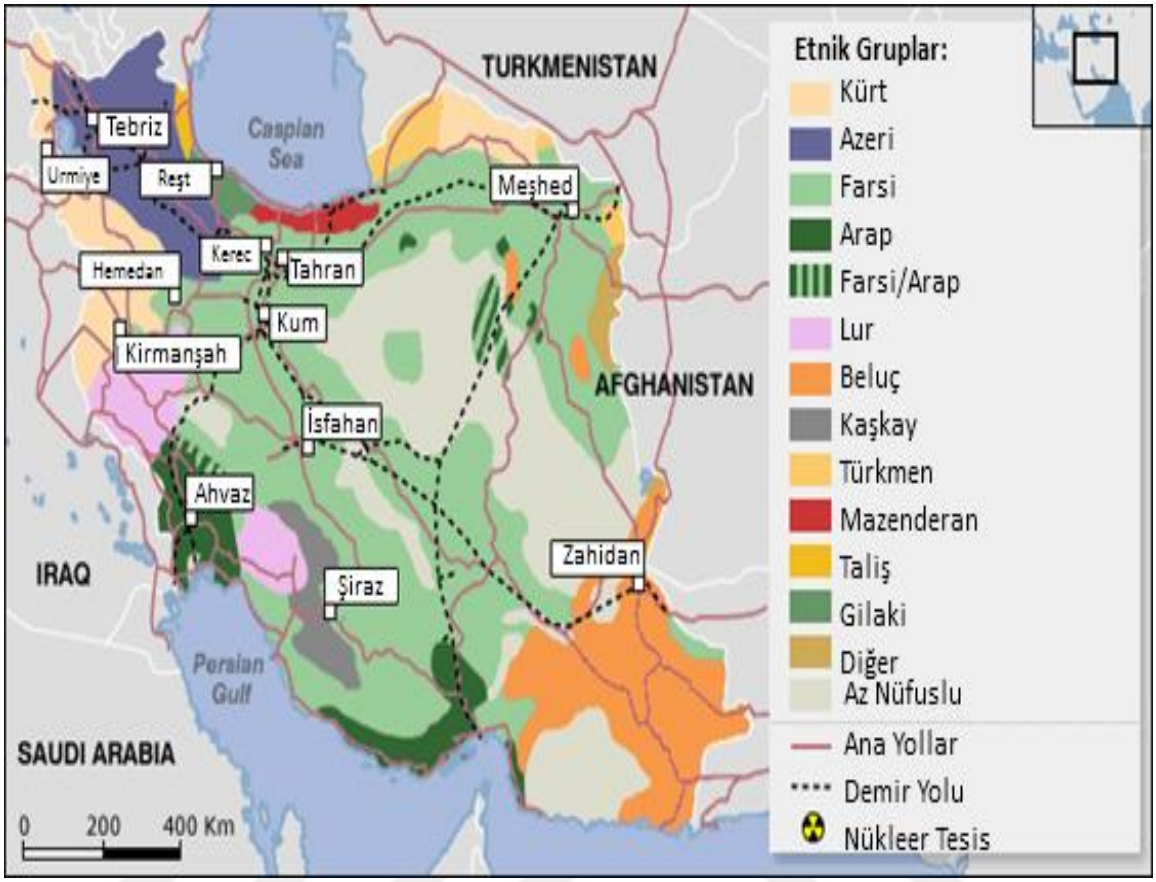

Harita 5: İran Etnik Gruplar

Kaynak: http://www.turkiye-rehberi.net/iran-haritasi.asp (Erişim Tarihi: 22.10.2015)

Ertaç' ın (2016, s. 259) *ifade ettiği gibi;*

"İran'ın karmaşık nüfus yapısında en dikkat çeken etnik grup olan Azeriler, İran siyasî tarihinde önemli yer tutmaktadırlar. Öyle ki Pehlevî Hanedanlığı dışındaki bütün İran Hanedanlıkları Türk asıllıdır. Pehlevî Hanedanları ise etnik olarak Fars olduklarından İran'da Farslılaştırma politikası izlemişlerdir. İran'daki Azeri varlığı ise iki boyutuyla İran karar vericileri tarafından tehdit potansiyeli taşıyan unsur olarak ele alınmaktadır. Bunlar; İran'daki Azerilerin Türkiye ile ilişkileri ve bundan daha önemlisi Azerbaycan ile birleşmeleri ihtimalidir. Ancak İran içindeki Azerilerde de bütüncül bir yapı söz konusu değildir. Bunların bir kısmı kendisini Türkçe konuşan Farslı olarak tanımlarken diğer bir kısmı ise Fars kültüründen etkilenen Türk olarak kendini tanımlamaktadır. Azeriler

ülkedeki dinî, siyasî bürokraside ve ekonomik yapıda önemli konumda yer almakta ve etnik ayrıştırıcılık yapmamaktadır."

Fars ve Türk etniği İran'da siyasal ve ekonomik olarak en çok etkin olan iki etniktir. 1925 yılından itibaren Fars etniği etkisinde artış görülürken Türk etniğinkinde ciddi bir azalma görülmüştür. Fars etniğinin her alanda baskın bir şekilde söz sahibi olması sonucunda Türk, Türkmen, Kürt, Arap ve Beluç etnikleri bu ayrıcalıklı konuma karşı mücadele etmek durumunda kalmışlardır (Mahdian, 2010, s. 41).

Ertaç'ın (2016, s. 10) *ifade ettiği gibi;*

"İran'ın nüfus kompozisyonuna bakıldığında etnik anlamda çeşitlilik arz eden bir yapı olduğu görülmektedir. Ancak bu etnik farklılıklar İran'ın iç ve dış politikasında ciddi boyutta tehdit oluşturmamaktadırlar. Özellikle İran kimliğinin etnisiteden ziyade dini argümanlar kullanması, ulus inşa sürecinde etnik parçalanmışlığının sorun olmaktan çıkarılmasında önemli bir husus olmuştur. İran'da Fars kültürü üzerinde bir ulus inşası olmasına diğer etnik gruplarca çok fazla direnç gösterilmemesinin en önemli sebeplerinin başında ise mezhep unsuru gelmektedir."

Hint-Avrupa dillerinin bir kolu olan Farsça ülkenin resmi dilidir. Farsça'nın tarihiyle ilgili bulgular Aryai kavimlerinin İran platosuna göçlerine kadar uzanmaktadır. Hicri 5. asırdan itibaren Selçukluların Anadolu'da ilerlemeleri ile birlikte Farsça'nın bu ülkede olgunlaşmaya başladığı görülmektedir. Nüfusun %50'sinden fazlası Farsça'yı ana dil olarak kullanmaktadır. Farsça dışında İran'da; Azeri Türkçesi, Kürtçe, Lurca, Arapça ve Beluci dilleri de konuşulmaktadır.

4.2.5 İran Nüfusunun Dini Yapısı

İran'ın dini yapısının etnik yapısına göre daha homojen olduğu görülmektedir. İran İslam Cumhuriyeti anayasasına göre ülkenin resmi dini Şii'dir. Ülke nüfusunun %90'nı Şii mezhebini, %10'luk bir kısmı Sünni mezhebi ve diğer mezhepleri oluşturmaktadır. Farsların ve Azerilerin neredeyse tamamı Şii mezhebine Türk, Arap ve Kürtlerin de Sünni mezhebine mensup olduğu göze çarpmaktadır. Diğer dinler;

Hıristiyanlık, Bahailik, Zerdüştlük, Yahudilik şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İran anayasası bu dinler içerisinde Hıristiyanlık, Yahudilik ve Zerdüştlük dinlerini azınlık dini olarak kabul etmektedir. (Iran Country Profile, 2017, Erişim Tarihi: 12.16.2017).

İran'da toplumun inşasında ve politik kararların alınmasında dini yapı önemli bir etkendir. Özellikle İran'da Şiî ulema siyasi süreçleri yönlendiren, belirleyen kurum olma özelliğine sahiptir (Algar, 1969, s. 67). Bu yapı göz önüne alındığında İran'da siyasi sistemde ve karar mekanizmalarında en üst merciinin Şii otoritesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Ülkedeki bölünmüşlüğün ve etnik temelli kimlik çatışmalarının en büyük gerekçesi 1979 sonrası Şiilik üzerinden şekillenmiştir. İran Şiilik politikasıyla hem kendini tanımlamakta hem de Müslüman olan diğer Orta Doğu devlet ve toplumlarıyla farklılığını ortaya koymaktadır (Ertaç, 2016, s. 260-261).

4.3 İran'ın Ekonomik Coğrafyası

İran'da merkezi ekonomik planlama öncelikli bir öneme sahiptir. Petrol, doğalgaz ve diğer büyük ölçekli işletmeler, üretim, finans ve özel ticari faaliyetler üzerinde devlet tekeli bulunmaktadır. Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)'ndan elde edilen veriler göre, İran ekonomisinde girişimcilik çok az pay almaktadır. Kırsal alanlarda daha çok tarım ön plana çıkmaktadır (FKA, Mart 2017, s. 13).

İran dünyada kesinleşmiş ham petrol rezervleriyle, Suudi Arabistan ve Kanada'nın ardından üçüncü, doğalgaz rezervleri açısından ise Rusya'nın ardından ikinci sırada yer almaktadır. *"Ülkede ihracat gelirlerinin %80-90'ı, bütçe gelirlerinin ise %40-50'si petrolden sağlanmaktadır. Kısacası İran'ın ekonomisi hala büyük ölçüde enerji kaynaklarından özellikle petrol ve doğalgazdan gelecek olan gelire bağımlıdır"* (FKA, Mart 2017, s. 15). 1980 yılından 2016 yılına kadar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar ile ülkede nükleer faaliyetlere ilişkin yaptırımlar uygulandı. Bu yaptırımlar hem İran'ın uluslararası faaliyette bulunan banka ve temsilciliklerini hem de İran ile iş yapan belli şirketlere finansman sağlayan kurumları hedef almaktaydı. Bu bağlamda bütçesi azalan devlet yabancı yatırımı çekmeye çalışmakta ve özelleştirmeler vasıtasıyla petrol ve doğalgaz üretiminde sürekliliği sağlamayı amaç edinmektedir.

FKA'nın (Mart 2017, s. 20) *ifade etiği gibi;*

> *"İran'da özelleştirme süreçleri ağır işlemekte ve özelleştirmesi yapılan kuruluşlar yarı devlet kuruluşlarına dönüşebilmektedir. İran devletinin açıkladığı 2010-2015 yıllarını kapsayan 5. Yıllık Kalkınma Planı'nın asıl gayesi enflasyon ile mücadele etmek ve yerli yatırımı teşvik etmek olmuştur. Bunun yanında enerji ve petrokimya sektörlerinde yerel şirketlere tanınan avantajların sürdürülmesi kararı alınmıştır. Fakat fiyat kontrolleri ve gıda-enerji sübvansiyonları gibi uygulamalar devlet bütçesine yük oluşturduğu gibi özel sektöre dayalı büyümeyi de kısıtlamaktadır. 2013 yılındaki enflasyon oranı %39'a kadar varmıştır. 2012 yılında bu oran %26'dır. Bu enflasyon oranının en büyük nedeni petrol gelirlerine dayanan harcamaların artmasıdır. Ayrıca ithalatının %40'lık bir kısmını Avrupa*

ülkelerinden Euro para birimiyle yapan İran, Euro'nun değer kazanmasıyla ülkesinde enflasyon etkisiyle karşılaşmaktadır."

Diğer bir taraftan da İran'ın nükleer programına ilişkin olarak İran ile P5+1 ülkeleri (ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa, Almanya) arasında 24 Kasım 2013 tarihinde geçici anlaşma imzalanmıştır. 14 Temmuz 2015'te ise Viyana'da İran ve P5+1 ülkeleri arasında JCPOA-Ortak Kapsamlı Eylem Planı imzalanmış ve yaptırımlar 16 Ocak 2016 tarihi itibarıyla kaldırılmıştır. İran'ın nükleer tesisleri Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun denetimine açılmış, İran nükleer silah yapmamayı taahhüt etmiştir. Anlaşmanın ihlali halinde ise tüm yaptırımlar yeniden yürürlüğe girecektir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2017). Bunların yanı sıra yaptırımların kaldırılmış olmasıyla kısa vadede enerji sektörünün ülke ekonomisinde katalizör görevi göreceği ve altyapı faaliyetleri paralelinde inşaat sektöründeki canlanmadan Çin ve Rus firmalarının büyük kazanımlar elde edeceği öngörülmektedir (FKA, Mart 2017).

IMF ülke raporuna göre; İran'ın toplam döviz rezervi (altın dâhil) 2015 ve 2016 yıllarında sırasıyla 128 milyar dolar ve 132 milyar dolardır. 2017 yılında ise 148 milyar dolar olması öngörülmektedir. İran'ın toplam kamu borcu 2014 yılında 50 milyar dolar seviyesindeyken, 2015 yılında 158 milyar dolara yükselmiş, 2016 yılında ise 132 milyar dolara gerilemiştir. Kamu borcunun milli gelire oranı %35'tir. İran'ın dış borcu 2010 yılındaki 20 milyar dolar seviyesinden, 2015 yılında 6,3 milyar dolara gerilemiştir (IMF, Şubat 2017).

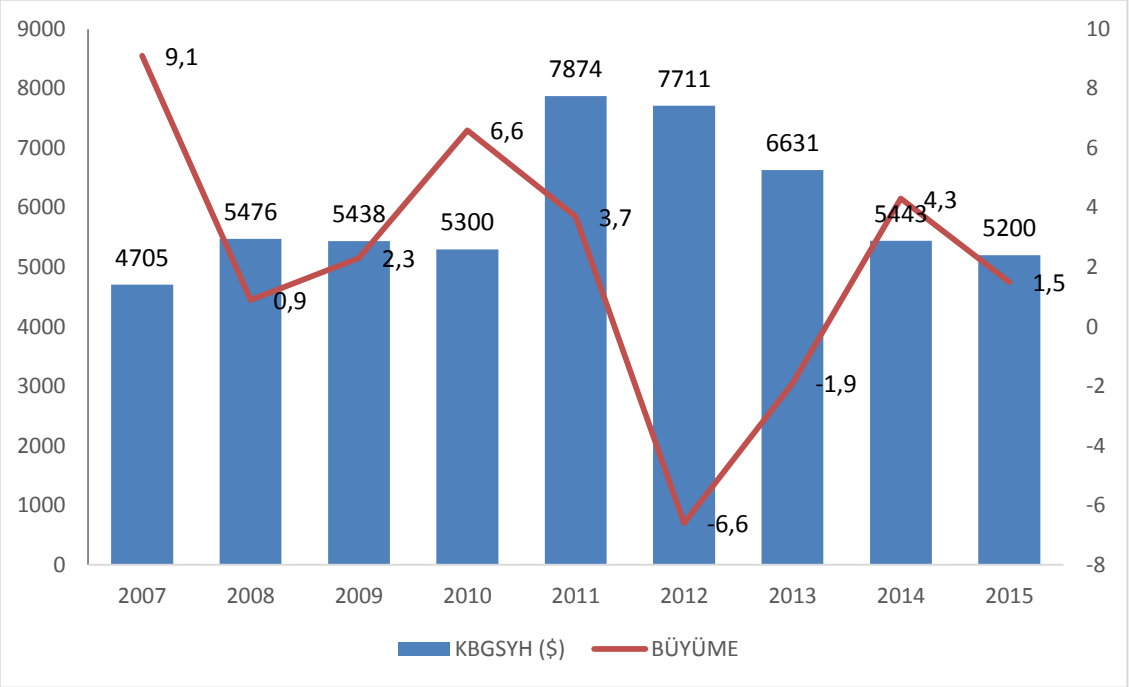

Grafik 5: İran Ekonomisinde Büyüme ve Gelir ($ ve %)

Kaynak: Dünya Bankası (BD) 2016 Verileri, İRAM 2017

Grafik 5'te görüldüğü gibi İran'ın son 10 yıldaki büyümesi dalgalı bir seyir izlemektedir. Bu durum 2014-15 yıllarında pozitif bir büyüme ile desteklenmiştir. Kişi başı gelirdeki artış 2011'den sonra düşüşe geçmiştir Ambargoların kalkması ile diğer sektörlere olduğu gibi turizme de yansıyacak bir artış olacağı düşünülmektedir. 2016 ve 2017 de büyüme beklentisi sırasıyla % 6 ve 5'dir. Önümüzdeki yıllarda İran'ın milli gelir artışlarının pozitif bir rotada devam edeceği tahmin edilmektedir. 2017-2020 arası dönemde büyümenin %5 civarında olacağı ve 2020 yılına gelindiğinde KBGSYH'nın 6000 $'ın üzerine çıkacağı beklenilmektedir (Özcan, 2017, s. 7).

Tablo 2

İran GSYİH'nın Sektörlere Göre Dağılımı

	GSYİH'nın Sektörlere Göre Dağılımı				
	2011	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Tarım	4.0	4.4	4.3	4.3	4
Sanayi	-1.3	-5.6	-3.2	1.1	1.6
Hizmet	-0.3	-3.1	-7.7	0.9	1.1

Kaynak: The Economist Intelligence Unit, İran Country Report 2016, World Bank Data İran

Tablo 2'de görüldüğü gibi ülkede GSYH'nin sektörler arasındaki dağılımı farklılık göstermiştir. 2012 yılında tarım sektöründe artış gösteren GSYİH izleyen yıllarda gittikçe düşmüştür. Hizmet sektöründe ise yaşanan dalgalanmalar sonucunda 2015 yılında artış yaşanarak 1,6 olmuştur. Hizmet sektöründe de 2011-2013 yılları arasında ciddi düşüş ve 2014-2015 yıllarında da artış görülmektedir (Iran Country Profile, 2017).

4.3.1 Tarım ve Hayvancılık

İran'ın ekonomik gelişmişlik potansiyeline bakıldığında bu gelişmişliğin ülke topraklarının genişliği ile doğru orantılı olmadığı görülmektedir. İran yüzölçümünün sadece %11'i tarım üretimine elverişlidir ve tarım üretiminin yapıldığı bölgeler ağırlıkla ülkenin kuzeyindeki Hazar Denizi bölgesi ve kuzeybatı ovalarında yer almaktadır. Ülkede tarım üretimini olumsuz etkileyen unsurların başında toprağın verimsizliği, zayıf tohum kalitesi ve su sıkıntısı gelmektedir. Ancak, ülkede son on yılda yeni barajların inşa edilmesi, üretimde modern tekniklerin kullanılmaya başlanması ve arazi reformları ile tarım üretimi verimli hale getirilmektedir (İTHİB, Ekim 2016). İran'da tarım, sanayi üretiminin %9,1'ini karşılamaktadır ve işgücünün %16,3'ü tarımda

istihdam edilmektedir. Ülkenin ihracatında petrol ve doğalgazdan sonra en önemli ihracat ürünleri tarım ürünleridir (Mızrak, 2016, s. 32-33).

Ülkede tarım tekniklerini modern hale getirmek için İran devletince önemli teşvikler verilmektedir. İran birçok konuda dışa kapalı olduğu için tarımda modern teknolojilerin kullanımı noktasında bazı tartışmaların yaşandığı ülke durumundadır. Avrupa pazarına nazaran Türkiye'deki tarım teknolojinin daha ucuz olması İran ithalatçılarını ülkemize yönlendirmiştir. Son zamanlarda İran tarım sektöründe artış olduğu görülmektedir.

Tarımsal üretimde paketleme ve pazarlama alanındaki gelişmeler yeni ihraç pazarlarının oluşturulmasına imkân tanımaktadır. Geniş ölçekli sulama programlarıyla birlikte çiçek ve fıstık gibi ihracata yönelik tarımsal mal gruplarında artan üretim bu alanda İran'da hiçbir sektörde olmadığı kadar sağlıklı bir ekonomik yapı ortaya çıkarmıştır. İran'ın ithalatında buğday, arpa, mısır, şeker, pirinç, çay, et ve tarım makineleri önemli yer tutan kalemler arasında yer almaktadır (ETO, Haziran 2017)

FKA'nın (Mart 2017) *ifade ettiği gibi;*

> *"İran Orta Doğu'nun ve Kuzey Afrika'nın en büyük süt üreticisidir. Süt tüketimi ise 2015 yılına kadar 3,3 milyon tona ulaşmıştır. İran Tarım Bakanlığı 2016 verilerine göre İran'ın gıda ihtiyacının %80'ni ülke sınırları içerisinde üretilmektedir. İran'da yaklaşık olarak 62 milyon ton tarımsal üretim yapılmaktadır ve bu rakamın 20 yılda iki katına çıkması planlanmaktadır."*

İran tarım sektörünün %32 hayvancılık oluşturmaktadır. 3 milyon kişi dolaylı veya dolaysız olarak hayvancılık sektöründe çalışmaktadır. İran'da toplam 123 milyon baş hayvan bulunmaktadır. Bu hayvanlardan 7,9 milyonu inek ve dana, 78 milyonu koyun ve keçi, 400 bin bizon, 150 bin deveden oluşmaktadır (Mahdian, 2010, s. 67). Ülkede 53 milyon koyun ve 25 milyon keçi beslenir ki bu rakamlar Orta Doğu ülkeleri içinde en yüksek değerlerdir. Diğer taraftan iç ve dış tüketim açısından balıkçılık önemli bir faaliyet olarak görülür. Hazar Denizi kıyılarındaki mersin balığı ve havyar üretimi

büyük bir gelir kaynağı olurken, Basra Körfezi ve Umman Denizi kıyıları balıkçılık faaliyetlerinin yoğun olduğu sahalardır (Gözenç, Günal, & Özdemir, 2006, s. 132).

4.3.2 Sanayi

İran'da sanayi pek gelişmemiştir. Ülkenin gelişen sanayi kolları petrol ürünlerine dayalı olanların yanı sıra gıda, çimento, cam, ulaşım araçları kollarıdır. Ayrıca İran'da el sanatları (özellikle gümüş ve bakır işletmeciliği) ve dokumacılık (ipekli dokuma ve halı, kilim dokuma) önemli faaliyetler arasında sayılabilir. Bu bakımdan ülke ihracatında ticari değer olan ham petrol ve petrol ürünleri kadar olmasa da halı ve ipek dokumacılığı önemli gelir kaynaklarıdır (Gözenç, Günal, & Özdemir, 2006, s. 133). İran'da sanayi ve maden bir bakanlık altında toplandığı için bu iki sektör birlikte değerlendirilmektedir. İran'da toplam 771 organize sanayi bölgesi bulunmaktadır. Üretim sanayisinde İran GSYMH'ada ki payı %11'dir. Devlet 2026'da bunu %25'e çıkarma planları yapmaktadır (Mahdian, 2010, s. 72).

Son yıllarda ülkedeki petrol sektörüne olan bağımlılığı en aza indirgemek için, petrokimya sanayiinde olduğu gibi petrolden elde edilen gelirlerin belirli bir kısmı farklı yatırımlara dönüştürülmesi üzerinde çalışmalar başlatmıştır. Söz konusu yatırımlar için özel fonlar oluşturulmuştur. Ülke barındırdığı 11 petrokimya kompleksi ile Basra Körfezi bölgesinin petrokimya üretiminin %13'ünü gerçekleştirmektedir. Hâlihazırda 25 tanesi kıyıda olmak üzere toplamda 32 sahada petrokimya üretimi yapılmaktadır. İran 5. Kalkınma Planı çerçevesinde 64 proje yıllık 50 milyon ton kapasite ile ve 44 milyar dolarlık yatırımla hayata geçirmeyi planlamaktadır. Bu projeler ile İran, 2015 yılı sonuna kadar toplam 100 milyon tonluk petrokimya ürünü üretme kapasitesine sahip olmak istedi. Bu rakam ise İran'ı Dow Chemical'dan sonra dünyada ikinci büyük petrokimya ürünü üreticisi yapmaktadır (İGEM, Eylül 2017).

İran 800 milyon ton demir rezervi ile dünyadaki dünyada 9. Sırada yer almaktadır. İran Orta Doğu'daki en büyük çelik üreticisi ülke olup çelik üretiminde dünyada 22. sırada yer almaktadır. Önde gelen çelik tesisleri İsfahan, Ahvaz ve Mübarekeh'te bulunmaktadır. Tesislerden 2004 yılında 8 milyon ton üretim elde edilmiştir (İGEM, Eylül 2017).

4.3.3 Madenler ve Enerji Kaynakları

İran doğalgaz ve petrol rezervleri yanında birçok maden rezervi bakımından da oldukça zengin bir ülkedir. Ancak madenler İran ekonomisinde fazla bir paya sahip değildir. Dünyanın en büyük çinko rezervleri İran'da bulunmaktadır. İran dünyanın ikinci büyük bakır ve dokuzuncu büyük demir rezervine sahiptir. Bunların dışında; kromit, kömür, uranyum, altın, kurşun, manganez gibi madenlerin rezervleri noktasında da İran avantajlı bir ülkedir. Bu rezerv zenginliğine rağmen İran'da madencilik sektörü pek gelişmemiştir. Son zamanlarda madencilik sektörünün geliştirilmesi için yatırımların yapılması devlet öncelikleri arasına girmiştir. Özellikle yabacı firmalar için yatırım fırsatları sağlayan ekipmanların mevcut olduğu söylenebilir.

Maden ve Metaller Bakanlığı maden sektöründen sorumludur ve devletin ulusal şirketleri aracılığıyla faaliyet göstermektedir. Önemli rezervlerin varlığına karşılık İran'ın dünya maden üretimindeki yeri % 1,5'in altındadır. Madeni varlıkların İran ekonomisine kazandırılabilmesi için yabancı teknoloji ve sermayeye gereksinim duyulmaktadır. Ülke ekonomisinden sorumlu yetkililer tarafından İran'ın dünya piyasalarında rekabet edebileceği ürünlerin ihracına yönelmesi gerektiği belirtilmektedir (Çalış, 2016, s. 6). Hidrokarbon, İran'ın başlıca ihracat gelir kaynağı olup; tarımdan sonra en fazla istihdamın oluştuğu sektördür. İran, dünya bakır rezervlerinin %4'ü ile dünyanın en büyük 2. bakır rezervine sahiptir. Maden yataklarının geliştirilmesi amacıyla, bu sektörde yatırımlar devlet tarafından teşvik edilmektedir (KTO, Şubat 2017)

İran'da madenciliğin gelişmemesinin birçok nedeni vardır. Mühendislerin madenlerde çalışmaması, ileri düzeyde teknolojinin kullanılmaması, maden çeşitlerinin işlenmeden yurt dışına ihraç edilmesi bu sebeplerin başında gelmektedir. Maden çeşitliliği ve rezervlerinin fazla olduğu İran coğrafyasında bu gibi nedenlerden dolayı madenciliğin ülke ekonomisindeki yeri çok küçüktür. British Petrolem (BP) 2017 verilerine göre, küresel birincil enerji tüketimi 2014 yılında %1 ve 2015 yılında %0,9'luk büyümenin ardından 2016 yılında da %1 arttı. Bu 10 yıllık ortalama baz alındığında yılda %1.8 artış ortaya çıkmaktadır. 2015 yılında olduğu gibi 2016 yılında da Avrupa ve Avrasya dışındaki tüm bölgelerde büyüme ortalamanın altındaydı. Petrol

ve nükleer güç dışındaki tüm yakıtlar ortalamanın altında büyümüştür (BP Statistical Review, June 2017).

4.3.4 Petrol

Türkiye Enerji Bakanlığı 2017 dünya petrol rezervlerinin dağılım verileri incelendiğinde Tablo 3'te görüldüğü gibi toplam rezervin neredeyse yarısının (%47,3) Orta Doğu bölgesinde, %19,4'nün Güney ve Orta Amerika bölgesinde, %17,7'sinin Venezuela'da, %15,7'sinin ise Suudi Arabistan'da olduğu görülmektedir.

Tablo 3

Dünyada Bölgelere Göre Kanıtlanmış Petrol Rezervleri

BÖLGE	Miktar (Milyar varil)	Dünya Toplamındaki payı (%)
Orta Doğu	**804**	**47,3**
Güney ve Orta Amerika	329	19,4
Kuzey Amerika	238	14,0
Avrupa ve Avrasya	155	9,1
Afrika	129	7,6
Asya Pasifik	43	2,5
Dünya Toplamı	**1698**	**100**

Kaynak: Türkiye Enerji Bakanlığı Ocak 2017

Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Raporu'na göre 2017 yıl Ocak ayı rakamlarıyla OPEC ülkeleri arasında Suudi Arabistan'dan sonra ikinci en büyük petrol üreticisi olarak yer almaktadır. İran, petrol rezervleri bakımından da sırasıyla Venezuela ve Suudi Arabistan'ı takiben 157,8 milyar varil ile üçüncü sırada yer almaktadır. Dünya rezervlerinin ise %9,3'ünü elinde bulunduran İran'ın ham petrol rezervlerinin önemli bir bölümü Irak sınırı yakınındaki Kuzistan'da bulunmaktadır (İGEM, Eylül 2017).

Ticaret Müşavirliği verilerine göre İran günlük 4 milyon 200 bin varil ham petrol üretim kapasitesine sahip olup ülkenin günlük ham petrol üretimi 4 milyon 106

bin civarındadır (İGEM, Eylül 2017). İran'da petrol ve doğalgaz gelirlerinin dengesinin değişemeye başladığı gözlenmektedir. Petrol ve doğalgaza olan talep azaldıkça devlet farklı ekonomik kaynaklara yönelmeye başlamıştır.

Devletin ekonomisini ayakta tutmak ve geliştirmek için başvurduğu alanlardan birinin turizm sektörü olacağı öngörülmektedir. Çünkü ortada olan tabloya göre döviz girdilerinin %80'ini, bütçe gelirlerinin de %40-50'sini petrolden elde eden İran'da, yaptırımların uygulanmasıyla birlikte 2012'de 101,4 milyar dolar olan petrol ihracatı, 2013'te 61,9 milyar dolara gerilemiştir. İran petrol alıcıları Çin, Hindistan, Güney Kore, Japonya ve Türkiye'dir (İGEM, Eylül 2017) İran'ın nükleer programından dolayı İran'a uygulanan ambargo ve Irak'ın petrol pazarına girmesiyle İran petrolüne olan talepte azalma meydana geldi. Böylece İran ürettiği petrolü satma konusunda ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldı. Günümüzde nükleer program çerçevesinde yapılan anlaşmalardan sonra İran petrol satışlarında artış beklenmektedir. İran petrol sektörünün önemli sorunları petrol alanlarına gereken bakımın yapılamaması, kuyularının daha eski olması, petrol çıkarma ve işleme teknolojisinde dışa bağımlılığın olması, yeteri kadar yatırım yapılamaması ve yurt içindeki gaz ve petrolün bilinçli kullanılamaması şeklinde sıralanabilir.

4.3.5 Doğalgaz

2015 yılı sonu itibarıyla dünya doğal gaz rezervi 186,9 trilyon metreküp olduğu görülmektedir. Dünya rezervlerinin %42,8'i Orta Doğu bölgesinde bulunmaktadır. İran ve Katar bölgedeki önemli rezervlere sahip ülkelerdir. Avrupa ve Avrasya bölgesi %30,4 civarında bir rezerve sahiptir. Dünya doğalgaz üretiminde Kuzey Amerika Bölgesi %28,1, Avrupa ve Avrasya'da 27,8 ve Orta Doğu'da %17,4'lük bir paya sahiptir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017).

Tahran Ticaret Müşavirliği'nin raporunda yer alan bilgiye göre; İran'ın güneyinde bulunan Pars Sahası'nda 8–13 trilyon m^3 doğalgaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Güney Pars Sahası'nın geliştirilmesine yönelik geliştirilen projenin bazı aşamaları, ihraç edilmek üzere sıvılaştırılmış doğalgaz üretimine ayrılmıştır. Bu saha yabancı sermayeye açılmış ve aşamalar halinde çeşitli uluslararası konsorsiyumlar ile

doğalgaz kaynak araştırılması ve geliştirilmesi çalışmaları hızlandırılmıştır. Güney Pars Doğalgaz Sahası Basra Körfezinde İran ile Katar arasında paylaşılan "offshore-açık deniz" bir alandır. İran, kendi payı üzerinde 28 sahada geliştirme projeleri yürüterek yabancı sermayeyi çekmeye gayret etmektedir.

4.3.6 Elektrik Enerjisi

Yenilebilir kaynakların oranı elektrik üretiminde günden güne artış göstermektedir. Bu kaynakların AB bölgesindeki kullanımlarına bakıldığında artışlar daha net görülmektedir. Eurelectric tarafından yayınlanan verilere göre 2015 yılında AB'de elektriğin %29'u yenilenebilir enerji kaynaklarından %56'sı ise düşük karbon kaynaklarından üretilmiştir (Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ocak 2017). Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2017 yılı verilerine göre 2015 yılında İran yıllık 124 bin 600 megawat saat elektrik üretimi ile dünyanın 14. büyük elektrik üreticisi olmuştur (Mahdian, 2010, s. 83).

İran iç şebekelerindeki %80 kapasite elektrik üretimi ile kendi ihtiyacını karşılamaktadır. İran devleti mevcut elektrik santrallerini arttırmayı hedeflemektedir. Elektrik santrallerinin inşası noktasında yeterli tecrübe ve teknolojiye sahip olmayan ülke özel sektördeki teknolojik yeterliliği olan şirketler ve yabancı firmalar arasında işbirliklerini arttırmayı hedeflemektedir. İran, Anayasasının 44. maddesi ve bu maddenin uygulama kanunu ile hız kazanan özelleştirme hareketi kapsamında elektrik üretiminin büyük bir bölümünü özel sektöre devretmeyi planlamaktadır.

4.3.7 Bankacılık ve Hizmet Sektörü

Tüm dünyada hizmet sektörü en büyük ekonomik sektördür. İran'da ise hizmet sektörü ikinci büyük sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990'lı yıllarda başlayan ekonomik serbestleşme reformlarına rağmen, İran'da kamu harcamaları hala ekonomide büyük pay almaktadır. Ülkede hizmet sektörü GSMH'nin %50,3'ünü karşılamaktadır. Hizmet sektöründe; eğitim gibi kamu hizmetleri, turizm, ticaret ve profesyonel hizmetler öne çıkmaktadır. Nakliye ve iletişim hizmetleri 2013 yılında 46 milyar Dolar değer ile İran'ın GSMH'sinin %6,8'ine karşılık gelmektedir. Bu sektörlerde işgücünün %20'si istihdam edilmektedir (İTHİB, Ekim 2016).

2009 yılının başlarında yabancı bankaların İran'da şube açmalarına imkân tanıyan yasa yürürlüğe girmiştir. Yasanın yürürlüğe girmesinin ardından 7 yabancı banka İran'da şube açabilmek için Merkez Bankası'na başvuruda bulunmuştur. Hali hazırdaki iyileşen süreçte yabancı bankalar temsilcilik düzeyinde faaliyet göstermektedirler. İran'da ulusal da olsa özel bankaların kuruluşu 2002 yılında yürülüğe giren yasa ile mümkün olmuştur. Özel bankalara kuruluş izninin verilmesi İran Merkez Bankası'nın yetkileri ve denetimleri de Merkez Bankası'nın sorumlulukları arasındadır (ETO, Haziran 2017).

4.3.8 Ticaret

İran'ın 2011 yılında 116 milyar dolar civarında seyreden genel ihracatı, 2015 yılına dek sürekli gerilemiştir. 2015 yılında İran genel ihracatının %40,1 gerileyerek 40 milyar dolar değerinde gerçekleştiği görülmektedir. 2011 yılında 59 milyar dolar değerinde olan İran'ın genel ithalatı ise dalgalı bir seyir izlemiş, 2012 yılında %16,7 artan ithalat 2013 yılında %8,4 gerilemiş, 2014 yılında tekrar bir artış yaşayan ithalat 2015 yılı sonu itibariyle %38,7 gerileyerek yaklaşık 45 milyar dolar seviyelerine düşmüştür (İTHİB, Ekim 2016).

İTHİB'in Ekim 2016 yılında oluşturduğu "İran Ülke Raporu" na göre, İran'ın ekonomisi, petrol ihracatına fazlasıyla bağlıdır. Petrol ortalamada ihracatın %60'ını oluşturmaktadır. Diğer ihracat kalemleri arasında demir cevheri, meyveler-çerezler, polimerler ve alkoller-fenoller mevcut olsa da bunlar toplam ihracatın yüzdesinde küçük bir payı oluşturmaktadır. İthalattaki dağılım incelendiğinde 2011-2012 yıllarında artış gözlenirken, 2013 yılında bir düşüş görülmüştür. 2014 yılında %14'ün üzerinde bir artış kendini yinelerken 2015 yılındaki %40 civarındaki düşüş de ülke ekonomisini çok etkilemiştir.

Tablo 4

İran'ın En Çok İhraç Ettiği İlk Beş Ürün Grubu- 1000 $ (2014-2015)

En Çok İhraç Edilen Ürünler	**2014**	**2015**
Mineral Yakıtlar ve Mineral Yağlar	52.055.960	27.334.615
Plastik ve Mamulleri	3.280.497	2.952.309
Organik Kimyasallar	2.368.317	2.084.654
Yenilen Meyveler	1.462.733	1.167.009
Metal Cevherleri, Cüruf, Kül	2.165.557	1.140.441
İlk Beş Ürün Grubu Toplamı	**61.333.064**	**34.679.028**
Toplam İhracat	**67.451.436**	**40.392.936**

Kaynak: ITC Trademap- Ekim 2016

Tablo 4 incelendiğinde, İran'ın en çok ihraç ettiği ürünler arasındaki değişim oranının % -47,5 ile en fazla mineral yakıtlar ve mineral yağlarda olduğu ve en az değişim oranının da % -10,0 olarak plastik ve mamullerinde görüldüğü ortaya çıkmaktadır. İran'da çok az da petrol dışı ihracat yapılmaktadır. Petrol dışı ihracatta tarım ürünleri, çok daha sınırlı olan sanayi malları, havyar ve metal cevherleri yer almaktadır. İran'ın ithal ettiği ürünlerin başında ise benzin, demir ve çelik, otomotiv yedek parça, tarım ürünleri, ilaç, otomobil ve sanayi ürünleri gelmektedir (İGEM, Eylül 2017).

İran ihracatının önemli bölümünü karayolu üzerinden gerçekleştirmektedir. Karayolunun tercih edilmesinde İran devletinin akaryakıt fiyatlarında sübvansiyona yönelik bir politika izlemesinin rolü büyüktür. Bu nedenle havayolu ve denizyoluna oranla karayolu ekonomik açıdan çok daha uygun olmaktadır. Devletler ekonomilerinde her zaman daha uygun maliyetli, olan seçenekleri tercih etmektedir.

İran uzun bir süre ithal ikamesine dayanan sanayileşme politikası izlemiştir. Bu süreçte tüm ithalat devletin kontrolü altında gerçekleşmiştir. İran'da son yıllarda uygulamaya konan dışa açılma politikaları ve Dünya Turizm Örgütü (DTÖ)'ye üye olma hedefi doğrultusunda, ithalâttaki tarife dışı engeller kısmen de olsa kaldırılmıştır. Ancak, yerli sanayinin ve üretimin korunması amacıyla ithalatta alınan vergi oranları yüksek tutularak ithalâtın cazip hale gelmesi engellemeye devam etmiştir (İGEM, Eylül 2017).

Tablo 5

İran'ın En Çok İthal Ettiği İlk Beş Ürün Grubu 1000 $ - (2014-2015)

En Çok İhraç Edilen Ürünler	**2014**	**2015**
Nükleer Reaktörler, Kazanlar ve Makineler	11.885.247	7.153.610
Elektrikli Makine ve Cihazlar	7.106.492	3.942.410
Kara Nakil Vasıtaları	6.188.375	3.198.383
Hububat	4.999.238	2.699.011
Demir ve Çelik	3.138.923	2.652.894
İlk Beş Ürün Grubu Toplamı	**33.318.275**	**19.646.308**
Toplam İthalat	**72.717.831**	**44.553.313**

Kaynak: ITC Trademap- Ekim 2016

Tablo 5 incelendiğinde, İran'ın en fazla ithal ettiği ürün grubu, 7 milyar dolar ithalat değeri ve toplam ithalattan aldığı %16,1 oran ile makine, nükleer reaktör ve kazanlar olmuştur. İran'ın ithalatında öne çıkan diğer ürünler; toplam ithalattan aldığı %8,8 oran ile elektrikli makine ve cihazlar, %7,2 oran ile kara nakil vasıtaları, %6,1 oran ile hububat ürünleri ve %6,0 oran ile demir ve çeliktir.

Harita 6: İran Serbest Ticaret Bölgeleri
Kaynak: DEİK, Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analiz, Haziran 2016

İran'da özellikle son dönemlerde yabancı yatırımlar daha çok önem kazanmıştır. İran devleti ticaretteki sınırlamaları ortadan kaldırmak ve yerli/yabancı yatırımcıları teşvik etmek amacıyla serbest ticaret bölgeleri ve özel ekonomik bölgeler oluşturmuştur (Harita 6). Serbest bölgelerdeki ticaret ve yatırımlar 1993'te ilgili kanunun kabulünden bu yana özel düzenlemelere tabidir. Bu düzenlemeler yabancı yatırımcılara büyük fırsatlar sunmaktadır. Yatırımcılara vergi muafiyeti, vize muafiyeti ve sermaye iadesi gibi kolaylıklar sunmaktadır. İran'da yedi serbest ticaret bölgesi bulunmaktadır.

5 İRAN'DA TURİZM FAALİYETLERİ

5.1 İran'da Turizm Faaliyetlerinin Gelişmesi

Jeopolitik konumu itibariyle İran, yabancı turistlerin ve araştırmacıların çeşitli yolardan sık sık seyahat ettiği ülke olmuştur. Kervansarayların ve eski "çaparhane" lerin ve geniş bağlantı yollarının varlığı eski zamanlardan beri İran'da seyahatin önemli bir geçmişi olduğunu destekler niteliktedir.

Akameniler (Pers İmparatorluğu: 559-330 M.Ö.) döneminde, Pers (şimdiki İran) devletinin sınırlarının genişlemesiyle, ülkenin bağlantı şebekesi de genişleyip kervansaraylar, su depoları vb. gibi kamu yapıları inşa edilmiştir. Yolcular için anayollar açılmış ve 2.500 km'lik yolun yönetimi, korunması ve mektupların iletilmesi için, " Divan-ı Berid" (ulak bürosu) adında özel bir divan kurulmuştur. Selevkoslar (330-171 M.Ö.) döneminde Asya-Afrika-Avrupa kıtalarının büyük yolları İran aracılığı ile birbirine bağlanmıştır. Partlar (Eşkani İmparatorluğu: 171 M.Ö 226 M.S.) döneminde anayollar ve taşımacılık araçları düzenlenmiştir. Nitekim Eski Çağ'ın en önemli ticaret yolu olan İpek Yolu bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yolcular için birçok kolaylıklar sağlanmış ve kervancılar kılavuz haritalarla yollar hakkında bilgilendirilmelerde bulunmuşlar. Sasaniler (Yeni Pers İmparatorluğu: 226-651 M.S.) zamanında da kervanların geçtiği yollar üzerinde güvenlik ön plana çıkmıştır (İran Haritacılık Kurumu, 2002, s. 12). Arapların İran'da hâkimiyet sağlamaları ile bu canlanma bir nebze durmuştur. Daha sonra Selçuklular (XI. – XII. yy.) döneminde yeni kervan yollarının inşa edilmesiyle ve ticari yolların açılmasıyla yeniden bir canlanma dönemi başlamıştır. Safeviler (1501-1730) dönemi ise İran seyahatinin en parlak dönemi sayılır (Garthwaite, 2016, s. 147).

Gharamaleki (2005, s. 28)'nin ifade ettiği gibi;

> *"1935 (1314 H.Ş) yılında, ilk olarak Dâhiliye (İçişleri) Bakanlığı bünyesinde " Yabancı Gezginleri Getirtme ve Propaganda Dairesi" (İdare-yi Celb-i Seyyahan-ı Haricive Tebligat) kurularak, ülkenin turizmi ile ilgili işlemlerin yapılması bu daireye devredilmiştir. Bu daire, uluslararası*

seyahat kuruluşları ve kulüpleri arasında bağlantı kurarak yabacı gezginlerin ülkeye gelmesi için gereken araç gereçleri sağlama, yabancıların İran'a yolculuğunu kolaylaştıracak kararlar alma ve düzenleme işleri gib birtakım konularda görevlendirilmiştir. 1936 (1315 H.Ş.) yılında, Konukevleri İdaresi birkaç konukevinden yararlanarak (Derbent, Geçser Mihmanhaneleri ve eski Ramser Konukevi gibi) otelcilik çalışmalarını başlatmıştır. 1940 (1319 H.Ş.) yılında, İran'ın ilk turizm acentesi başkent Tahran'da kurulmuştur. 1941 (1320 H.Ş.) yılında "Yabancı Gezginleri Getirtme ve Propaganda Dairesi" yerini "Turizm Yüksek Konseyi" (Şura-yı Ali-yi Cihangerdi)'ne bırakmıştır. Bu konsey haftada bir kez İçişleri Bakanlığı'nda toplanır ve turizm ile ilgili idari işlemler ise İçişleri Bakanlığı siyasi bürosu tarafından yapılırdı."

1954 (1333 H.Ş.) yılında, turistlerin cezp edilmesinin önemi, turizmin ekonomik yönleri ve çeşitli ülkelerin bireyleri arasında uzlaşma ve anlaşma temellerinin pekiştirilmesindeki işlevi gözetilerek, Turizm İşleri Dairesi tekrar İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1961'de turizm faaliyetlerini yürüten yeni bir konsey tekrar kurulmuştur. Konseyin görevi, İçişleri Bakanlığı Turizm İşleri Dairesi'nin yürüttüğü programları ve tutumları belirlemek ve ülkenin turizm işleri ile ilgili işlemleri düzenlemektir. 5 Nisan 1963 (17 Ferverdin 1342 H.Ş.) tarihinde dönemin Bakanlar Kurulu tarafından bir yönerge onaylanmıştır. Bu yönergenin amacı, İran'ın daha fazla tanıtımını yapmak, yabancı turistleri İran'ın antik/eski anıtlarını, tarihi eserlerini, doğal güzelliklerini ziyaret etmeye özendirmek olarak belirlenmiştir. Genel olarak bu yönerge ile ülkenin turizm ile ilgili işlemlerini örgütlü ve tek çatılı kuruluşun altında toplamak, ülkenin turizmi ile ilgili bütün işlemleri kusursuz bir koordinasyon ile gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu nedenle "Gezginleri Getirtme Kuruluşu" (Sazman-ı Celb-ı Seyyahan) isimli bir organizasyon kurulmuştur (Gharamaleki, 2005, s. 27).

Gharamaleki (2005, s. 28)'nin ifade ettiği gibi;

"24 Haziran 1974 tarihinde, turizmin gelişimi göz önünde bulundurularak, İran sınırlarının içinde ve dışında ülkenin turizm ve istihbarat politikasının koordine edilmesi amacıyla yasa gereğince, Gezgin

Getirtme Kuruluşu ile İstihbarat Bakanlığı birleştirilip "İstihbarat ve Turizm Bakanlığı" (Vezaret-i İttilat ve Cihangerdi) adıyla yeni bir bakanlık kurulmuştur. 1979'da İslam Devriminin olmasından sonra, Milli Uyarma Bakanlığı daha sonra da İslami Uyarma Bakanlığı olarak adı değiştirilmiştir. İslami Kültür ve Geliştirme Bakanlığı'nın kurulmasıyla, bu bakanlığın Seyahat ve Ziyaret Yardımcılığı, turizm sektörünü düzenleme, turizm girişimcilerini eğitme, tesisleri sınıflandırma, gözetme ve fiyatlandırma, turizm kurumları ve organlarıyla uluslararası ilişki kurma amacıyla İran Seyahat ve Turizm Bürosu (Defter-i İrangerdi ve Cihangerdi)'nu oluşturmuştur. Bu büro bir süre sonra İslami İnkılâp Konseyinin 12 Kasım 1979 tarihli onayı doğrultusunda "İran Gezicilik ve Turizm Merkezler Kuruluşu" ismini almıştır. 1986 yılında Kültür ve Sanat Bakanlığı, İslami Geliştirme Bakanlığı ile birleştirilip İslami Kültür ve Geliştirme Bakanlığı oluşturulmuştur. 1991 yılında ülkenin turizm sektörünü kalkındırmak amacıyla, "Seyahat ve Ziyaret Yardımcılığı Havzası" yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile birlikte, İran Gezicilik ve Turizm İşleri, bu kurumun alt birimleri olan " Seyahat ve Ziyaret Hizmetleri Gözetimi Ana Dairesi"nin "Programlama ve Teknik İşleri Bürosu", "İran Gezicilik ve Turizm Araştırma ve İncelemeleri Merkezi" ve " Turizm Hizmetleri Eğitim Merkezi" üzerine oturtulmuştur. İran İslam Cumhuriyeti'nin, ekonomik çalışmaları geliştirme ve petrol dışı kaynaklardan döviz geliri elde etme amaçlı politikalarının uygulanması doğrultusunda, ülkenin yabancı turistleri cezbetme konusundaki yüksek potansiyeli göz önünde bulundurularak, " Seyahat ve Ziyaret İşleri Yardımcılık Havzası" ve İran Gezicilik ve Turizm Merkezleri" kurulmuş ve 1997 yılında birleştirilmiştir. Günümüzde ülkenin iç ve dış turizm işleri İslami Kültür ve Geliştirme Bakanlığı'nın yan kuruluşundan biri olan "İran Turizm Kurumu" (Sazman-ı İrangerdi ve Cihangerdi)'nun denetimi altında yürütülmektedir."

Genel olarak değerlendirildiğinde İran turizmi 1979 devrimi ve İran-Irak savaşı sonrasında yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Turizm sektörü, konaklama, ülke

içindeki ulaşım imkânları ve pazarlama gibi nedenlerden dolayı bir türlü istenen düzeyde bir gelişme göstermemiştir. İran turist sayısını arttırmak için çeşitli ülkelerle vize muafiyeti anlaşmaları imzalamış ve karmaşık olup zaman alıcı olan vize işlemleri için daha basit bir şekilde tamamlanır hale getiren sisteme geçmiştir. Tüm bu iyileştirmelere rağmen batı ülkelerinden gelen turist sayısı oldukça azdır.

5.2 İran'da Turizm Çekicilikleri

Turizm uluslararası ekonomik ilişkilerde en önemli makro değişkenlerden biridir. Başlangıçta sadece döviz kazancı olarak düşünülen ve cari açığın en büyük kapatıcılarından biri sayılan turizm, geçtiğimiz son 20 yılda ekonomi-politik bir kavram haline gelmiştir. Turizm dış politikadan sosyal politikalara kadar birçok parametreyi etkileyen önemli bir olguya dönüşmüştür.

Dünya Turizm Örgütü (DTÖ) İran'ı, turizm göstergeleri ve coğrafi konumu açısından Asya-Pasifik ülkeleri grubuna almaktadır. Aslında İran, turist profili ve coğrafi olarak hem Orta Doğu'da hem Asya-Pasifik'te yer alan bir ülkedir. Bu açıdan İran turizmini ele alırken bu karakteristik özelliklerini de göz önünde bulundurmak gerekir. DTÖ (2012) yılı raporuna göre İran, artan nüfusu ve geliri ile Orta Doğu'nun gelecek 20 yılda en hızlı büyüyen pazar olacağı öngörülmektedir. Nitekim Orta Doğu ve Asya-Pasifik turizm pazarı üzerine yapılan projeksiyonlar bu pazarın giderek önemini arttıracağı tezini güçlendirmektedir (Özcan, 2017, s. 6)

Turizm, farklı toplumlarda diğer tüm alternatifleri ile farklı şekilde geliştirilebilen dinamik bir küresel olgudur (Elliott, 1997). Buradan hareketle İran'ın yerel tezahürlerine göre turizmin küresel bileşenlerine vurgu yapan eşsiz bir model geliştirmesine ihtiyacı vardır. Bireylerin turizm faaliyetine katılabilmeleri için öncelikle minimum gelir miktarına ulaşmaları gerekmektedir. Bu yüzden ülkelerin kişi başı gelirleri ile turizm talebi arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Genel makro-ekonomik göstergeler bu anlamda bir ülkenin turizm potansiyelinin anlaşılmasında önemli bir veri olarak kabul edilmektedir. İran 2015 yılında 411 milyar dolarlık milli geliri ve 5.200 doları bulan kişi başı geliri ile ciddi bir iç turizm potansiyeline sahiptir.

İran dış turizminde ise Jafari ve Scott (2014) tarafından öne sürüldüğü gibi, bazı İslam ülkelerinde (örneğin, İran ve Suudi Arabistan) turizmin gelişimi, (Mısır ve Ürdün) gibi diğer ülkelerde olduğu kadar gelişmemiştir. Ve yine analiz edilmiş olan çalışmaların da belirttiği gibi İslam ülkeleri "yaşam döngüsü modeli" diye bilinen aynı modeli uygulamamıştır. İran ve Suudi Arabistan'da turizm gelişmesi, esas olarak komşu ülkeler, yani coğrafi yakınlığı olan ve / veya kültürel ve dini benzerlikleri paylaşan Müslüman ülkelerdeki turistlerin gelmesiyle oluşmuştur.

İran, batılı ülke turistlerinin tamamına vize uyguladığından, İran vizesini almak birçok turist için büyük bir başarı olarak algılanmaktadır. Fransızlar ve Almanlar tarihten gelen yakınlıkları nedeniyle İran'dan vizeyi daha rahat alırken İngiliz ve Amerikalıların ise İran vizesi alabilmeleri için 6 aya kadar süren uzun işlemlerle mümkündür. Türkiye, Azerbaycan, Malezya, Suriye, Venezuela, Bolivya, Gürcistan ve Sri Lanka ise İran'a vizesiz giriş yapabilen ülkelerdir. Geleneksel düşmanlıkları nedeniyle hiçbir İsrail vatandaşının İran'a girmesi mümkün değildir. Ayrıca pasaportunda İsrail damgası olanlara da İran'a girişte zorluklar çıkartılmaktadır (Bozkaya, 2014, s. 93).

Dünya politik ortamının gerginleşmesi, nükleer çatışmalara devam edilmesi gibi olumsuzluklara rağmen İran, ülkesine yabancı turist çekebilmektedir (Bozkaya, 2014, s. 92). Sahip olduğu özgün jeopolitiği, tarihi ve kültürel zenginliği ile son 20 yılda ülkenin turizm potansiyelinde artış göstermesi beklenmektedir.

İran Turizm Kurumu raporuna göre; ülkede iklim bölgeleri, dağ manzaraları, çöller, dereler, koruma altındaki bölgeler, doğal yaşam çevreleri, doğal barınaklar ve milli parkları kapsayan 819 doğal mekân bulunmaktadır (Çiyane, 2003, s. 193). Bu kaynakların bir kısmı ender bulunan kaynaklar olup fiziki coğrafya şartları ile ilgilidir. Dağlık bölgeler, su kaynakları, ormanlar, özel doğal bölgeler, çöl ve kıraç bölgeleri başlıca doğal çekicilikleri oluşmaktadır (Sazman-i İran-gerdi ve Cihan-gerdi, 2000, s. 16). Dolayısıyla ülkedeki iklim çeşitliliği ve topografik özellikler, İran'ın turizm sektörünün kalkınmasında etkili rol almıştır.

İran turizm sektörünün kalkınma stratejisini 2015 yılına kadar çizen "İran'da Turizmi Kalkındırma Milli Programı" projesi verilerine göre ülkenin tümü 7 turistik bölgeye ayrılmaktadır. Bölgelerin her biri birer turistik "destinasyon" ve piyasa olarak tasarlanmıştır. Bölgelere ayırmanın temellerini ise bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasını gözetme, turistik cazibelerin çekiciliğini koruma ve eyaletlerin (Ostanların) mevcut bağlantı, şebeke ve altyapılarını gözetme gibi etkenler coğrafi bir ünite görünümündedir.

Bu bölgeler şöyle sıralanmıştır:

1. Bölge: Elbruz Bölgesi; Mazenderan, Gülistan eyaletleri ve Tahran, Simnan, Kum, Merkezi ve Kazvin dağlık ve ovalık eyaletleri,
2. Bölge: Sabalan Bölgesi; Gilan kıyı eyaleti, Erdebil dağlık eyaleti, doğu Azerbaycan eyaleti ve Zencan eyaletini ovaları,
3. Bölge: Batı Sınırlar Bölgesi; Hemedan ve Batı Azerbaycan, Kürdistan, Kirmanşah, İalm ve Loristan eyaletleri,
4. Bölge: Antik Başkent Bölgesi; Huzistan eyaleti ve Çahar-mahal-i Bahtiyari dağlık eyaleti,
5. Bölge: Pars Bölgesinin Merkezi; İsfahan ve Fars çöllük ve dağlık eyaletleri, Kühkiluye ve Boyer Ahmed dağlık eyaleti, Buşehr kıyı eyaleti,
6. Bölge: Büyük Güney Kervan Bölgesi; Yezd ve Kirman çöllük eyaletleri, Hormozgan kıyı eyaleti,
7. Bölge: Doğu Sınırları Bölgesi; Horosan çöllük eyaleti, Sistan-Belucistan eyaletinin kıyı ve çöllük bölgelerini içerir (Çiyane, 2003, s. 92).

5.2.1 Kültürel ve Tarihi Turizmin Dağılışı

İran çok eskilere dayanan birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle ülke tarihi açısından çok zengin bir kültür turizmine sahiptir. Tarihi anlamdaki bu geçmişinin yanında coğrafi konumu itibariyle de Asya ve Avrupa arasında geçiş noktasında yer almaktadır. İran turizm açısından zengin bir geçmişe sahip olsa da, ülkeyi ziyaret eden turist sayısı bakımından diğer ülkelere göre çok gerilerdedir. İslam öncesi ve İslam sonrası dönemde İran'da bulunan tarihi ve kültürel cazibeleri;

1. Camiler, dini medreseler, türbeler, tapınaklar, kiliseler ve ziyaret yerlerini kapsayan diğer dini eserler,

2. Hamamlar, çarşılar, kervansaraylar, köprüleri kapsayan kentsel eserler,

3. Surlar ve şehir kuleleri ile barınaklar, savaş alanları ve kaleleri kapsayan askeri ve tarihi eserler,

4. Saraylar, köşkler, bahçeler, imarethaneler ve kişisel konutları kapsayan yerleşim yerleri,

5. Festivaller, ayinler, önemli dini günler, yerli mutfak, yöresel giyim kuşam, edebiyat, müzik, sinema-film vb. alanları kapsayan kültürel eserler şeklinde kategorileştirilebilir.

Dünya medeniyetlerini tanımak için yollara düşen kültür turizmi ilgililerinin en önemli referans kaynağını olan UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ne bakıldığında İran'da bu listeye girmeyi başaran 20 önemli eser ve ziyaret yeri mevcuttur. 1979 tarihinden günümüze kadar İran'da yer alan UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine eklenen önemli eserler ve ziyaret yerleri şöyle sıralanmaktadır:

- Nakş-ı Cihan Meydanı - Meıdan emam Esfahan: 1979
- Persepolis Tarihi Şehri - Taht-ı Cemsıd: 1979
- Çoga Zanbil Ziguratı – Tchogha Zanbıl – Susa: 1979
- Taht-ı Süleyman Tarihi Şehri – Takht-e Soleyman: 2003
- Bam Kalesi ve Çevresi – Bam: 2004
- Pasargadae Ören Yeri – Pasargadae: 2004
- Soltaniyeh Türbesi – Soltanıyeh – Zencan: 2005
- Bisotun Kabartmaları – Bısotun – Kirmanşah:2006
- Batı Azerbaycan'daki Ermeni Apostolik Kiliseleri Saint Stepanos, Saint Thaddeus (Kara Kilise) ve Dzordzor Şapeli: 2008
- Şuşter Su Sistemi – Shuster: 2009
- Sheik Safı S'din Ttürbesi – Ardebil: 2010
- Tebriz Kapalıçarşı – Tebriz: 2010
- Dokuz Farklı Noktadaki Pers Bahçeleri – Persian Garden: 2011
- Günbedkavus Tuğla Kulesi – Gonbad Kavoos Golestan: 2012
- Cuma Camii Esfehan – Masjed-e Jame of Esfehan: 2012
- Golestan Sarayı –Tahran: 2013

- Shahr-ı Sokhta Sistan-Belucistan Bronz Çağı Yerleşimi: 2014
- Susa Tarihi Şehri: 2015
- Orta İran Maymand Doğa Yolları: 2015 (Demirdurak & Pilehroud, 2015, s. 23)

UNESCO'ya göre İran, antik ve tarihi yerleri bakımından dünyanın ilk on ülkelerinden biridir. İran'daki tarihi cazibe, bu güzel ülkeyi ziyaret eden turistleri çekmenin en iyi nedeni olabilir. Tarih öncesi anıtlar, antik site, kaleler ve köprüler bu tarihi cazibelerin sadece birkaçıdır. Birbirinden farklı doğal, dağlık ve göçebe manzaraları ile birlikte, İran platosundaki insan yerleşimlerinin farklı dönemlerine ait olan tarihi eserler, her turist için çekici bir kombinasyon oluşturmaktadır.

İran'ın yabancı turistler için en çekici alanlarının başında (en azından geçmişte) eski Pers İmparatorluğu'nun başkenti olan İsfahan gelmiştir. Orta Doğu'nun en güzel yerlerinden biri olarak nitelendirilen İsfahan, on yılı aşkın ihmal döneminin izlerini silmeye çalışmaktadır. Turkuvaz ve pembe camileri, çeşmeleri, pazarlarıyla eski İsfahan şehri bir sanat, mimari ve ticaret merkezi özelliğini taşımaktadır. Başkent Tahran ve Tebriz şehirleri de, modern yapılaşmaya rağmen, şehir merkezlerindeki eski dokuları, Kapalıçarşılarıyla çekici yerlerdir (Özgüç, 2003, s. 381).

İran'da yer alan tarihi ve kültürel destinasyonların çoğunun bahçesinde veya yakınlarında su havuzları bulunmaktadır. Bu havuzlar İran'ın Deşt-i Kebir ve Deşt-i Lıt gibi iki büyük çölü barındırmasından dolayı özellikle de yöneticilerin ve İranlıların dinlenmeleri, rahatlamaları için yapılmıştır. İran tarihi ve kültürel turizm cazibeleri İran Turizm Kurumu verileri, akademik dergiler, kitaplar, kütüphane araştırmaları ve internet kaynaklı literatür incelendikten sonra, kaynaklarda yer alan ortak turizm yerleri İran'da toplum yararlarının ekonomik, kültürel, sosyal ve çevresel yönlerinin unsurları dikkate alınarak belirlenmiştir.

Gülistan Sarayı Müzesi (Golestan Sarayı Müzesi); müzenin tarihçesinin anlatıldığı kitabeden edinilen bilgilere göre; 2013 yılında Unesco Dünya Kültür Mirası listesine alınan Gülistan Sarayı, 200 yıllık bir tarihe sahiptir ve İran'ın başkenti

Tahran'da yer almaktadır. 17. yüzyılda Safevi hanedanı zamanında inşasına başlanmış olup zaman içinde diğer şahların eklemeleriyle 9 ayrı bina kompleksi şeklinde genişletilmiştir. Safevi hanedanı son zamanlarını burada geçirdiği ve 1794-1925 yılları içinde İran'ı idare eden Türkmen soylu Kaçar hanedanı zamanında da Şahların ikametgâhı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Pehlevi hanedanı (1925-1979) ise resmi törenler ve gelen devlet konukları için kullanmıştır. Günümüzde Gülistan Sarayı müze olarak gezilip görülmektedir. 2015 yılında İran'a yaptığımız seyahat esnasında Sarayda görevli olanlardan edinilen bilgilere göre Gülistan Sarayı'na yıllık ortalama 300 bin civarında ziyaretçi gelmektedir.

İç ve dış dekorasyonu farklı vitraylarla, çini panolarla, değerli tablolarla ve aynalarla oldukça gösterişli durumdadır. El sanatları ve mimarlık alanında köklü Pers kültürü ve batı tekniği mimarisiyle birleşen bir eserdir. Gülistan Sarayı, Türkiye'de yer alan Topkapı Sarayı'nı andırmaktadır. Gülistan Sarayı'nın girişinde gezilecek bölüme göre biletler satın alınmaktadır.

Mermer Taht Salonu (Takht-e Marmar); Tahran'da yer alan Gülistan Sarayı'nın hemen girişinde uzunlamasına yer alan havuzu geçtikten sonra hemen karşıda Foto 6'da görüldüğü gibi mermer yapılı bir taht salonunu görmek mümkündür. Salonun ilginç yanı, bir duvarı olmayan şekilde yapılmış olmasıdır. Ziyaretçiler duvar yerine uzunca ve çok ağır olan perdenin altına girerek salonu görmektedir. Mermer tahtı oluşturan sütunlar Yezd bölgesinden getirilmiştir. Bu sütunlar sarı kamıştan yapılmıştır. Sütunlarda 65 adet civarında insan figürü önemli turizm cazibesidir (Foto 4).

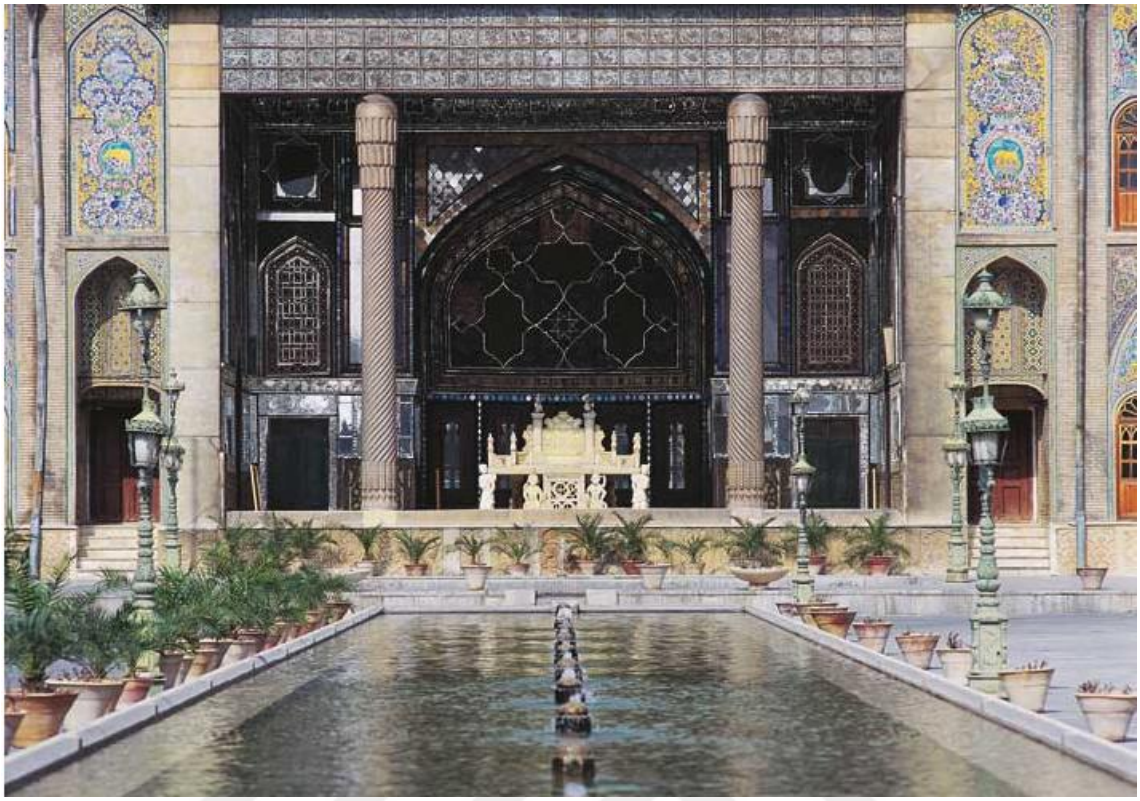

Foto 4: Mermer Taht Salonu, Tahran
Kaynak: http://www.golestanpalace.ir/vvisit/pics.html (Erişim Tarihi: 21.03.2018)

Selam Salonu (Talar-e Salam); Gülistan Sarayı'na gelen yabancı ziyaretçilerin ilk kabul edildiği ve ağırlandığı bölüm olup Nadir Şah'ın Hindistan'dan getirdiği ünlü "Tavus Kuşlu Taht" önceden bu salonda yer almakta idi. Nasiruddin Şah döneminde bu salonda İran Krallığı'nın sahip olduğu değerli taşlardan oluşan hazine ziyaretçilere açık bir şekilde sergilenmekteydi. Bu mücevherler şu anda Mücevher Müzesi'nde sergilenmektedir.

Müze Salonu (Negar Khaneh); Gülistan Sarayı'nın sanat galerisi bölümü burada bulunmaktadır. Kaçar dönemine ait çeşitli tabloların yanında Nasiruddin Şah ve Fetih Ali Şah gibi kralların tablolarında takılı olarak görülen taç ve takıların orijinalleri Tahran Mücevher Müzesi'nde yer almaktadır. Bu bölümde dikkat çeken iki tablodan birinde Azeri diğerinde ise Türk kadınının günlük kıyafetleri gösterilmektedir.

Aynalı Salon (Talar-e Ayaheh); Foto 5'te görüldüğü gibi Gülistan Sarayı içinde İran ihtişamını her adımda hissedeceğiniz kristal avizeleri ve süslemeleriyle ünlü olan bölümdür ve sarayı ziyaret edenlerin en çok tercih ettiği bölümler arasındadır.

Foto 5: Aynalı Salon İç Kısmından Görünüm, Tahran
Kaynak: http://www.golestanpalace.ir/vvisit/pics.html (Erişim Tarihi: 21.03.2018)

Berelyan Binası (Talar-e Berelian); sarayın bu binasının ismi İngilizce ve Farsça karışımından oluşmaktadır. Buradaki ayna işlemeleri İran'ın en ünlü sanatçıları tarafından yapılan foto 6'da de görüldüğü gibi kesme ve kristal aynalarla elde edilen süslemeler ve ışık oyunları turizm açısından önemlidir.

Foto 6: Berelyan Binasından Görünüm, Tahran
Kaynak: http://www.golestanpalace.ir/vvisit/pics.html (Erişim Tarihi: 21.03.2018)

Ebyez Sarayı (Abyaz Palace); Osmanlı Sultanı Abdülhamit, Nasiruddin Şah'a gönderdiği hediyeler çok değerli ve miktar bakımından fazla olunca özel bir koruma yeri yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Tahran'da sarayın bu bölümü inşa edilmiştir. Binanın dış rengi beyaz olduğu için Beyaz Kale de denilmektedir. Bu bölümde çeşitli folklorik giysiler, halılar sergilenmektedir. Sarayın bu bölümünün her zaman ziyarete açık olamadığı görülmektedir.

Sa'dabad Sarayı Müzesi: Tahran'da yer alan Sadabad Sarayı'nı, 1921 yılından sonra Şah ailesinin kışlık sarayı olarak kullanılmıştır. Ana kapıdan (Dervaze) girdikten sonra Beyaz Saray'a giriş merdivenlerinin yanında bir zamanların korkulu günlerini anımsatan dev bronz çizmeler görünmektedir. Sarayın arka fonu 600 m'yi bulan, zirveleri karla kaplı Damavand Dağları, ön fonunda ise Foto 7'de görüldüğü şekilde okçu Areş Kemangir heykeli yer almaktadır. Bir zamanlar ülkeler arasındaki sınır anlaşmazlıklarında, son anda savaşı önleyebilmek için bu okçulardan yardım istenip, okçunun attığı okun ulaştığı son nokta ülkenin sınırı kabul edilmekteydi (Demirdurak & Pilehroud, 2015, s. 72).

Foto 7: Sa'dabad Sarayı Bahçesindeki Okçu, Tahran
Kaynak: http://www.wearethehippies.com/iran-gezi-notlari-sadabad-sarayi/#jp-carousel-7293 (Erişim Tarihi: 22.03.2018)

Sarayların yer aldığı bölgedeki müzelerin tamamında fotoğraf çekimi yasaktır. Sarayları gezmek isteyenler için -saraylar birbirinden uzak olduğundan- bahçede ring sefer yapan ücretsiz otobüsler bulunmaktadır. Bütün sarayları gezmek isteyenlerin 30 bin tümen (2015 yılı ücreti) civarında bir miktar karşılığında tüm saraylar için ayrı ayrı giriş bileti almaları gerekmektedir.

Beyaz Saray (Millet Sarayı); Muhammed Rıza Şah ve eşi Farah Diba'nın yaz döneminde Tahran'daki Beyaz Saray'da ikamet ettikleri bilinmektdir. Beyaz Saray'da 54 oda ve 10 ağırlama salonu bulunmakta olup foto 8'deki salonda bu ağırlama salonlarından bir tanesidir. İran ve Rus mimarları tarafından tasarlanan Millet Sarayı'nın iç mimarlığı Gulamrıza Pehlivan, Abdülkerim Şeyhan, Hüseyin Kaşi ve Rıza Melaike gibi mimarlar tarafından yapılmıştır.

Foto 8: Beyaz Saray Ağırlma Salonu, Tahran
Kaynak:http://irangezgini.com/?89-K%C3%BClt%C3%BCr-Turlar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 21.03.2018)

Şah Rıza Pehlevi döneminde 80 yıl önce kadar inşa edilmiş olan iki katlı Beyaz Saray yaklaşık 500 m² büyüklüğündedir. Birinci katta kabul, yemek ve çalışma odaları bulunmaktadır. Sarayın yer döşemelerinde yeşil mermerler, tavanlarında alçı süslemeler görülmektedir. Ferdovsi'nin Şehname adlı eserinden alınış olan mitolojik sahnelerin tavan süslemelerinde kullanıldığı görülmektedir. İkinci kattaki Tören Salonu sarayın en büyük salonudur. Salonun dekorasyonunun en önemli eşyası da 145 m²'lik Meşhed yapımı yer halısıdır. Yatak odalarını süsleyen yer halılar katlandığında küçük el çantasına sığacak kadar incedir. Odaları süsleyen gobenler ve yatak örtüleri Fransa'dan ithal edilmiştir (Demirdurak & Pilehroud, 2015, s. 73).

100 Sütunlu Saray; 1000 Sütunlu Saray antik kent Persepoliste bulunan en büyük kalıntıdır. Gelen ziyaretçiler sarayın ana salonuna alınmadan önce hemen çaprazındaki 4 sütunlu küçük salonda bekletilir ve 100 sütunlu saraya iki boğa heykelinin arasından alındığı ve Kralın, gelen ziyaretçileri ve hediyeleri kabul ettiği saraydır. Saraydaki çivi yazısı ile yazılan kil tabletin üzerinde kralın ziyaretçileri ve hediyeleri nasıl kabul ettiği ve gelen hediyelerin nereye gönderildiğine dair detaylı bilgiler bulunmaktadır.

Ali Gapu Sarayı; İsfahan İmam Meydanı'nın batısındaki (Naghsh-e Jahan), 17. yüzyılın en görkemli saraylarından olan Şeyh Lütfullah camisinin hemen önünde yer almaktadır. Foto 9'da yer alan sarayın ilk kısmı 1597 yılında inşa edilmiş olup, ilk zamanlar konut sarayı olarak kullanılmıştır. Büyük Şah Abbas, Timur zamanında Ali Gapu. Şah Abbas, Sarayı'nı inşa ettirmiştir. Daha sonra sarayı genişletti ve sarayın tepesinde bir müzik salonu (oda) da yaptırdı. Şah Abbas'ın sarayı, verandalı ve dört katlıdır. Saray, yaklaşık 38 m yüksekliği ile 17. yüzyılda İsfahan'daki en yüksek bina olmuştur. Sarayın 52 adet odası bulunmaktadır ancak uzun zamandır restorasyon nedeniyle odaların çoğu ziyaretçilere kapalıdır**.** Sarayın ismi Türkçede "Ali Kapısı" anlamına gelmektedir. Farsçada ise Ali yani yüce, büyük anlamlarına gelir. Ana yapı 6 katlı olarak yapılmıştır (http://isfahan.ir, Erişim Tarihi: 11.04.2017).

Foto 9: Ali Gapu Sarayı, İsfahan
Kaynak: Güllü Sonakalan, 23.04.2015

Sarayın üçüncü katında yer alan salon toplamda 18 adet sütunla dekore edilmiştir. Sütunların işlemesinde çok ince ahşap işçiliği göze çarpmaktadır. Zeminlerde kullanılan mermer yapının ve aynalarla süslü duvarların varlığı sarayda ihtişamlı bir dönem yaşandığını yansıtmaktadır. Bu sarayda olduğu gibi birçok sarayda bulunan havuzlar daha çok çöl ikliminden uzak bir serinlik oluşması için yapılmıştır. Sarayda yer alan birçok tarihi eserin ve değerli tabloların özellikle Kaçarlar döneminde tahribata uğradığı bilinmektedir. Sarayın altıncı katında bulunan ve diğer salonlara oranla biraz

büyük olan salon daha çok Şah için ayrılmış özel çalışma alanı ve Şah'ın çok özel yabancı konuklarını da kabul ettiği onlara konserlerin verildiği bölümdür.

Kırk Sütun (Chehel Sutun) Müzesi ve Sarayı; İsfahan sarayları, Moğol ve Sasanilerin büyük ve ihtişamlı sarayları karşısında mütevazı kalmaktadır. Şah Abbas döneminde inşasına başlanmış ve II. Şah Abbas tarafından 1647 yılında tamamlanmış olan saray, adını verdiği Çehel Sütun bahçesinde yer almaktadır. Ağaçlar ile çevrili olan sarayı bir büyük havuz tamamlamaktadır (Foto 10).

Foto 10: Kırk Sütun Müzesi ve Sarayı (Chehel Sutun Sarayı) , İsfahan
Kaynak: Güllü Sonakalan, 23.04.2015

Saray 20 sütunlu bir yapıdır. Havuza yansıyan 20 sütun, kırk sütun görünümü vermesi nedeniyle Çehel yani Farsçada Kırk Sütun Sarayı olarak adlandırılmıştır. Muhteşem dekora sahip tavan işlemeleri, duvarlarını süsleyen zengin simge ve içerdiği olağanüstü eserleri ile görülmeye değer estetik bir yapıdır.

Hasht Behesht Sarayı; saray, Safevi Hükümdarlarının yaşadıkları ihtişamlı saraylardan birisidir. Süleyman Şah döneminde 1660 yılında İsfahan'da yaptırılmıştır. Saray günümüze ulaşana kadar fazlasıyla zarar görmüş olsa da tüm görkemini korumaktadır. Bunların dışında; İsfahan'da Doğal Tarih Müzesi, Çağdaş Sanatlar Müzesi ve İmam Humeyni Sanat Galerisi bölgedeki önemli turistik cazibelerdir.

Güzel Sanatlar Müzesi; Tahran'daki müze eski dönemlerde "Siyah Saray" olarak bilinirmiş. Eski dönemlerde İran İmparatorluğun Adalet Bakanlığı tarafından kullanılırmış. Müze 16. yüzyıla kadar giden bir tarihe sahiptir. Müze üç katlı olup içerisinde İranlı ve yabancı ressamların tabloları sergilenmektedir.

İran Ulusal Müzesi (Arkeoloji / Bastan Müzesi); 1937'de Tahran'da daha başka devlet binaları ile birlikte yapılan ve Foto 11'de görüldüğü gibi özgün tuğla yapısı ile İran Ulusal Müzesi tarihsel ve arkeolojik araştırmalar bakımından ülkenin hatta bölgenin en zengin ve en önemli merkezlerinden biridir. Bu bakımdan ve binanın mimarisinin özellikleri yönünden müzeyi oluşturan binanın kendisi de tek başına tarihi eser olarak kabul edilmektedir. Fransız mimar Godard tarafından müzenin girişi kapısı tasarlanmıştır. Sasaniler dönemine ait yapılar olan eyvanları anımsatan yığma tuğla işçiliğiyle yapıldığı görülmektedir.

Büyük Kiros'un İlk İnsan Hakları Bildirgesi'nin yazılı olduğu silindirin kopyası da Tahran Arkeoloji Müzesi'ndedir. Silindirin orijinali Londra'daki British Museum'dadır. Eser İranlıların onu kaynağıdır. Eserin diğer bir kopyası da New York Birleşmiş Milletler Merkezi'nde bulunmaktadır. Bildirge, kil tablet üzerinde Babil çivi yazısıyla yazılmıştır.

Foto 11: İran Ulusal Müzesi, Tahran
Kaynak: Güllü Sonakalan, 21.04.2015

Bozkaya (2014) ve Demirburak (2015)'ın da değindiği gibi, deprem korkusundan dolayı Takht-e Jamshid'den bazı tarihi parçalar müzeye taşınmıştır. Müzenin en ilginç eserlerinden biri olan kabartmada; Kral I. Darius (MÖ.521-486) tahtta otururken, arkasında oğlu Kserkhes (Xerxes), karşısında Tarihçi Ferengir görülmektedir. Foto 12'de görüldüğü gibi Darius'un sağ elinde otoritesini gösteren bir asa ve sol elinde ise adaleti sembolize eden yeni açmış bir lotus çiçeği bulunmaktadır. Krala gelen delegasyon, yuvarlak başlıklıdır. Bu başlık Med ülkesindendir. Tarhçi Ferengir'in kralla arasında "Azer" yani "Kutsal Ateş" bulunmaktadır ayrıca Ferengir'in elini ağzına götürüş şeklinden krala karşı saygı ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Öteki elinde ise getirdiği hediyeler vardır. En arkada bulunan iki Persli askerin ellerinde mızrak ve tütsü kabı bulunmaktadır. Darius'un kısa boylu olduğu, tahta oturmak için ayaklarının altına bir yükselti yerleştirdiği de dikkati çekmektedir. Tahtın hemen önünde Zerdüştlerin kutsal ateşinin yandığı iki kase gösterilmiştir.

Foto 12: Kral I. Darius Tahtta Oturuken ve Beraberindekiler, Tahran
Kaynak: http://www.gezialemi.com/GeziAyrinti.asp?ID=753&SAYFA=2 (Erişim Tarihi 21.03.2018)

Bozkaya (2014) ve Demirburak (2015)'ın da ifade ettiği üzere M.S. 3. veya 4. yüzyılda yaşamış bir madenci, öldüğünde tuzlu bir ortamda kalmıştır ve günümüze kadar fazla bozulmadan gelmiştir. "Tuz Adam" isimli bu kişinin kafası ve bir çizmesi burada sergilenmektedir. Tuz adamın cebinde kalmış bir adet ceviz ve ipe bağlı bir taş, o dönemin yaşam biçimini yansıtmaktadır.

İslami döneme ait eserlerin ayrıldığı bölümler müzenin ikinci katında yer almaktadır. Kufi yazısıyla süslü pek çok ahşap eser, değerli kumaşlar, toprak kaplar ve Kur'an'dan ayetlerin yazılı olduğu parşömen kâğıtların bulunduğu eserler de bulunmaktadır. Duvarlardaki seramik insan kabartmalarında baş ayak oranı 16 eşit parçaya ayrılmıştır. Pers sanatçısı özenle 1/16 olan Altın Oran'a saygı göstermiş ve bu ölçüleri kullanmaya gayret etmiştir. Pers sütun başlıklarında da insan, aslan, boğa ve mitolojik kartal başlıkları kullanılmıştır.

Mücevher Müzesi; Tahran'da herkes tarafından bilinen ve merkezi br konumda olan Ferdovsi Caddesi'ndeki Bank Melli'nin arkasında ve Türkiye Büyükelçiliği karşısında bulunmaktadır. Mücevher müzesi sadece haftanın dört günü ve öğleden sonraları birkaç saatliğine açıktır. Elinizde herhangi bir eşya ile müzeye girmek

yasaktır. Birkaç defa güvenlikten geçtikten sonra içeri girilmektedir. Ayrıca içeri belli sayıda kişi alındığından bodrum katına inen en alt merdivenlerde yarım saate yakın kuyrukta bekledikten sonra az aydınlatılmış loş ortamı olan müzeye girmek mümkün olmaktadır.

Müze tanıtım kitabesinde yer alan bilgiye göre; İran'ın yüzyıllardır oluşturduğu hazinesi ve Afşar hanedanından Nadir Şah'ın 1739 Afganistan-Hindistan seferinden getirdiği ganimetler Mücevher Müzesi'nde yer almaktadır. Vitrinler içinde dünyanın en nadide taşlarından, elmaslarından incilerinden yapılı taçlar, takılar, kamalar, kılıçlar turizm açısından önemli değerlerdir. Hazinedeki parçalar arasında Derya-ı Nur (Işığın Denizi) Elması, Nadir Şah Tahtı, Tavus Tahtı, Kaçar ve Pehlevi hanedan şahlarının kraliyet törenlerinde taktıkları Elmaslı Taç ve Kraliçe Süreyya ve Farah Diba'nın taktıkları taç ve dünya haritasının mücevherlerle çizildiği, kaidesi altın olan dünya küresi en değerli parçalardır. Elmaslı Taç kırmızı kadife üzerinde 33380 adet elmas, 5 adet zümrüt, 2 adet safir, 368 adet inci yerleştirilmiş olup 2080 gram ağırlığındadır.

1869 yılında Nasreddin Şah döneminde mücevher kürenin işlenmesine başlanmıştır. Bu ihtişamlı ve değerli kürenin yapımcısı taş ustası İbrahim Mesihi'dir. Kürenin yapımında İran hazinesindeki değerli taşlar ve altınlar kullanılmıştır.

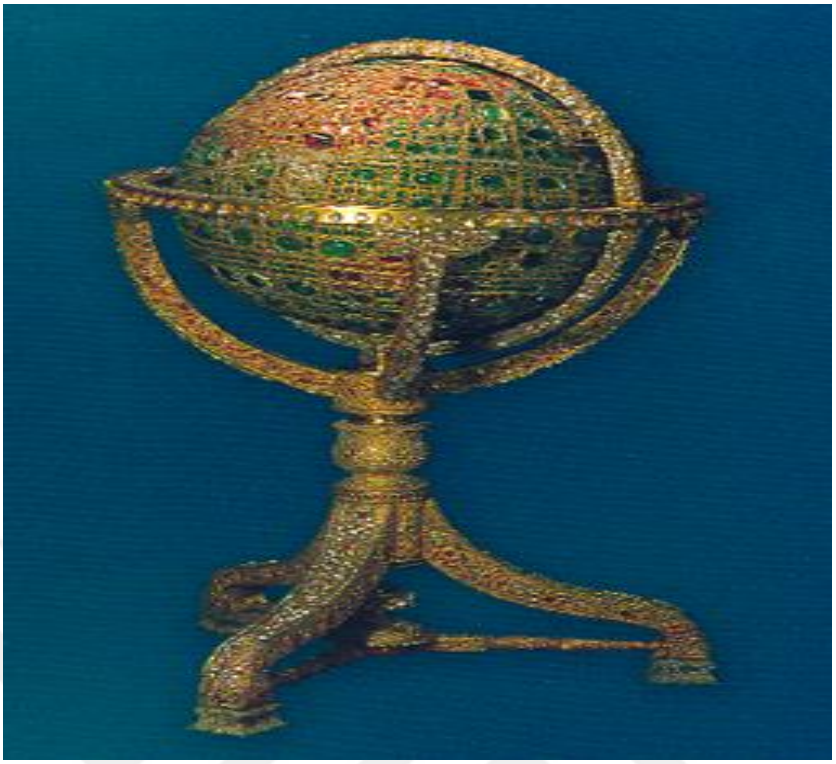

Foto 13: Mücevher Küre, Tahran
Kaynak: http://www.irangezi.com/?sayfa=tahran (Erişim Tarihi: 21.03.2018)

Foto 13'te yer alan kürede kullanılan toplam altın 34 kilo civarında ve yine kullanılan değerli taş 3.656 gram civarında ağırlıktadır. Toplam 51.366 adet taş kullanılmıştır. Dünya haritasının değerli taşlarla çizildiği kürede denizler zümrüt, karalar yakut ile gösterilmiştir. Güneydoğu Asya, Fransa, İngiltere ve İran, elmaslarla işlenerek sınırları çizilmiştir. Hindistan sınırları ve alanının gösterilmesinde pastel renkli yakutlar kullanılmıştır. Kürenin merkezi ve Orta Afrika kısmı safir ile kaplanmıştır. Ekvator çizgisi ve öteki coğrafi hatlar elmas ve yakutla çizilerek bugünkü görünümü sağlanmıştır. Kürenin çapı 66 cm olup üzerine oturduğu kaide ahşap üzerine altın kaplama yapılmış ve onun üzeri de değerli taşlarla kaplanmıştır.

Ulusal Halı Müzesi; İran'ın en büyük halıları Meşhed ve Kerman şehirlerinde dokunmaktadır. İranlıların en sevdikleri halılar, duvardan duvara büyüklükte, kırmızı renk yoğunluklu ve göbekli motif ağırlıklı halılardır. İran halıları tek düğümlü oldukları için oldukça ince ve hafiftir. Bu halının bir kısmı Saint Petersburg'da, Hermitage

Müzesi ve büyük bir kısmı da Leningrad Ermitaj Müzesi'nde sergilenmektedir. Tarihi halının bir kopyası da İran Halı Müzesi'nde sergilenmektedir.

İran Halı Müzesi ülkenin başkenti Tahran'da yer alan Lale Parkı'nın kuzeyinde yer almaktadır. Müze İran Kraliçesi Farah tarafından tasarlanmış ve 1976-77 yıllarında kurulmuştur. Müzede, 16. yüzyıl Kashan'ı, 17. yüzyıl Tebriz'ini ve 18. yüzyıldan günümüze kadar olan genel İran'ı kapsayan çeşitlilikte olan İran halılar sergilenmektedir (Foto 14).

Foto 14: Ulusal Halı Müzesi, Tahran
Kaynak:http://parstoday.com/tr/news/iran-i65326-tahran_hal%C4%B1_m%C3%BCzesi
(Erişim Tarihi: 22.03.2018)

Merkez (Müze Muze-ye Markazi); Merkez Müze, Meşhd'de yer alan en büyük müzedir. Merkez müze üç katlıdır. Müzenin giriş katında Kaçar hanedanı döneminden kalan tarafı altın diğer tarafı gümüşten yapılmış kapı bulunmaktadır. Kapının üst kısmında hat sanatı ile işlenmiş ayetler bulunmaktadır. İhtişamlı kapının yanında 18. yy'den kalma yüzlerce inciden yapılmış seccade bulunmaktadır. Yarıca 1215 yılından kalma taştan bir mihrap, ahşap bir kapı ve 1000 ton ağırlığındaki taştan yapılmış su tankı bulunmaktadır. Müzenin ikinci katında Mahmud Farsciyan'a ait "Beşinci Gündeki Yaratılış", "Aşure Günü Öğleden Sonrası" gibi eserlerin orijinalleri bulunmaktadır.

Şah Abdul Azim Türbesi (Shah Abdul Azim Shrine); türbe Tahran'da yer almaktadır. Farsçada kendisine "Seyyidu'l Kerim" ve "Şah Abdülazim" diye hitap edilmekteydi. İranlılar için büyük önemi olan İmam Hasan'ın soyundan gelmektedir. Hadis rivayetleri, takvalı karakteri, emanete riayeti ile ünlü, sözlerinde sadık, dini konularda âlim bir zat olarak İran'da ün kazanmıştır.

1979 yılına kadar İran şahları tarafından ve otuz yıldır da İslam Devriminin rehberleri tarafından düzenli olarak bakımı yapılan türbe eskiden olduğu kadar bugün de çok ziyaretçi çekmektedir.

Foto 15: Şah Abdul Azim Türbesi, Tahran
Kaynak: http://tr.wikishia.net/view/Dosya:%C5%9Eah_Abdulazim.jpg (Erişim Tarihi: 26.03.2018)

Foto 15'de göründüğü gibi türbenin etrafındaki yapıların çeşitlenerek artması ile bir külliyat ortaya çıkmıştır. El sanatları etkinliklerinin yapılabileceği ve düzenli olarak onarımı yapılan yapılar, bundan on yıl önce kurulan Hadis Bilimleri Fakültesi, Kur'an Okulu, kütüphane, otel, mahalle gençler için oluşturulan kültür merkezi türbenin külliyat bölümlerini oluşturmaktadır. Kentin kapalı çarşısında yer alan birçok dükkân da bu türbe külliyatı içerisinde yer almaktadır.

İmamzadeh Salih Camii (Emamzadeh Saleh Camii); Tahran'ın kuzeyinde olan Tecriş çarşısının bitişiğinde yer almaktadır. İmamzadeh Salih Camii'nde İmam Musa al-Kadhim'in oğlu Salih'in türbesi yer almaktadır. Cami Şiilerin önemli ibadet alanlarındandır. Ana türbe yapısı, geniş dikdörtgen bir bina ile kalın duvarlardan ve yaklaşık 5,6 m^2 iç boşluktan oluşmaktadır. Girişteki görevliler kadınlara üzerlerini örtmeleri için çador adında örtü ve ibadet esnasında alınlarını koymaları için Ali ile Muhammed yazılı taşlardan verirler.

İmam Humeyni Türbesi (Holy Shrine of Emam Khomeini); İmam Humeyni Uluslararası Havalimanı yolu üzerinde Tahran'a 20 km uzaklıkta yer almaktadır. İran'ın dini lideri Ayetullah Humeyni'nin ebedi istirahat yeri olarak yapılan anıtsal bir yapıdır. Foto 16'den de anlaşabileceği gibi türbenin ana kubbesi 91 m yüksekliğindedir ve altından yapılmıştır. Bu yükseklik Humeyni'nin yaşını temsil etmektedir. Lale şeklindeki 72 adet süsleme kubbenin etrafında dizili bulunmaktadır. Bunlar da Kerbela'da İmam Hüseyin ile birlikte ölen şehitlerin sayısını temsil etmektedir. İmam Humeyni'nin vasiyeti üzerine türbe ve çevresi bir yas tutma yeri değil, bir yaşam yeri olarak düzenlenmiştir. Foto 16'da görüldüğü gibi türbenin içindeki süslemeler, motifler İran sanatının ne kadar ilerlediğini ve İran coğrafyasına özgü bir sanatın varlığını gözler önüne sermektedir.

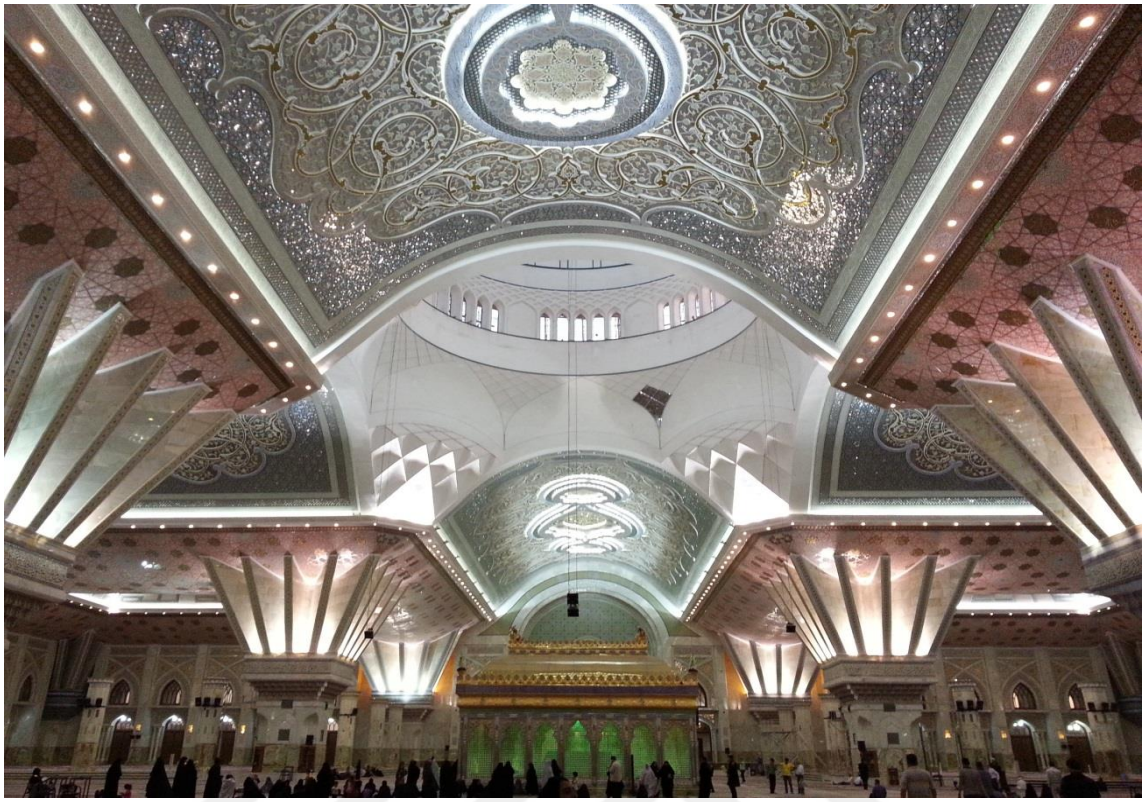

Foto 16: İmam Humeyni Türbesi İç Görünüm, Tahran
Kaynak: Şerife Alcan, Ağustos-2015

İmam Humeyni Türbesi'nin Tahran vilayetine canlılık getirdiği, vilayetin gelişmesini sağladığı ve turistlerin de en çok uğradığı alanlardan oldupu gözlenmektedir (Foto 17). Humeyni'nin mezarının etrafında iki adet üniversite bulunmaktadır. Üniversitelerin dışında türbenin etrafında 5 yıldızlı otel, hastane, yeni yerleşim yerleri ve çeşitli alışveriş merkezi de yapılmaktadır. Ayrıca ulaşımın rahat olması için de metro hattı da mezara yakın olacak şekilde ayarlanmıştır.alışveriş yapmak için girilen dükkanlarda Kerbela ğıtlarının ağırlıklı olduğu CD ve küçük hediyelik eşyalar bulmak mümkündür.

Foto 17: İmam Humeyni Türbesi Dış Görünüm, Tahran
Kaynak: Güllü Sonakalan, 23.04.2015

İmam Rıza Türbesi (Harem-i Şerif / Estan-ı Gods Türbe); Meşhed'in tarihi İmam Rıza'nın tarihiyle paraleldir. İmam Rıza Abbasi Halifelerinin mirasçısı ve On İki İmam'dan sekizincisidir. İlk yapıldığında bir kabir elinde iken zamanla türbe ve ziyaretgâhın oluşmasıyla burada Meşhed şehri kurulmaya başlamıştır.

Başta İran'da yaşayan olmak üzere İran'ın komşu devletlerinde (Irak, Yemen, Hint, Pakistan vb.) yaşayan Şiiler için en önemli Hac mekânı İmam Rıza Türbesi'nin de bulunduğu Meşhed vilayetine her yıl yerli ve yabancı 15 milyon civarında ziyaretçi gelmektedir. Şii geleneklerine göre türbeyi ziyaret eden bir Şii "yarım hacı" sayılmakta ve ismine "Meşhedi" unvanını ekler. 1928 tarihinde çıkan yasa ile türbenin etrafının temizlenmesi için 180 m uzaklıktaki binaların hepsi yıkılmıştı. Yılın belirli dönemlerinde üst seviyeden mollalar tarafından türbe baştan aşağıya kadar gül suyu silinip temizlenmektedir.

Davul Yeri (Nqqareh Khaneh); 860'lı yıllarda İmam Rıza'nın Meşhed şehrine geldiği davul çalınarak bildirilmişti. O günden günümüze geleneksel olarak

gelen uygulama, yas dönemi dışında güneş doğmadan ve gün batımından hemen evvel davul çalınmaktadır.

Ömer Hayyam Türbesi; Gıyase'd-din Ebü'l-Feth Ömer Bin İbrahim El Hayyamî, ihtimale göre, M. 1039-1048 seneleri arasında Nişabur'da doğmuştur. Adı Ömer, babasının adı İbrahim ve sanı da Gıyase'd-din'dir. Hayyam ise çadırcı anlamına gelen Hayyamî'den bozulmuştur. Araplar onu Hayyamî, Farslar ise Hayyam diye anmışlardır. Bu farklılık Arap ve Fars dillerinin özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Furugi, Gani, & Halebi, 2002, s. 16).

Hayyam'ın cebir, astronomi, fıkıh, felsefe, tarih vb. daha birçok alandaki bilgisi ve donanımı ile dünyaca bilinen bilim insanıdır. Özellikle matematik alanında yazmış olduğu eserler Avrupa'da çevrilerek derslerde okutulmuştur. Hayyam'ın türbesi onun ilmini yansıtacak şekilde yaptırılmıştır. Mezarın kubbesi ve mimari tarzı sanki her an uzaya gitmek için hazır bulunan füzeyi ve rasathane kulelerine benzemektedir. Rubailerinde geçen anlamlardan hareketle mozak çiniden yapılmış anıt mezar sanki ter dönmüş bir kadehe benzetilmiştir.

Feridüddin Attar Türbesi; asıl adı Ebû Hâmid Feridüddin Muhammed b. Ebî Bekr İbrahîm-i Nîşâbûrî' dir ve türbesi Meşhed'de bulunmaktadır. Kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler mevcuttur. Bu nedenle bilgiler kesin olmamakla birlikte 537-540 (1142- 1145) yılları arasında i Nîşâbûr'da dünyaya geldiği bilinmektedir. Eczacılık ve tıp ile meşgul olduğundan "Attâr" lakabını almıştır (Şişmanoğlu, 1989, s. 95).

Attar, gayretleri sonunda irşat makamına ulaşmış, kendisinden sonra yaşayan pek çok İranlı ve İranlı olmayan mutasavvıf, şair ve edibe önderlik etmiştir. Sadî, Hafız ve Molla Câmi ve Mevlana bunlar arasında sayılabilir (Küçük, 2013, s. 243). Attar'ın türbesinin bulunduğu yer, mezarının üzerindeki taş ve yapıtlar görülmesi gereken yerlerdir. Çünkü gidildiğinde hissedilecektir ki türbenin bulunduğu yerde bile mütevazılık vuku bulmuştur.

İmam Gazali Türbesi; Ebû Hâmid İbn Muhammed el-Tûsî eş-Şâfî el-Gazali, 1058′de Horasan, İran'da doğmuştur ve türbesi Meşhed'de yer almaktadır. İmam Gazali İslam Felsefei konusunda dünyada bilinen en önemli düşünürlerdendir. Gazali Nişabur ve Bağdat'ta aldığı eğitimlerden sonra her gün bilgisine bilgi katmaya deva etti. *"Çok geçmeden din ve felsefede yüksek bir ilim standardı elde etti ve İslâm tarihinin altın çağında en ünlü öğrenim kurumlarından biri olan Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne müderris olarak tayini ile şereflendirildi. Gazali'nin dünyadaki ilimlere asıl katkısı din, felsefe ve tasavvufta yatmaktadır. Çok sayıda Müslüman filozof, Neo-platonik felsefe dahil, Yunan felsefesinin çeşitli bakış açılarını izlemekte ve geliştirmekteydiler (Baitenova, 2011, s. 79)."*

Gazali yaşadığı dönemden bu yana sadece Horasan bölgesini değil aynı zamanda hem doğu hem de batıyı ilmi ile etkilemiştir. Horasan'da vefat etmiş olan İmam Gazali'nin mezarı ilk zamanlardaki gibi görünmektedir. Basit bir şekilde yol üzerinde etrafı tellerle örgülüdür. Bazı rivayetlere göre İmam Gazali Sünni olduğu için türbesinin bakım ve onarımı yapılmamaktadır.

Şeyh Lütfullah Camii; Foto 18'de görüldüğü gibi camii minaresiz olup tek kubbeli bir yapıda ve İsfahan'da yer almaktadır. Avlusu ve minaresinin olmamasının nedeni kişisel ibadetler ve dini sohbetler için yapılmış olmasıdır. Camii İmam meydanının doğusunda kalmaktadır. Camii Şah Abbas tarafından 1602 yılında kayınpederi Şeyh Lütfullah için yaptırılmıştır.

Caminin duvarlarında turkuaz taşlar ve çok ince işlenen motiflerde de mavi ve pembe renkler kullanılmıştır. Kubbenin iç kısmında ise sarı tonlarının kullanıldığı görülmektedir. Kubbenin ortasında yer alan tavus kuşu motifinin yönü Kabe'ye bakmaktadır. Ki zaten cami yüzünün Kâbe'ye dönük olması için meydanla 45 derecelik dik açı ile yapılmıştır bu nedenle de kuzey-güney ekseninde meydana göre yamuk görünmektedir. Caminin yapımında çini süslemeler sıkça kullanılmıştır.

İmam Camii; Abbasi Cami Mescidi veya Şah Abbas Cuma Cami isimleriyle de bilinmektedir. Caminin mimarı İsfahan kökenli Ali Akbar olarak bilinmektedir. Camii çok ince taş oyma ve çinicilik sanatıyla dekore edilmiştir. Caminin kıble yönü avlunun dar kenarına denk geldiği için şehir meydanının simetrik yapısını da bozmamak adına ana meydan girişinden sonra mihrabı kaydırdıkları görülmektedir. Meydana girişi yaptıktan sonra camiye gitmek için sağ taraf dönülmektedir. Girişte dikkati çeken bir haberleşme panosu bulunmaktadır. Bunun nedeni de ülkede Cuma namazı kılınan camilerin aynı zamanda haberleşme merkezi olarak da kullanılmalarıdır.

Bozkaya'ın (2014, s. 170-171) *ifade ettiği gibi;*

> *"Şah Abbas, Şeyh Lütfullah Camiini kendi özel ibadeti için yaptırmış olsa da, İmam Camii'nde iki adet dev medreseyi halkın hizmetine sunmuştur. Bu medreseler, 1629'da tamamlanmıştır. Binanın içinde dört bölüm vardır. Bunlardan birincisi geniş bir verandaya konumlanmış olan Güldeste'ye açılır. Güney bölümü, en büyük olan bölümdür ve üzerinde 38 m yüksekliğinde devasa bir kümbet bulunan geniş namaz bölümüne açılır. Kümbetin altında ses yansıtma oyunları denenmeye değerdedir. Herhangi bir yerden çok alçak sesle konuşulsa bile salonun her yerinden rahatlıkla işitilir. Kubbenin iç yüzü ve duvarlar işlemelerle kaplıdır. Buradaki çiçek desenleri altın yaldızlı, sarı ve beyaz renklidir. Namaz kılınan yerde kubbenin tam altında durup işaretli olan yerdeki taşlara yüksek sesle konuşulduğunda 49 farklı yerden eko geldiği tespit edilmiştir. Ancak insan kulağı bunlardan yalnızca12 tanesini duyabilmektedir."*

Cuma Camisi (Mescid-i Cuma); cami Selçuklu mimarisininim izlerini taşımakta olup genelde Ulu Cami olarak bilinmektedir. Cami önü kubbeli mihrap, dört eyvanlı avlusu olan mimari özellikleri ile 8. yüzyıla kadar giden bir tarihe sahiptir. Caminin yapıldığı yerde Arap kökenli Tirun kabilesi tarafından yaptırılmış olan büyük bir cami yer almaktaydı. Zamanla Abbasi Halifesi Mu'tasım, Halife Muktedir ve Buveyhiler döneminde camiye eklemeler yapılmış ve cami restore edilmiştir. Foto 18'de yer alan Caminin günümüze kadar gelen esas kısımları Selçuklular zamanında yaptırılmıştır.

Foto 18: Mescid-i Cuma (Cuma Camii), İsfahan

Kaynak: Güllü Sonakalan, 23.04.2015

İsfahan'da hüküm süren birçok medeniyetin (İlhanlılar) izlerini Cuma Camii'nde görmek mümkündür. 2012 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde

yer alan ve çeşitli medeniyetlere tanıklık eden külliyenin içerisinde; medrese, türbe, mescit, camii, şadırvan vb. bulunmaktadır.

Vank Katedrali; İsfahan, tarihi dokusundaki zenginliklerin yanında; birbirinden farklı etnik grupların bir arada yaşayabildiği, aile yapısının özellikleri ile geleneksel yapısını ve kültürünü korumaktadır. En güzel örneği, nüfusun büyük çoğunluğunu Ermeniler 'in oluşturduğu Zayande Nehrinin güney kıyısındaki Yeni Culfa Mahallesinde görülmektedir. Foto 19'da yer alan katedral 1604 yılında Şah'ın emriyle Culfa şehri tamamen yıktırılıp, buradaki yaşayan Ermeniler İsfahan'a göç ettirilmiştir. Şehrin Güney batısında Culfa Mahallesi inşa edilmiş ve Çahar-Bağ Caddesi Si-o-Se Pol Köprüsü vasıtasıyla bu mahalleye bağlanmıştır. Bu mahallede, başta Vank Katedrali olmak üzere 13 Hıristiyan kilisesi ve katedral bulunmaktadır.

Foto 19: Vank Katedrali, İsfahan
Kaynak: https://yoldaolmak.com/iran-in-floransa-si-isfahan.html (Erişim Tarihi: 29.03.2018)

Sallanan Minareler; 1316 yılında vefat eden Ebu Abdullah Garladani'nin türbesi, Monar Jonban mimar Bahaeddin Amili tarafından İsfahan'da inşa edilmiştir. Foto 20'de olduğu gibi şehrin popüler turistik mekânlarından biri olan Sallanan Minareler 17 m yüksekliğindedir. Sallanan minareler dikkatle incelendiğinde minarelerden biri sallanınca diğerinin de sallandığı görülmektedir.

Foto 20: Sallanan Minareler, İsfahan
Kaynak: Şerife Alcan Ağustos, 2015

Eski Yezd; 3000 yıllık Yezd Şehri Kebir ve Lut Çöllerinin bulunduğu yerde kurulmuştur. İpek yolunun uzağında kaldığı için fazla savaş görmemiştir. Bundan dolayı da fazla yıkım yaşanmamıştır. Foto 21'de görünen ve ilk yerleşim yeri olan Eski Yezd, çöl mimarisinin en güzel örneklerini görebileceğiniz daracık yolları çevreleyen sapsarı yapılardan oluşmaktadır. Bu güzelliğin yanında, kafeler, oteller, turistik dükkânlar da bulunmaktadır. Yezd'in sokaklarında en güzel dolaşma şekli her şeyi bir kenara bırakıp ara sokaklarda kaybolmaktır.

Foto 21: Yezd Meydanı, Yezd
Kaynak: Güllü Sonakalan, 26.04.2015

Foto 22: Yezd Vilayetini Koruyan Surlardan Görünüm, Yezd
Kaynak: Hamza Akengin, Mayıs-2016

Foto 22'de görüldüğü gibi Yezd vilayeti etrafında yapılan surlarla korunmaya çalışılmıştır. Çünkü eski ticaret yollarının geçtiği, kervansarayların çok uğradığı ve tarihte birçok medeniyete de ev sahipliği yapmış antik kentin kendini koruması oldukça güçtür.

On İki İmam Türbesi; Yezd vilayetinde yer almaktadır. Foto 23'te yer alan türbe 12. yy'den günümüze kadar tarihi dokusunu koruyarak gelmiştir. Mimar Ziyauddin Hüseyin Razi tarafından yapılmıştır. Türbenin yakınlarında oldukça derin ve daire şeklinde tuğla malzemesinden yapılmış olan çukur bulunmaktadır. Bu çukura Zendaan-e Eskandar (İskender'in Hapishanesi) denilmektedir. Türbe girişinin hemen yan tarafında yer alan kubbeli yapının iç kısımlarında kabartma şeklinde ve kufi tarzında yazılar bulunmaktadır. Toz toprak içinde unutulmuş bir görüntüye sahip olsa da mozole o dönemden günümüze kadar kalan nadir eserlerdendir.

Foto 23: On İki İmam Türbesi, Yezd
Kaynak: https://uzaklardabiryer.com/2016/10/03/yazd/ (Erişim Tarihi: 02.04.2018)

Zerdüşt Tapınağı (Ateşgede); Zerdüşt inancının en önemli tapınaklarındandır. Yezd'de bulunan Ayetullah Kaşhani Caddesi'nin doğusunda yer almaktadır. Binanın içinde küçük müzede yer alan kutsal ateş 470'ten bu yana hiç söndürülmeden yakılı tutulmaktadır (Foto 24). Görevli rahipler, kayısı odunları veya badem ağacı ile ateşi harlamakta ve gün boyu hiç sönmeden yanmasını sağlamaktadırlar. Bu ateş Yezd'e Ardekan'daki orijinal yerinden 1940 yılında gönderilmiştir.

Foto 24: Zerdüşt Tapınağı Dıştan Görünüm, Yezd
Kaynak: Hamza Akengin, Mayıs-2016

İran'da din ile ilk olarak Arilerin tarihi içinde karşılaşılmaktadır. Çiftçilik ile uğraşan İran Arilerinin hayat şartlarında, sosyal düzenlerinde ve ahlak duygularında meydana gelen değişimler Mitraizm ve Zerdüşt'ten önceki ilkel dinlerin ihtiyaçlarına cevap veremediği ortaya çıkmıştır. Daha önce hayvancılık yaptıkları için Tanrı'nın yolunda kurban kesen Ariler için çiftçilik ve köy hayatına geçtiklerinde kurban kesmek zor olmaya başlamıştır. Bunların sonucunda Tanrı ile kurulan ilişkiye olan ilgi azalmış

ve kendiliğinden yok olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Zerdüşt kıyam etti ve Tanrı'ya bağlılığı ilan etmek için yeni bir din kurdu (Şeriati, 2004, s. 377). Dinler Tarihi literatüründe bu dine "Zerdüştilik" denilmektedir.

Foto 25: Zerdüşt Tapınağı Kutsal Ateş Görünümü, Yezd

Kaynak: Hamza Akengin, Mayıs-2016

Bu din dayandığı tek Tanrı Ahura Mazdah ile özdeşleştirdiği "Güneş" ile "Ateş"i kutsal saymıştır. Zerdüşt aşırı geleneksel ve kanlı ritler yerine inisiatik ve eskatolojik karaktere sahip bir din anlayışı önermiştir. O derecek ki Gatalar'da "kurban" kavramını "düşünce" kavramında denk kullanmıştır. Nitekim Ahura Mazda "İyi Düşünce" olarak Zerdüşte yaklaşır ve ona "kültünü kime yöneltmek istersin? diye sorar. Zerdüşt "senin ateşine" diye cevap verir" (Erbaş, 1998, s. 269). Eski Zerdüştlüğün de bilgeliğe ve kurbansal ateş yoluyla "iç aydınlanma" ya önem verdikleri bilinmektedir. Başlangıçta Müslüman olmuş İranlıların dini İslam'dı ancak kültürleri Zerdüşti, Sasani ve İrani idi (Şeriati, 2006, s. 42). Foto 25'te de görüldüğü gibi ateş Zerdüş inancına sahip olanlar için çok önemlidir.

Sessizlik Kuleleri (Dakhme); kuleler Yezd'de yüksek tepelerde yer almaktadır. Zerdüşt inancına göre yeryüzünün ve toprağın temiz kalması için ölenlerin bedenlerini gömmek veya yakmak doğru olmadığından bunun yerine, şehir merkezinden uzak yerde kurdukları ve Sessizlik Kuleleri adını verdikleri büyük kulelere bırakmak geleneği benimsenmiştir. Kulelere bıraktıkları ölünün başında bir rahip bekleyip ve ölüyü yemeye gelecek olan vahşi hayvanların ölünün önce hangi gözünü yiyeceğini gözlemekteydi. Önce sağ gözün yenilmesi ruhun iyi bir geleceğe kavuşacağı, sol gözün yenilmesi ise ruhun azap göreceği anlamlarına gelmektedir (Bozkaya, 2014, s. 125).

Rüzgâr Kuleleri (Badgirler); şehrin aynı düzlemde uzanan siluetinin içinden göğe doğru kuleler yükselmektedir. Rüzgâr kuleleri eski ve çok efektif bir klimalandırma sistemine sahiptir. Kuleler havayı sıfır dereceye kadar soğutabilmektedir. Bu kulelere Badgir de denilmekte olup Yezd'in lakaplarından biri de Bagdirler Şehri şeklindedir.

Foto 26: Rüzgar Kuleleri, Yezd
Kaynak: Hamza Akengin, Mayıs-016

Foto 26'da yer alan Rüzgâr Kuleleri iki yöntemden biri ile çalışır. Ya hava pencerelerinden kuleye dolan havayı toprağın altındaki hava tünellerine yöneltip soğuttuktan sonra diğer kuleden eve yayar ya da topraktaki bir delikten aldığı havayı su kanallarına yöneltir ve soğuyan hava nem bırakarak evin içini soğutur. Yeraltında bulunan su sitemleri İran'da çok sıcak olan çöl ikliminde serin bir havanın yakalanmasını sağlamaktadır. Nemli havanın içeriye dolması ile birlikte insanlarda bir rahatlama sıcaklıklardan bir nebze de olsa uzak kalma atmosferini oluşturmaktadır (Foto 27).

Foto 27: Rüzgar Kulelerinin Hava Pencerelerinden Görünüm, Yezd
Kaynak: Hamza Akengin, Mayıs-2016

Tüm Milletlerin Kapısı; I. Xerkes tarafından yaptırılan Persepolis Antik Kenti'ne giriş Tüm Milletlerin Kapısı'ndan yapılmıştır. Bu kapıdan geçtikten sonra şehrin her tarafına dört yarı yönden ulaşım sağlanmıştır. Ana saraya batı yönünden gidilmiştir. Bu girişin iki tarafında kral ve kralın gücünün sembolü olan kanatlı boğa heykelleri yerleştirilmiştir. Giriş kısmında kapının üst tarafında "Tüm Halkların Şehri" yazısı bulunmaktadır. Kapının muhteşem mimari Ahameniş Devleti'nin ihtişamını

göstermektedir. Zamanında burada kazı yapan arkeologlar bu kapı duvarlarına imzalarını da kazımışlardır (Faramarzi, 2000, s. 228).

Emir Çakmak Camii; cami Yezd vilayetinde Emir Çakmak meydanının yanında bulunmaktadır (Foto 28). Üçüncü İmam Hüseyin 10 Muharren günü şehit edildiği için her yıl bu dönemde yas ilan edilir. Caminin bahçesinde "Nakhl" adında bir araç bulunmaktadır. Büyük bir palmiye yaprağı şeklinde yapılan bu ağaç İmam Hüseyin'in tabutunu temsilen tören günü üzeri siyah örtüyle örtülür. Araç kama, hançer ve savaş aletleri ile süslendikten sonra meydanda birkaç tur dolaştırılır.

Foto 28: Emir-i Çakmak Camii, Yezd
Kaynak: Yasin Kara, Haziran-2018

Hafız'ın Türbesi; hayatı hakkında bilimsel nitelik taşıyacak çok az belge bulunmaktadır. Hâfız, (717/1317)- (726/1326) yılları arasındaki bir tarihte, Şiraz şehrinde dünyaya geldiği bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim'i çok küçük yaşta ve kısa sürede ezberlemiş olduğu için kendisine "Hafız" denmiş ve asıl adı Hace Şemseddin Muhammed'dir (Ayar, 2007, s. 4).

Hafız'ın şiirlerinden birinin işlendiği mezar taşı, 1773'de Kerim Han tarafından Şiraz'da türbeye yerleştirilmiştir. Daha ileriki tarihlerde ancak 1935'te türbeye bir kubbe yapılmıştır. Bu kubbe derviş bayrağını sembolize etmektedir ve sekiz sütun üzerinde çini işlemelidir (Bozkaya, 2014, s. 196-198). Türbenin kapısında, gelen ziyaretçilerin ellerinde Hafız'ın Divan adlı kitabından aldıkları beyitleri muhabbet kuşlarına seçtirdiklerine ve buna da "Fal-e Hafız" yani Hafız'ın Falı ismini verdiklerine şahit olmak mümkündür. Akşam olup güneş batarken türbe ve çevresi aydınlatılmakta ve hoparlörden kısık bir sesle okunan Hafız'ın şiirleri duyulmaktadır.

Cami Mescidi (Jameh Camii); Cami Mescid'nin diğer adı Cuma Mescidi'dir ve Yezd'de bulunmaktadır. 1935 yılında yapılan Cuma Camii Foto 29'de görüldüğü gibi 48 m yükseklikteki minareleri ile İran'ın en büyük minareli camisi olmuştur. Minarelerin üzerlerinde motifler ve mavi çinilerden süsler görülmektedir.

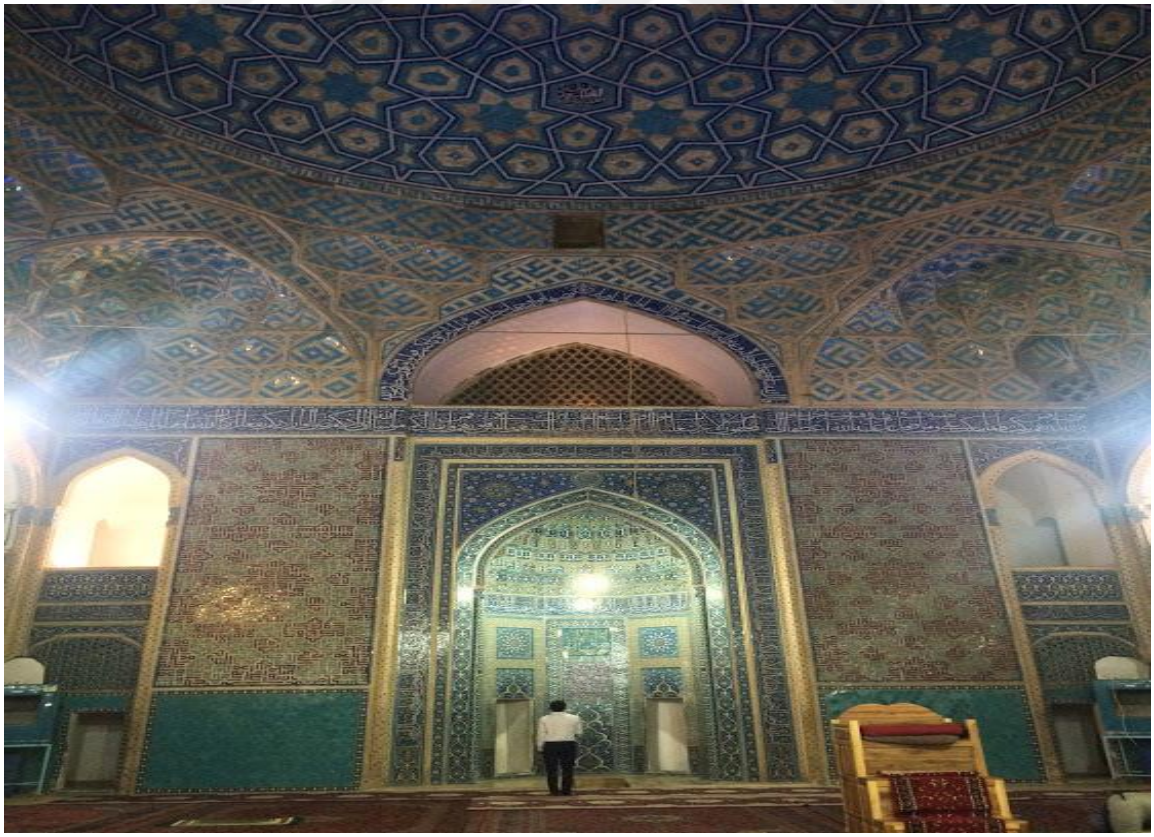

Foto 29: Camii Mescidi'nin İç Mimari Görünümü, Yezd
Kaynak: Hamza Akengin, Mayıs-2016

Şah-e Çerağ Mescidi (Türbesi); Şii inancına sahip olanlar için en önemli ziyaret yerlerinden biri olan Şah-e Çerağ türbesi Şiraz'da bulunmaktadır ve çok güzel dekore edilmiştir (Foto 30). Adı "Işıkların Şahı" şeklinde de çevrilen bu mescidin iç duvarları binlerce ufak ayna ile mozaik biçiminde işlenmiştir. Böylece en ufak ışık kaynağının bile binlerce ayna üzerinde farklı biçimlerde yansıması sağlanmıştır. Mozolenin gümüş korumasının parıltıları, çeşitli yerlerden gelen yeşil ve sarı ışıkların beyaz ışıkla karışıp yansımaları türbeye mistik bir hava katmaktadır.

Foto 30: Şah-e Çerağ Türbesi, Şiraz
Kaynak: http://irangezgini.com/?110-%C5%9Eiraz (Erişim Tarihi: 30.03.2018)

Sa'di Şirazi Türbesi; Fars edebiyatı denildiğinde ilk akla gelen isimlerdendir. Eserlerinin adları ve gazellerinin yakıcılığından hareketle denilebilir ki Sa'dî hüner Bostân'ı, Hâfız bu Bostân'ın gazel-hânıdır. Dünyadaki ve özellikle Türkiye'deki birçok yazar ve şairi etkilemiştir. XIV. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında yetişen şair ve yazarların Bostan ve Gülistan eserlerinden etkilendikleri görülmektedir (Zavotçu, 2009, s. 47).

Foto 31: Sa'di-i Şirazi Türbesi, Şiraz
Kaynak: Yasin Kara, Haziran-2018

Türbe, beyaz mermerden Şiraz'da yapılmıştır. Türbenin üzeri: "Şirazlı Sa'di'nin Türbesi aşkın kokusunu saçacak; hatta onun ölümünden binlerce yıl sonra bile." beyiti ile işlenmiştir. Beyaz mermer sütunlar üzerinde çini işlemeli kubbe yer almaktadır. Türbenin altından bir pınarın ve buna bağlı bir kanat sisteminin geçtiği daha sonra fark edilmiştir. Yazın sıcak havalarda buralarda oturup serinlemek mümkün olup(Foto 31) mahzen görünümlü ortam biraz basık ve havasızdır (Bozkaya, 2014, s. 198).

Nasır-ül Mülk Cami; caminin pek çok farklı ismi vardır. Çoğunlukla "Pembe Cami" olarak bilinmektedir. Aynı zamanda "Renkli Camii", "Gökkuşağı Camii" veya "Kaleidoscope (sürekli değişen manzaralı) Camii" de denilmkektedir. Cami ışığın ve ibadetin iç içe girdiği bir alandır. Kaçar Hanedanı beylerinden biri olan Mirza Hasan'ın (Ali Nasır El-Mülk) emriyle yaptırılan camiinin inşası 12 yıl sürmüş olup 1888 yılında tamamlanmıştır. İç mekân, çarpıcı renklerle muhteşem bir tasarım şaheseri ortaya koymaktadır. Tasarımcılar Muhammed Hasan ve Muhammed Rıza Kaşi Pazi Şirazi dış

cephede, iç kısımlarda ayakta dururken sürekli değişen bir manzarada nefes kesici bir etki yaratan geniş vitray cam ve beş içbükey (panj kāseh-i) gibi geleneksel unsurlar kullandıkları görülmektedir. Güneş ışığı vitraya çarpar çarpmaz binanın tamamı gökkuşağı renklerinin akınına uğramaktadır. Popüler kültürde camiye Pembe Cami denir çünkü zemini güzelce pembemsi bir gül rengi ile süslenmiştir. Bugün bu muhteşem cami, Nasır al Mulk'un Bağış Vakfı tarafından koruma altına alınmış olup hala ibadet yeri olarak kullanılmaktadır (Nizamoğlu, 2016, s. 10).

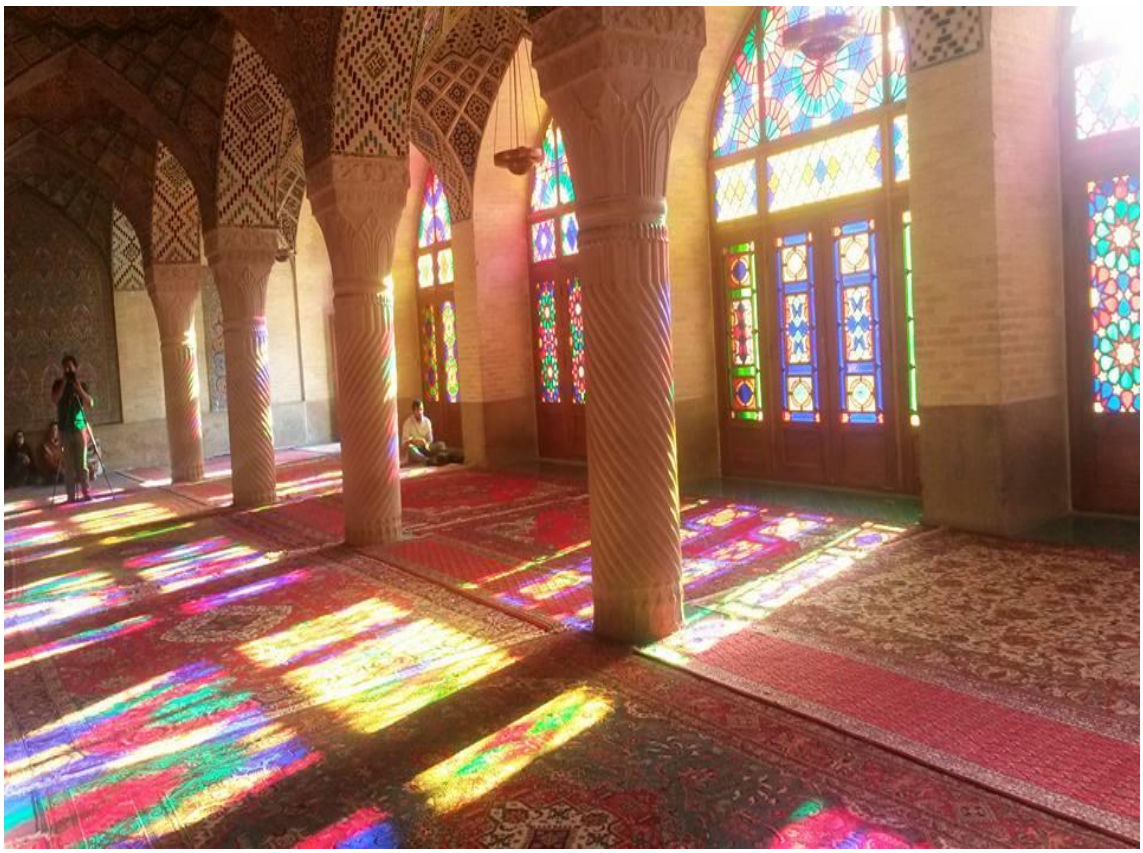

Foto 32: Nasır-ül Mülk Camii Güneş Işıklarının Renkli Görünümü, Şiraz
Kaynak: Ayşe Asuman Zengin, Kasım-2016

Şiraz'ın en fotoğraf çekmek için en güzel açıları olan camisi olup özellikle sabah güneşin doğduğu anlar caminin vitraylarından süzülen renkli ışıklar (Foto 32) cami içindeki çiniler, sütunlar üzerinde mükemmel ışık görüntüleri ortaya çıkarmaktadır. Turistler için özellikle de fotoğrafçılar açısından bu ortam çok ilgi görmektedir. Bu muhteşem görüntüleri yakalayabilmek için sabah namazından sonra ve

güneş doğar doğmaz gidilmektedir. Sabah saatlerinde gelindiğinde cami kapalı olmaktadır. Bekçi ile görüşüp kapıyı açtırmak mümkündür. Bu saatler dışında gündüz saatlerinde cami/müze ziyaretlere açıktır. Vitraylardaki güzelliğin çeşitlerini gündüz de görmek mümkündür.

Kur'an Kapısı (Dervaz-e Kur'an); kapı Şiraz'ın girişinde yer almaktadır. Foto 33'te görüldüğü gibi neredeyse bin yıl önce yapıldığı bilinen eser aslında antik Şiraz kentini giriş kapısıdır. Zendli Kerim Han yapının üst katındaki bir odaya kutsal kitap olan Kur'an-ı Kerim'den bazı bölümleri koyduktan sonra bu kapıya Kur'an Kapısı denmeye başlanmıştır. Girişte Hacı Kirman isimli bir Şairin kabri bulunmaktadır. Şair, ömrünü geçirdiği mağaranın hemen yanındaki eyvana gömülmüştür. Bu mağara günümüzde gezilmekte ve çayhane olarak işletilmektedir (Vosough, 2015, s. 24).

Foto 33: Kur'an Kapısı, Persepolis
Kaynak: http://irangezgini.com/?110-%C5%9Eiraz (Erişim Tarihi: 30.03.2018)

Kerim Han Kalesi (Arg-e Shiraz); 4 bin m² alana kurulu olan kalenin her biri 14 m yüksekliğinde dört kale burcu vardır (Foto 34). Kalenin inşa sürecinde 12 bin

işçinin çalıştırıldığı rivayetler arasındadır. Kerim Han döneminde kale bir ev olarak kullanılan kalenin Pehlevi Hanedanı zamanında da hapishane olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kalenin girişinde yer alan çinide İran'ın efsanevi pehlivanı Rüstem'in beyaz bir devi öldürdüğünü anlatan efsanesi yer almaktadır. Sarayın içinde muhteşem bir cam işçiliği dikkatleri çekmektedir. Şiraz döneminin en önemli eserlerindendir.

Foto 34: Kerim Han Kalesi, Şiraz
Kaymak: https://cokgezenadam.com/siraz-gezi-notlari/ (Erişim Tarihi: 30.01.2018)

Kerim Han Kalesi'nin içinde bulunan bahçenin etrafında krala ait odaların yanında, hamam, misafirlerin karşılandığı salonda kralın yabancı bir elçiyi kabul ettiği anki durumunu temsil eden balmumu yapımı heykeller, mutfak ve ziyaretçiler için hediyelik eşyaların satıldığı birçok dükkân bulunmaktadır. Kalenin camlarının renkli vitraydan yapılmış olması içerde çok mistik bir görünüm oluşmasına neden olmaktadır.

Persepolis'deki Kültürel ve Tarihi Çekicilikler; Persepolis kenti, Büyük Pers İmparatorluğunun ve Akamenidlerin tören merkezi olarak kullanıldığı

bilinmektedir. İran'ın mitolojik kahramanı Jamshid anısına Farsçada Taht-e Jamshid (Cemşid'in Tahtı) ismi verilmiştir. Bu büyük yerleşim yerinin ancak İranlı kültüre ait olması gerektiğini düşündükleri için vilayete böyle bir isim verilmiştir (Faramarzi, 2000, s. 225).

İran hakkındaki en önemli bilgiler, Persepolis gibi tarihi yerlerde bulunan ve taş oyma sanatıyla yazılmış yazıtlardan elde edilmektedir. Pers Kralı I. Darius ve onun akabinde devletin başına gelen Ardeşir, Sarkis, Cyrus gibi hükümdarlar da taş oyma sanatıyla yazıtlar yazma geleneğini sürdürmüşler ve bu konuda büyük eserler vermişler (Foto 35). Persepolis'in yapımına I.Darius döneminde M.Ö. 521 yılında başlandığı ve 150 yılın üzerinde süren çalışmalar sonunda tamamlandığı tahmin edilmektedir (Faramarzi, 2000, s. 225).

Foto 35: Persepolis Genel Görünüm, Persapolis
Kaynak:https://profdrserpilbozkurt.wordpress.com/iran/persepolis/(Erişim Tarihi: 30.03.2018)

Persepolis kentinin yaşadığı uzun altın çağ dönemi, M.Ö. 330 yılında Makedonyalı Büyük İskender'in antik kenti yıkmasıyla son bulmuştur. İskender, Zerdüşt dinini yasaklamış ve topladığı Avesta kitaplarını yaktırmıştır. Persepolis antik kenti Rahmet Dağı (Kuh-i Rahmet)'na arkasını yaslamış durumda kurulmuştur. Kentin su ihtiyacını karşılayan dev kuyu halen buradadır ve görülebilir durumdadır. Kentin

yapımında kaya bloklar kullanılmış ve bloklar birbirine geçmeli şekilde yapılmış olup bir arada durmaları için herhangi bir harç malzemesi kullanılmamıştır (Bozkaya, 2014, s. 203).

Basmaklar / Merdivenler; antik kent Persapolis'in en az zarar gören ve özgün kalmayı koruyan bölümüdür. Basamaklar yedişer m uzunlukta ve oyma taşlarla yapılmıştır. 40 adet basamaktan oluşan merdivenlerin dizilişi "L" şeklindedir. 110 adet olan sağ gruptaki basamaklardan İranlıların, 111 adet olan sol gruptaki basamaklardan da yabacıların çıktığı bilinmektedir (Bozkaya, 2014, s. 203).

Apadana merdivenlerinin dayandığı panellerin üzerinde bulunan rölyefler çok iyi korunmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Çivi yazıları ile yazılmış olan rölyeflerin üzerindeki metinlerde Elamca, Babilce ve Eski Farsça dilleri kullanılmıştır. Metinler daha çok Nevruz kutlamaları hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda dini bazı semboller de röleyeler üzerinde bulunmaktadır. Foto 36'de görüldüğü gibi kuzeydeki panelde Perslerin ve Medlerin saraya kabul edildikleri anlatılmıştır. Güneydeki panelde ise farklı ırktan milletlerin saraya kabul edilişleri resimlerle gösterilmiştir (Bozkaya, 2014, s. 203)

Foto 36: Apadana Merdivenlerinde Perslerle Medler El Ele ve Muhafızlar Eşliğinde, Persapolis
Kaynak: http://kadimuleyyam.blogspot.com.tr/2013/02/persepolis-antik-kenti.html (Erişim Tarihi: 30.03.2018)

Bişapur'daki Kültürel ve Tarihi Çekicilikler; Şiraz'ın batısında yer alır ve Sassaniler dönemine aittir. Ahvaz'dan Şiraz'a doğru yol alırken İran'ın UNESCO Dünya Kültür Mirası listesindeki ören yerlerinden olan Bişapur ülkenin önemli turizm çekiciliklerindendir. M.S. 270 yılına tarihlenen Anahita Tapınağı'nın köşeleri 14 m^2 planlı tapınak su seviyesinden 6 m aşağıdadır. Üstü açık olan tapınağın etrafında dua edilmektedir. 12 m yüksekliğinde olan duvarlarla çevrili saray kubbeli ve 4 eyvanlıdır. Sarayın harem bölümüne ait yer mozaiklerini Tahran Arkeoloji Müzesi'nde görmek mümkündür.

Foto 37: Bişapur Kaya Kabartmaları, Bişapur
Kaynak:https://profdrserpilbozkurt.wordpress.com/iran/persepolis/(Erişim Tarihi: 30.03.2018)

Bişapur'un hemen karşı yakasındaki Tang-e Chogan kabartmalarını görmek mümkündür. Birinci kabartmada Şapur at üstündedir, Roma İmparatoru Valerianus diz çökmüştür. Bu kabartmada Şapur'un zaferi anlatılmaktadır. İkinci kabartmada at üzerinde gösterilmiş olan II. Bahram'ın atının önünde örülü kuyruğu ve beline asılı su testisi dikkati çekmektedir. II. Bahram'ın hemen karşısında eli kılıçlı Pers subayı ve arkasında da af dileyen şeklinde olan Arap komutanlar görülmektedir. Foto 37'de yer alan üçüncü kabartmada Ahura Mazda'dan kraliyet çelengini almakta olan I. Bahram, ayaklarının altında düşmanı ezmektedir. Dördüncü kabartmada II. Bahram cepheden canlandırılmıştır. Kralın sağ tarafında esirlerin kafasını tutan askerler, sol tarafta da selam veren askerler bulunmaktadır (Demirdurak & Pilehroud, 2015, s. 122-123). Şapur

Mağarası'nın yakınlarında bulunan Kral Şapur heykeli de önemli turizm destinasyonudur.

Derbend (Darband); Elbruz Dağlarının eteklerine serpilmiş olan Derbend'e gitmek için önce Tecriş meydanına gitmek gerekir. Tecriş meydanından Derbend'e dolmuş-taksiler veya bir numaralı yeraltı treni hattı seferler yapmaktadırlar. Darbend, Tahran'ın en kuzey ucunda dağın yamaçlarına ve eteklerine kurulmuş bir tür eğlence ve yürüyüş yeridir. Elbruz dağlarının eteklerine kurulmuş olan Darbende daha çok yürüyüş severlerin tercih ettikleri bir konumdur. Foto 38'de görüldüğü gibi bu yamaçların arasındaki butik oteller yabancı ve yerli turistler tarafından yoğun ilgi görmektedir.

Foto 38: Darbende'ki Butik Otellerden Görünüm, Tahran

Kaynak: Güllü Sonakalan, 21.04.2015

Foto 39: Darbend Sedirlerden Görünüm, Tahran

Kaynak: Güllü Sonakalan, 21.04.2015

İki yamacın arasındaki daracık yoldan yukarılara doğru tırmanmak yürüyüş severlere keyif vermektedir. Hafta sonları hem yerli hem de yabancı turistlerin yoğun ilgisi nedeniyle çok kalabalık olmaktadır. Foto 39'da ferahlığı hissedildiği gibi sayıca çok fazla olan restoranların şark köşesi tarzında döşenmiş tahtlarında mutlaka oturulacak yer bulunmaktadır. İran'da çayın yanında kıtlama şeker ile birlikte hurma da verilmektedir. Yürümekte zorlananlar için de teleferik istasyonu da bulunmaktadır. İstasyona çıkıldığında tepeden Tahran'ın güzel manzarası seyredilmekte olup teleferik gezisi İstanbul'da bulunan Pier Loti'yi anımsatmaktadır.

Özgürlük Anıtı (Azadi Kulesi); Tahran Mehrabad Havaalanı sınırları içinde bulunan anıt 1971 yılında Pers İmparatorluğu'nun 2.500. kuruluş yılında yapılmıştır. Foto 40'da görüldüğü gibi anıt görsel olarak ters "Y" harfi şeklindedir. Günümüzde Tahran'ın sembolü haline gelmiştir. İran Tarih Müzesi anıtın orta katında yer almaktadır. Anıtın en üst katında ise Tahran'ı bambaşka açılardan seyredebileceğiniz teras bulunmaktadır. İstanbul'da bulunan Galata Kulesi ile benzerlik göstermiş olsa da mimari özellikleri bakımından birbirinden farklı iki turistik cazibedir.

Foto 40: Özgürlük Kulesi (Azadi Kulesi), Tahran
Kaynak: Güllü Sonakalan, 22.04.2015

Milad Kulesi: Dünyanın 6. yüksek kulesi olup İran'ın başkenti Tahran'da bulunmaktadır. 1979 yılındaki devrimden sonra yeni İran'ın bir simgesi olarak düşünülerek kulenin yapımına başlanmıştır. Muhammet Rıza Hafizi tarafından geleneksel mimari örneği olarak tasarlanmıştır. Milad Kulesi 435 m'lik yüksekliği ile başkentin simgesi haline gelen bir yapıdır (Foto 41).

Kulenin en üst katına hızlı bir asansör ile çıkılmaktadır. Tahran'ın hemen hemen her yerinden görünebilen Milad Kulesi, aynı zamanda ayrıcalıklı bir manzaraya sahiptir. Kulenin 300 m yüksekliğindeki geniş kısmında çeşitli sergilerin bulunduğu salonlar yer almaktadır. Kulenin en üst bölümünde bulunan yerleşim yeri 12 katlıdır. Bu katlarda; gözlem bölümü, gökyüzü kubbesi, döner restoran ve televizyon yayın büroları bulunmaktadır. Ayrıca ticaret merkezinin bir parçası olarak kullanılan alanlar ve 500 yataklı bir de otel mevcuttur. Kulenin girişinde kafeler, eğlence merkezleri ve fuar alanları bulunmaktadır. Kulenin bir başka salonunda ise balmumundan yapılan heykeller yer almaktadır. İran tarihine damgasını vuran şahsiyetler bu balmumu heykelleri aracılığı ile turistlere tanıtılmaktadır.

Foto 41: Milad Kulesi, Taran
Kaynak: Güllü Sonakalan, 22.04.2015

Kulenin en üst kısmında ise kubbe biçiminde yapılmış son bir salon mevcut. 302 m yükseklikteki bu salonda hem seyredilebilen manzara hem de zaman zaman düzenlenen etkinlikler turistler için bu alanları daha da cazip kılmaktadır. Milad Kulesi hem mimari görüntüsü hem manzarası ile Tahran'ın simge yapılarından biri olarak varlığını korumaktadır.

Siosepol Köprüsü (Allahverdi Han Köprüsü); İsfahan vilayetinin ortasından geçen ve İran'ın kavşak noktalarından olan Zayende nehri üzerinde, yaşları 400 yılı bulan 6 tarihi köprü bulunmaktadır.

Foto 42: Siosepol Köprüsü, İsfahan
Kaynak: Güllü Sonakalan, 26.04.2015

İsfahan için önemi büyük olan Zayende Nehri üzerinde yer alan Siosepol Köprüsü'nün mimari estetiği oldukça etkileyicidir. Köprü 1600'lü yıllarda inşa edilmiştir. Foto 42'de göründüğü gibi köprü, kendisini ayakta tutan 33 sütun üzerine inşa edildiği için "Siosepol" ismini almıştır. Halk arasında köprüyü inşa eden mimarın adına ithafen Allahverdi Han Köprüsü olarak da anılmaktadır.

Khadjou (Pol-e) Köprüsü; Siosepol Köprüsü'nün biraz daha ilerisinde kalmaktadır. Bu köprü de Şah II. Abbas tarafından 1650 yılında inşa ettirilmiştir. İki katlı olan bu köprüden bir dönemler yalnızca Şah geçmekteydi. Şah, köprünün ortasındaki terasın üzerine yerleşen ve yalnızca kendisine ayrılan balkondan sanatçıların gösterilerini seyretmekteydi (Foto 43). Ünlü İtalyan sinema yönetmeni Pier Paolo Pasolini hayranı olduğu İsfahan Köprüleri üzerine belgesel filmler yönetmiştir (Demirdurak & Pilehroud, 2015, s. 88).

Foto 43: Kaju Köprüsü, İsfahan
Kaynak: https://www.shutterstock.com/video/clip-15303352-stock-footage-old-khajoo-bridge-across-the-zayandeh-river-in-isfahan-iran.html (Erişim Tarihi: 28.03.2018)

Meydanlar, Parkları ve Bahçeler

Azadi Meydan; meydanın eski adı Şehyad (Shahyad)'dır. Azadi Meydanı, Tahran'ın simgesi haline gelmiştir. Meydan 50.000 m² büyüklüğü ile İsfahan'da bulunan Nakş-ı Cihan Meydanı'ndan sonra İran'ın en büyük meydanı olarak kabul edilmektedir. Azadi meydanı Muhammed Rıza Pehlevi döneminde yaptırılmıştır.

İmam Meydanı; I. Şah Abbas tarafından 1612 yılında İsfahan'da yaptırılmıştır. Meydan şehir planlaması bakımından dünyanın en gözde örneklerindendir (Foto 44). Meydanı 512 m boyu ve 163 m eni uzunlukları ile

Moskova'da bulunan büyüklüğü ile ünlü olan Kızıl Meydanı'ndan hemen hemen iki kat daha büyüktür. Eskiden meydana "Nakş-ı Cihan" denmiştir ve bu meydanın yapıldığı Şah Abbas dönemindeki el sanatları ve mücevherlerin isimleri gibi sanata gönderme yapmak amacıyla konulmuştur. İran İslam Devrimi'nden sonra meydanın ismi "İmam Meydanı" olarak değiştirilmiştir. (Bozkaya, 2014, s. 166) İmam Humeyni Meydanı olarak da bilinen İmam Meydanı Cuma günleri namaz saatlerinde geçişlere kapatılıp ibadet yeri olarak değerlendirilmektedir.

Foto 44: İmam Meydanı Genel Görünüm, İsfahan
Kaynak: Süleyman Tanrıverdi, Ağustos -015

Meydan ilk yapıldığı dönemlerde Polo Oyunu sahası olarak kullanılmıştır. Polo dünyanın en eski takım sporu olarak bilinmektedir. Asya'daki göçebe halk tarafından 2000 yıl öncesinde birbirinden farklı şekillerde oynandığı görülmüştür (Tazegül, 2017, s. 2152). Pers toplumunda polo sporu "Chogân" olarak geçmektedir. Kaynaklarda sporun Pers toplumunda tam olarak ne zaman başladığı ortaya çıkmamaktadır. Genel kanı milattan önce beşinci yüzyılda başladığı üzerinedir. Sporun ortaya çıkış maksadı askerlerin eğitimi olmuştur. Zamanla, özellikle soyluların oynadığı oyuna dönüşmüştür (Tazegül, 2017, s. 2154).

Polo Oyunu UNESCO tarafından 2017 sonunda İran'ın manevi kültürel mirasları listesine alındı. Meydanın her iki ucunda mermer malzemeden yapılmış olan Polo kaleleri günümüzde de varlığını korumaktadır. İmam Meydanında ekonomik kapı, dini kapı, ilmi kapı ve siyasi kapı olmak üzere toplamda dört adet kapı bulunmaktadır. "Safeviler döneminde bu meydanda, askeri manevralar, gösteriler yapılır, oyunlar oynanırdı. 1673-1677 yılları arasında buraya gelmiş olan Şövalye Jean Chardin, anılarında: Gece olduğunda meydanda, şarlatanlar, kuklacılar, yüzük oyunları yapanlar, atasözü ve deyimlerden kelime oyunları yapanlar, dini vaaz verenler gördüm." demiştir (Bozkaya, 2014, s. 166).

Çevreyi oluşturan bu yapının içinde kapalı çarşı da bulunmaktadır. Kapalı çarşıda özellikle İsfahan el sanatlarının birbirinden güzel örnekleri bulunmaktadır. Örnekler arasında minyatürler, mozaik denilen sedef kakma işleri ve mine kaplama metal işler dikkatleri çekmektedir. Meydanı gezmek için en uygun zaman öğleden sonra ve havanın serin olduğu günbatımından sonradır. Havuz etrafında bulunan ışıklar yandığında meydanın havası bir anda değişir ve havuzların fıskiyelerin açılmasıyla da tipik bir şark gecesi ortamı oluşmaktadır. Yerli ve yabancı turistlerin özellikle yakalamak istedikleri mistik ortam meydanı cazip hale getirmektedir. İmam Meydanı, 1797'da UNESCO'nun Dünya Kültür Mirası listesine alınmıştır.

Emir-i Çakmak Meydanı: Azadi Meydanı olarak da bilinmektedir ve Yezd vilayetinde yer almaktadır. Foto 46'da da görünen Emir-i Çakmak Meydanı'ndaki kuleler cami minaresi değildir. Bu etkileyici kuleler şehre gelen yabancılara şehrin merkezinin uzaktan görülebilmesi için dikilmiştir. Şii inanışının 12 İmam, Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel Abidin, Cafer-i Sadık, Muhammed Bakır, Musa Kazım, Ali Reza, Muhammed Taki, Ali Naki, Hasan Askeri ve Muhammed Mehdi'dir. Şiiler için, Muharrem ayı yas tutma zamanıdır. Çünkü üçüncü imamları Hüseyin'in susuz bırakıldıktan sonra başının kesilmesinin acısını hep canlı tutmak istedikleri gözlenmektedir. Muharrem ayının 10. Günü törenler yapılır ve halka aşure dağıtılır. Meydanın köşesinde görülebilecek kandamlası veya gözyaşı şeklindeki ağaçtan Tekkiye'yi de aynı gün gençler omuzların alarak şehirde dolaştırdıkları görülmektedir (Demirdurak & Pilehroud, 2015, s. 108).

Mellat Park (Millet Parkı); 1966 yılında yapılan Millet Parkı'nın alanı 300 bin km^2'dir ve Veliasr caddesi üzerinde bulunmaktadır. İran doğal ve yürüyüş parklarının bol olduğu ve bu parklarda sosyal ve spor aktivitelerin çokça yapıldığı bir ülkedir. Tahran'da bulunan Millet Parkı da bunlardan yalnızca bir tanesidir. Millet Parkı alan bakımından Tahran'ın en büyük parkıdır. Foto 45'te görüldüğü gibi parkın içinde su gösterileri, yürüyüş parkurları, yapay göl, halı sergisi ve eski bir ibadet alanı olan cami bulunmaktadır. Dinlenme alanları ve doğal yürüyüş parkurları ile turistlerin ilgisini çekmektedir.

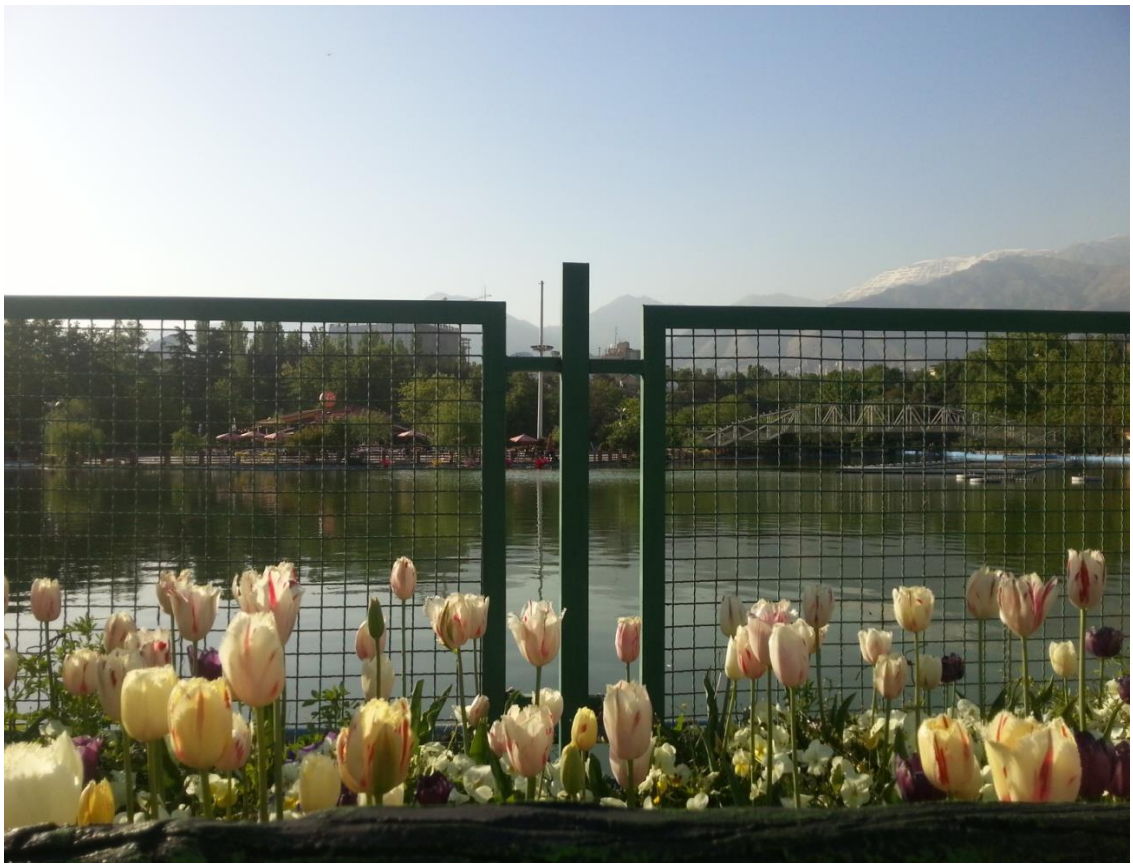

Foto 45: Millet Parkı, Tahran
Kaynak: Güllü Sonakalan, 22.04.2015

Kuh-ı Sezgin taşlı dağının hemen yanında bulunan Millet parkı Tahran'da yüksek bir tepenin üzerine yapılmıştır. Parkın en üst noktasına çıkmak için oyulmuş güzel basamaklardan geçilmelidir. Tepede İran-Irak arasındaki savaşta şehit düşen 7 tane meçhul askerin mezarı bulunmaktadır. Yazdığımız parklar ve meydanların dışında,

Abo-o-Atash Parkı, Ferdovsi Meydanı-Caddesi ve Veliasr Caddes Tahran'daki önemli ve görülmesi gereken merkezlerdir.

Jamshidieh Taş Bahçesi; doğal yürüyüş alanı olan Jamshidieh Parkı veya Taş Bahçe olarak geçmektedir ve Tahran'da yer almaktadır (Foto 46). Parkın içinde kişiyi dinlendiren bir atmosfer bulunmaktadır. Yürüdükçe karşınıza restoranlar ve İran için önemli olan Şah gibi bazı şahsiyetlerin heykelleri çıkmaktadır. Özellikle şehrin gürültüsünden kaçmak isteyenlerin dinlenmek ve yürüyüş yapmak için tercih ettikleri bir turizm cazibesidir.

Foto 46: Jamshidieh Parkı Girişi, Tahran
Kaynak: Güllü Sonakalan, 22.04.2015

İrem Bağları; burası en az 75 yıl boyunca Kabaki aşiret liderlerinin elinde kalmıştır. Bahçede bulunan aynı bina bahçenin merkezi çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu esnada bahçede bir duvar inşa edilmiş ve böylece bahçe iki tarafa bölünmüştür. İrem Bahçesi, uzun caddenin üzerindeki narenciye ağaçlarıyla, muhteşem sedirleriyle ve Kabaki'nin misafirperverliğine tanıklık etmiş popüler bir turizm cazibesidir. O dönemlerde taht bahçesi ve başka bahçeler Fars Valisi Atabak Qarajeh tarafından inşaa ettirilmiştir. Selçuklular zamanında İran'a atanan Sinjar Şah zamanında bu bahçenin

oluşturulduğu da bilinmektedir Nasır el-Din Şah Kajar zamanında Mirza Hassan Ali Hanı Nasır el-Mulk bahçeyi satın almış ve buraya şu anki konağı yaptırmıştır. Hassan Ali'nin 1311'de vefatından sonra yapımı bitmeyen bahçeyi Ebul Kasım Han Nasır el-Malik tamamlamıştır. Günümüzde Şiran Üniversitesi tarafından botanik bahçe olarak kullanılmaktadır (Beizaeijouybari, 2017, s. 29).

Büyük Pazar-Kapalı Çarşı (Bazaar-ı Bozurg); Büyük Çarşı, İstanbul'daki kapalı çarşının bir benzeri olmakla birlikte çok daha oryantal bir yapıya sahiptir (Foto 47). Buraya yapılan bir gezi Fars ülkesinin bütün gizemini tattırmaktadır. İran'ın tüm yönlerinin yansımasını burada görmek mümkündür. Doğu pazarları içinde en büyüklerden olan bu pazarda, Sami ırkından Moğol kökenlisine, esmerinden beyaz tenlisine birçok etnik grubun bir arada yaşadığını görmek mümkündür. Sadece ticaretin yapıldığı yer değil; sosyal olaylar, evlilikler, siyaset vb. birçok soso-ekonomik ve siyasal hayatın da yaşandığı yerdir.

Foto 47: Büyük Pazar (Bazaar-ı Bozurg) Kumaşçılar Bölümünden Görünüm, Tahran
Kaynak: Güllü Sonakalan, 21.04.2015

Pazarın günümüze kadar gelebilen yapısı 200 yıllık bir geçmiş olsa da aslında pazar bin yıllık bir tarihe sahiptir. Edinilen tecrübeye göre pazarı gezmek isteyenlere Sabze adındaki meydandan başlamaları tavsiye edilmektedir. Böylece pazarda gezmek ve aralardan dinlenme yerlerine ulaşabilmek daha da kolaylaşmış olacaktır. Doğudaki ilk giriş olan Sabze meydanının girişinde lüks mallar, kuyumcular ve saatçiler sıralanmaktadır. Foto 48'de görüldüğü gibi ilerledikçe halıcıların yoğunlaştığı bölümler gelmektedir.

Foto 48: Büyük Pazar (Bazaar-ı Bozurg) Halıcılar Bölümünden Görünüm, Tahran
Kaynak: Güllü Sonakalan, 21.04.2015

Büyük Pazar esnafının, İran esnafı içinde en zenginlerden olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü İran alışverişinin üçte birinin Tahran Kapalı Çarşı'sında yapıldığı tahmin edilmektedir. Esnaf genellikle dindar muhafazakâr karakterdedir. İran tarihinde Bazaar esnafının onayı olmayan değişikliklerin yapılamadığını gösteren örnekler ziyadesiyle vardır. Bazaar'ın belirlediği fiyatlar tüm İran'da uygulanan fiyatlardır.

Özellikle “sarrafi” denilen kuyumcular, altın borsasını belirleyici unsuru olurken ve halı tüccarları da halı borsasının en belirleyici unsurları olduğu görülmektedir.

Tecriş Pazarı (Tajrish Bazaar); Tahran'ın kuzey kesiminde bulunan Tecriş Pazarı, Tahran, Shemiran semtinin en eski bölgelerinden biridir. Pazar, İmamzadeh Salih Türbesi’nin yanı sıra Velenjak, Darband ve Darakeh dağ beldelerine de yakındır. Tecriş ismi, Başkent Tahran'ı seçmeden önce Shemiran'ın resmi dili olan Tat'ın dilinden gelmektedir.

Foto 49: Tecriş Çarşısı Kuruyemiş Bölümü, Tahran
Kaynak: Güllü Sonakalan, 21.04.2015

Tecriş Pazarı, Tahran'daki diğer geleneksel pazarların mimari tarzlarına yakın inşa edilmiş olup kemerlerin bir kısmı çok katlıdır. Pazar çok katlı binaların inşasında tahrip edilmiştir. Pazardaki geleneksel kimliğin bir kısmı büyüyen kentleşmeyle dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün yanın da çarşı gezildiğinde çarşının özgün mimarisini koruduğu gözlenmektedir.

Foto 50: Tecriş Pazarı Ekşi (Tırş) Yiyecekler Bölümü, Tahran
Kaynak: Güllü Sonakalan, 21.04.2015

Her bir mağazanın üzerinde, mağaza adlarının mozaik döşemelerinde kendilerine ait kodları bulunmaktadır. Foto 49-50'de görüldüğü gibi çarşıda; baharatlar, süt ürünleri, kıyafetler, kumaşlar, kuruyemişler ve kuru meyveler, meyve ve sebzeler ve çok daha fazlası bulunmaktadır. Meyve ve sebze pazarında yerli ve yabancı ürünlerden her çeşidi bulmak ve bunların tadına bakabilmek mümkündür. Çarşının en popüler yerlerinden biri meyve ve sebze bölümüdür. Nitekim Tecriş Çarşısı dendiğinde çarşının adından da anlaşıldığı gibi akla ilk gelen şey ekşi (tırş) tadındaki yiyecekler olmaktadır.

Rıza Çarşısı (Çarşı-e-Reza); Tecriş'te İmam Rıza türbesinin yanında bulunmaktadır. Çarşı daha çok tekstil ve kumaş pazarı olarak bilinmektedir. Şehirdeki ana alışveriş merkezlerinden birisidir. Horasan bölgesine ait bütün dokuları, el sanatlarını bu çarşıda görmek mümkündür.

Büyük Bazar (Bazar-e Bozorg) ve Kayseriye Kapısı; çarşının girişi, kuzey ucundaki meydanın boyutlarıyla uyumlu majesitik bir geçit olup aşağı yukarı 1619'da inşa edilen İmam Mescidi ile çağdaştır. Çarşıya açılan kapı kiremit işi mozaik ile dekore edilmiştir (Foto 51) . Kapıda kullanılan ana motif İsfahan'ın burcu olan Yay Burcu'nu

temsil eder. Yay Burcu mitolojide keçi bedenli ve yılan kuyruklu ejderha olarak gösterilmiştir. Kapının en tepesindeki tablo ve fresklerde Şah Abbas'ın Özbeklerle yaptığı savaşlardan sahneler yansıtılmıştır. Çarşı için dört yön denilen standart plan, kesişme noktasında bir kubbe ile örtülü rıhtım açılarında birbirinden ilginç iki geçiş yolundan oluşmaktadır (Faramarzi, 2000, s. 97).

Foto 51: Bazaar Girişi ve Kayseriye Kapısı, İsfahan
Kaynak: Güllü Sonakalan, 24.04.2015

İsfahan Pazarı, Tahran'daki Büyük Pazar gibi tam bir labirent şeklindedir. Bu labirentte kaybolmamak mümkün değildir. Aynı benzerliği İstanbul Kapalıçarşı'da da görmek mümkündür. Yapı olarak İstanbul Kapalıçarşı'ya çok benzeyen bu çarşıda kubbe biçimindeki tepelerde birer küçük delik bulunmaktadır. Bu delikler ışığın içeri girmesini ve içerde ısınan havanın dışarı çıkmasını sağlar. Böylece ortamda temiz hava ile birlikte doğal bir serinlik hissedilmektedir.

Birçok kapalı çarşıda olduğu gibi burası da pek çok sosyal aktivitenin merkezi sayılmaktadır. Burada alışveriş yapılabildiği gibi kulaktan kulağa herkese ulaşan güncel haberleri de almak mümkündür. Safevi Devleti döneminde Kayseriye Kapısı'nın üst

kısmındaki bölümde her akşam, Kraliyet orkestrası bir konser verildiği ve konseri kaçırmamak için herkesin o saate kadar günlük alışverişini bitirmeye çalıştığı bilinmektedir. Foto 52'de görüldüğü gibi pazarın içindeki labirent gibi yolların toplam uzunluğu 5 km'yi bulduğu için tümünü gezmek oldukça zordur. Çeşitli iş kollarına ayrılmış sokaklarda, semaver yapımcıları, ayakkabıcılar, halıcılar, kumaş boyayanlar, gümüşçüler ve kuyumcuları sayabilir. Pazarın içinde gezerken yorulduğunuzda karşınıza muhakkak bir çayhane çıkmaktadır. Küçük bahçeleriyle açık hava çaycılarını bile bulmak mümkündür. Aynı zamanda çarşıda birkaç tane hamam da halen faaliyettedir.

Foto 52: Bozorg Bazaar. İsfahan
Kaynak: Güllü Sonakalan, 24.04.2015

Kapalıçarşı; Nakş-ı Cihan Meydanı'ndan başlayan Kapalıçarşı bir zamanlar 16 km boyunca uzandığı bilinmektedir. Çarşının içindeki nargile kahvesi oldukça ilginçtir ve turistlerin de ilgi odağı haline gelmiştir. İsfahan'da çay kıtlama şekerle içilmekte ve Pulaki denilen altın renkli, akide şekerine benzer yassı şekerlerden tercih edilmektedir. Kalyan denilen nargile içme sanatı da burada oldukça ilginç ve yaygındır. İsfahan'da başta halıcılık olmak üzere çok sayıda el sanatı hala varlığını sürdürmektedir. İran halıları ek düğümlüdür ve çok incedirler. Deve kemiği, kemik tozu ve kâğıt üzerine

yapılan minyatürler de çok özeldir. Firuze gibi yarı değerli taş satan mücevherciler, ahşap işçiliği, el baskısı dokumalar, tatlıcılar önemli turizm cazibelerindedir.

5.2.2 Basra Körfezi ve Hazar Denizi Kıyı Turizmi Olanakları

İran'da hava farklı konumlarda birbirinden farklıdır, güneyde kış mevsiminde yüzme ve diğer su aktiviteleri yapılırken, aynı zamanda kuzeyde kayak yapmak mümkündür. Ülkede bu kadar çok dağ bulunan destinasyonda yürüyüş ve tırmanma, yılın herhangi bir döneminde yapılan spor aktivitesi olabilmektedir.

İran'ın iklim koşulları ve özellikle karın yerde kalma süresini belirleyici iklim istatistikleri dikkate alındığında, kayak dönemi gelişimi söz konusu olduğunda, en etkili dönem Ekim başından Mayıs sonuna kadar devam eder (Tavallai, 2007, s. 260).

Hazar Denizi; Hazar Gölü veya Hazar Denizi (Türk Coğrafya Kurumu, 2006). Büyük Tetis Denizinden kalan en büyük parça olarak karşımıza çıkmaktadır. Foto 53'te Hazar Denizi'nin uydu görüntüsü ne kadar büyük alanı kapladığını göstermektedir.

Karaağaçlı'nın (2009, s. 7)*ifade ettiği gibi:*

> *"Üçüncü jeolojik çağda meydana gelen değişikliklerle Kafkasya ve Elbruz Dağları, Avrupa Kıtası ve İran platosu meydana çıkarken Hazar Denizi de oluşmuştur. Bu denizde var olan özel ekosistem ona farklı bir önem kazandırmıştır. Denizin tabanındaki enerji kaynakları, canlılar, deniz ulaşım yolları ve çevresindeki deniz ürünleri tesislerinin varlığı Hazar'ın önemini arttırmıştır. Bu önem, Hazar'ın stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Petrol, doğal gaz ve çeşitli deniz canlılarının yanı sıra ılıman iklimi ve güzel sahilleri, tarih süresince kıyısında önemli limanlar ve kentlerin kurulmasını mümkün kılmıştır."*

Foto 53: Hazar Gölü'nün Uydudan Görüntüsü
Kaynak: http://www.tck.org.tr/makale/tr/fiziki-cografya/goller (Erişim Tarihi:05.04.2018)

Hazar Denizi'nin kuzey kısmında Kazakistan ile Rusya, doğu kısmında Türkmenistan ile Kazakistan, batı kısmında Rusya ve Azerbaycan, güney kısmında da İran yer almaktadır (Karaağaçlı, 2009, s. 8). Genel olarak İran'ın kuzeyinde ve özellikle de Hazar Denizi kıyısına yakın yerlerde turizm, Hazar Denizi kıyısındaki plajlarla ve çeşitli dinlence altyapılarıyla İslam Devriminden önce altın yıllarını yaşadı. Ancak o dönemden beri bu bölge, daha çok İsfahan Meydanı ya da Şiraz'daki tarihi eserlere yönelmeyi tercih eden yabancı turistler tarafından ihmal edildi. Dolayısıyla Hazar Denizi kıyıları daha çok temiz hava ve yeşil ağırlıklı manzaralar arayışında olan, özellikle Tahran ve Meşhed'den gelen İranlı turistlerin ve en fazla Arap ülkelerinden gelen yabancı turistlerin uğrak yeri haline geldi (Hervé, 2002, s. 25).

Gilan Eyaleti; Gilan Eyaleti, İran'ın 31 ilinden biridir. Gilan; Zancan ve Kazvin vilayetlerinin kuzeyinde, Erdebil vilayetinin doğusundaki Mazandaran vilayetinin hemen batısında Hazar Denizi boyunca uzanır. İlin kuzey kısmı Güney (İran) Talesh topraklarının bir parçasıdır. İl merkezindeki Rasht ana şehridir. İlde bulunan diğer şehirler; Astara, Astaneh-e Ashrafiyyeh, Fuman, Lahijan, Langrud, Masooleh, Manjil, Rudbar, Rhonear, Shaft, Talesh ve Soumahe Sara olarak sıralanabilir. Gilan Eyaleti, çoğunluğunu yerli turistlerin oluşturması ile yıllık ortalama 2 milyon turiste

sahiptir. İran'ın Kültürel Miras Teşkilatı, ildeki 211 tarihi ve kültürel önemi barındıran yerlerini sıralamasına göre, Gilan'ın başlıca turistik bölgesi, Rasht'ın güneydoğusundaki tepelerde küçük bir Masooleh kasabasıdır. Kasaba, bir evin çatısı bir sonraki evin avlusu şeklindeki yerleşim yerlerinden oluşmaktadır.

İran'ın en güzel bölgeleri kuzey İran'da ve özellikle de Gilan Eyaletinde bulunur. Yeşil ormanların, çeşitli su kaynaklarının, yerel mimarinin ve kültürel özelliklerin kapsamı dikkat çekicidir ve kültürel zenginlik turizmin gelişimi için bir temel oluşturmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası turistlerin uğrak mekânları olarak bilinen bu kırsal mekânlardan bazılarını; Harzavil Köyü, Roodbar-Manjil, Kiashahr Köyü, Rasht ve Masooleh Köyü, Fooman şeklinde sırlanabilir.

Gilan eyaletinde turistlerin ilgisini çeken müzeler, eski ve tarihi evler mevcuttur. Müzeler arasında; Anzali'de bulunan Mian Poshteh Sarayı Müzesi (Donanma Sergisi), Rasht'da bulunan Rasht Müzesi ve Gilan'ın Kırsal Mirası Müzesi dikkat çekmektedir.

Basra (Fars) Körfezi; sıcak suları Hürmüz boğazı kanalıyla Umman denizi ve Hint okyanusuna karışır. Basra Körfezi jeopolitik konumu itibariyle özellikle doğudaki ticaret için bir köprü vaziyetindedir. Orta Doğu da ticaretin döndüğü güzergâhta İran turizmi için avantaj sağlamaktadır. Özellikle körfezde bulunan adalar turizm değerini yükseltmektedir. Kaşm, Farsi, Lark, Lavan, Hengam, Hürmüz, Harku, Kiş, Abu Musa, Nahilu, Hidurabi, Sırrı, Tenebı Kuçek ve Tenebı bozorg İran'ın Fars körfezinde yer alan adalarıdır.

İran'ın Fars Körfezi'nde yer alan adalardan en fazla turist çekeni Kiş Adası'dır. Ada küçük olsa da İranlı tatilcileri için önemi büyüktür. İran devleti tarafından 1989 yılında serbest bölge ilan edildiği için, en çok da Dubai'de vize süresi dolanların yurtdışına giriş çıkış yaptıkları bir yerdir. Kiş Adası İranlılar ve Orta Doğulu turistler arasında "Küçük Dubai" olarak adlandırılmaktadır.

5.2.3 Ulusal Parklar ve Koruma Alanları

Bamou Ulusal Parkı; Bamu Ulusal Parkı, Şiraz'a 10 km mesafede bulunan ülkenin milli parklarından ve koruma alanlarından biridir. Parkın alanı, Çevre Koruma Ajansı tarafından İranlı Leopard habitatlarından biri olarak belirlenen yaklaşık 48.000 hektardır (http://hamgardi.com/list/Tag, 2018).

Deir Ulusal Parkı (Nakhlivo); Dir-Nakhiloo 20.000 hektarlık arazi sahiptir. Eylül ayı başlarında Kuzey İran göç eden kırlangıç, flamingo, yaban arısı ve balıkçıl türlerine ev sahipliği yapmaktadır. Kış aylarında, göçmen kuşların yerinde midyeler adeta göletler oluştururlar (http://hamgardi.com/list/Tag, Erişim Tarihi, 03.20. 2018).

Kemal Milli Parkı (Kental); Doğu Azerbaycan'ın kuzeyinde ve Ermenistan Cumhuriyeti'ndeki uluslararası sınırda bulunan 7000 hektarlık bir alana sahiptir. Kamal Milli Parkı, Kayamaki Yaban Hayatı Koruma Alanı'nın kuzey kısmı olarak kabul edilmektedir. Çevre Koruma Yüksek Kurulu tarafından Aralık 2011'de ulusal park olarak onaylanmış ve Ulusal Meclis tarafından da 1354 yılından beri korunarak bir yaban hayatı sığınağına yükseltilmiştir. Gelecek yıllarda Doğu Azerbaycan bölgesinde önemli bir turizm merkezi haline getirilmesi ve turistik alanların detaylı planlamasıyla bölgenin yoğun ve geniş alanları turistlere açılması hedeflenmektedir (http://hamgardi.com/list/Tag, Erişim Tarihi, 03.20.2018).

Sargil Milli Parkı (Şah Jahan); Sarigol'un Milli Parkı, 20 Eylül 1353 tarihinde Çevre Koruma Ajansı tarafından resmi olarak korunma alanı ilan edilmiştir. Devrimden sonra, "Şah Jahan" ismiyle korunan alanın ismi "Sarygol" olarak değiştirilmiştir. Aralık 2002'den bu yana, Sargil Milli Parkı ve Sarygol Koruma Alanı isimleri ile iki bölgeye ayrılmıştır. Korunan alan ve Sargil Milli Parkı, Kuzey Horasan Bölgesi'nde yer almaktadır (http://hamgardi.com/list/Tag, Erişim Tarihi, 03.20.2018).

Salou Ulusal Parkı; Esfarayen'in kuzeybatısında yer almakta olan bu bölgede, geyik, koç, koyun ve yabani erik, alıç, yabani nastaran gibi birçok turistik yiyecek ve hayvan bulunmaktadır (http://hamgardi.com/list/Tag, Erişim Tarihi, 03.20.2018).

Tashk ve Bakhtegan Yaban Hayatı Sığınağı; Bakhtegan ve Tashk gölleri, deniz seviyesinden yaklaşık 1558 m yükseklikteki iki noktadır. Nairiz'in batısında yer alan Bakhtegan Gölü kıyıları buharlı beyaz çökeller ile kaplıdır, ancak ofiyolit kayalarının yakınındaki kumsallar daha koyu renklidir. Tişk Gölü, Bakhtegan Gölü'nün kuzeybatısında ve Şiraz'ın 160 km doğusunda yaklaşık 800 kim^2 bir alana sahiptir. Bu iki gölü birbirine bağlamanın tek yolu Rudkar Deltası'dır. Bu iki gölde birkaç ada ve küçük radyolarit, plajik kaya ve sarvak kireçtaşı yarımadaları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, Taşnak Gölü'nün Nargis ve Gonban adaları ile Bakhtegan Gölü'nün Manek Adası'dır (http://hamgardi.com/list/Tag, Erişim Tarihi, 03.20.2018).

Paband Ulusal Parkı; Paband Milli Parkı, Mazandaran eyaletinde yer almaktadır. Paband Ulusal Parkı, Nehde ve Zarmrud'un batısındaki Neka ve Zaramud nehrinin batısındaki Badelah dağlarının güneyinde, Bad Kohl dağlarına, Nempeh köyünün Nemca köyüne kadar 26997 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Bu park, Neka ve Behshahr kentinin güneyinde, kuzeydeki ormanları korumak için eşsiz otsu bitkilerin, çalılıkların ve maral, leopar, boz ayı gibi hayvan türlerinin doğal habitatları olarak yer almaktadır (http://hamgardi.com/list/Tag, Erişim Tarihi, 03.20.2018).

Tandoori Ulusal Parkı Tandore Kouh Koruma Alanı; Horasan'ın kuzey bölgesinde, Dargas şehrinde bulunan, Hare Rud ile Rasht nehrinin havzasında ve 73435 hektarlık bir alana sahiptir. Inogur Nehri'nin havzasında bulunan Türkmenistan'a yakın olan Tandora Milli Parkı, 1347'de Tondoreh Koruma Alanı olarak tanıtılmıştır.1353 yılından bu yana, park 5,377 hektara indirilmiş ve milli park olarak tanınmıştır. Bir zamanlar mesire ve Dragas ve Quchan halkı için bir dinlenme yeri olan park, çok sayıda uçurum ve tepenin yanı sıra farklı bitkilerle kaplı derin ve eğimli vadilere sahiptir. (http://hamgardi.com/list/Tag, Erişim Tarihi, 03.20.2018).

5.2.4 Film-Sinema ve Festival Turizmi

1900 yılında ilk defa bir İranlı, dünyayı film kamerasının vizöründen görmüştü. Bir kraliyet ailesinin gerçekleştirdiği ziyareti konu alan film Belçika'da Ostende'de Mirza İbrahim Han Akkasbaşı tarafından çekildi. Filmin akabinde Tebriz'de bulunan Soli Sinema Salonu Roma Katolik Misyonerleri tarafından açılmıştı (Dabadaşı, 2004, s. 1).

Ülkede 1925 yılında ilk sinema okulunun açılmış ve böylece sinema hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. O tarihten günümüze kadar sinema İran için uluslararası bir elçi rolü üstlenmiştir. İran kültür ve coğrafyasını sinema aracılığı ile dünyaya tanıtmaktadır.

1930 yılında İran'da ilk uzun kurmaca filmin çekildiğine rastlanmaktadır.1900'dan 1979 yıllarına kadar İslam Devrimi öncesi İran filmlerinin genelinde sinema dilinin ve tekniğinin çok basit bir şekilde kullanıldığını, yüzeysel ve özensiz melodramların varlığını görmek mümkündür (Awla & Kasap, 2015, s. 1420).

1934'e gelindiğinde ülkede patlak veren -1950'nin başına kadar etkisini sürdüren- karışıklıklar sinemayı da etkilemiştir. Şah'ın tahttan düşürülüşü, İkinci Dünya Savaşı, ülkenin yönetimindeki yolsuzluklar, işgal ve bunca karmaşanın arasında halkın yeni dünyaya ayak uydurmaya çalışması gibi pek çok neden İran sinemasının önünde engel oluşturmuştur. Bu dönemde yerli filmlerin yapımı durgunlaştı; yabancı film ithali arttı, 1940'ta 250 film ithal edildi. Dublaj çalışmaları başladı; 1945'te İran'da ilk kez dublaj yapıldı. 1947'de ilk renkli film denendi. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise Almanlar/İngilizler propaganda filmlerini İran'da gösterirken; Lenin/Stalin sempatizanları belli bölgelerde Rus propaganda filmlerini gösteriyorlardı. Böylece İran'da sinema kitlesel bir yaygınlık kazanmaya başladı (Sever, 2017, s. 39).

İran Sineması'nın İkinci Doğuşu denene dönem, siyasi çatışmaların ve ekonomik krizin uç seviyeye çıkmasıyla, Dr. Kuşan'ın 1948'teki Hayat Fırtınası filmi ile başladı ve 1979'e kadar sürdü. Bu dönemde 1200 film üretildi (Gholam, 1997, s. 28).

Venedik'te 1932 yılında dünyanın ilk sinema film festivali olan Bienal'den, 18 yıl sonra İran'da özel sektör tarafından sinema alanında film festivalleri yapıldı. Bu sade ama sinema sevgisiyle dolu, heyecanlı küçük film festivallerinden ancak 13 yıl sonra İran devleti tarafından uluslararası sinema film festivalleri yapılmasını planlandı ve 1965'te Kültür Bakanlığı tarafından sinema film festivalleri gerçekleştirildi.1950'de Ferroh Gaffari tarafından Tahran'da düzenlenen ve İngiliz filmlerinin gösteriminden oluşan film festivali, İran'daki ilk film festivali sayılmaktadır. Peyk-e Sinema Dergisinin yayıncı ve eleştiricisi olan Togrol Afşar aynı yıl, Tahran'da film festivali (Ceşnvare) düzenledi. Sinemalarda gösterilme şansı olmayan kısa ve uzun metrajlı yabancı filmler bu festival de gösterildi. Bu festival 4 yıl yapıldı (1950-1954) (Pour, 2005, s. 45-46).

1957 yılında "Tahran Film Festivali" Dr. Kavusi tarafından 13 yabancı ve 1 İranlı film ile sineclub'de gerçekleştirildi. Jüri üyeliğinde İbrahim Golestan ve Feridun Rehnema yer aldı. Federico Fellini, Alfred Hitchcock, Mohsin Şirazi, Claud Atant Lara, Fred Zinnemann, John Houston, Louis Buñuel, Lawrens Olivier'nin filmleri bu festivalde gösterildi ve bu filmleri ithal edenlere ödül verildi. Aynı ayda Aştiyani tarafından 15 yabancı film ile başka bir film festival Tahran'da gerçekleştirilmiştir. Aştiyani, Fransa sinema haftasını da 1958 yılında gerçekleştirmiştir (Awla & Kasap, s. 1422).

İran'ın ilk Uluslararası Devlet Film Festivali 1963'de Ağustos ayında, İran Kültür Bakanlığı tarafında yapıldı. İlk yıllar festivalde beş dalda (Sanatsal-Öğretici-Eğitici-İlmi ve Cihan Şinasi filmler) ve daha sonraki yıllarda üç dalda (Öğretici, Eğitici ve Cihan Şinasi) film gösterimini yapıldı. Böylece İran Devrimi'ne kadar 14 defa gösterim yapıldı. İkinci yılda ise (1964) 27 ülkeden 106 film katıldı. 1966'da devlet tarafından yapılan ikinci film festivali "Uluslararası Çocuk Film Festivali"dir.1970 yılında Kültür ve Sanat Bakanlığı tarafından İran Film Festivali gerçekleştirildi. Aslında bu festival, 1972 yılında gerçekleştirilen Tahran Uluslararası Film Festivali'ne bir ön adım oldu. "Kültür ve Sanat Bakanlığı" Tahran film festivalini uluslararası yapmak için, uluslararası film yapımcıları federasyonu (FİYAFED) ile değişik müzakereler yaptı (Pour, 2005, s. 47). Bunların dışında İran'da birçok film festivali yapılmıştır.

İran'da gerçekleşen 1979 devrimi sonrası da film festivalleri devam etmiştir. İran sinemasında kadının yeri de önem kazanmıştır. Kadının İran sinemasında yer edinmesi oldukça zor olmuş olsa da başarılı festivaller yapılmıştır. 1989 yılında "Pegah" adıyla İran Kadın Yönetmenleri Film Festivali yapılmıştır. 1992 yılında Bir Dakikalık film Festivali,1997 yılında İlk "Sinema Evi" Film Festivali yapılmış ve bu festivalde İran sinema filmleri yarışmaya katılırlardı. 1999 yılında İlk Sinema Komedi Film Festivali yapıldı (Cavdani, 2002, s. 60).

1982 yılında İrşat Bakanlığı Bakan Hatemi tarafından Farabi Kurumu kuruldu. Farabi Kurumu, hidayet ve himaye siyasetiyle sinemayı kontrol altına aldı. Aynı yıl Hatemi, video kulüplerinin faaliyetlerini ve özellikle özel sektör tarafından yapılan yabancı film ithalatını yasakladı. İran filmlerinin gişe hâsılatından alınan vergileri %20'den %5'e indirildi. Farabi Kurumu, yapımcılara borç verdi ve bazı ekonomi siyasetleriyle İran Sinemasının krize girmesine engel oldu (Taleb, 1998, s. 18).

Merziyeh Meshkini, The Day I Became A Woman (2000) ile üç hikâye üzerinden kadının kimliğini sorguladı ve Venedik Film Festivali'nden ödülle dönenler arasında yer aldı. Mazyar Miri, Yarım Şarkı (2000), Yavaşça (2005) filmleriyle yasakları/önyargıları eleştirdi. Suskunluğun Bedeli (2006) filmiyle savaşın kutsal kavramlarını sorguladı. Mohsen Makhmalbaf'ın Kandahar(2001) filmi, Time dergisi tarafından tüm zamanların en iyi 100 filmi arasında gösterildi. Dariush Mehrjui, Senturzen (2006) filminde aile baskısı ve müzik sevgisi arasında kalan bir gencin dramını anlattı. 24 Asghar Farhadi'nin About Elly (2009) filmi İran'daki toplumsal ilişkileri anlatıyordu; Berlin Film Festivali başta olmak üzere birçok ödül aldı (Sever, 2017, s. 42).

Foto 54: İran Sinema ve Tiyatro Merkezi, Tahran

Kaynak: Güllü Sonakalan, 24.04.2015

İran'da her yıl bahar mevsiminde Film Festivali düzenlenmektedir. İran sinemasının dünya çapında gösterdiği başarı hikâyeleri hem yönetmenler hem de sinema ve festival seven turistler için cazip hale gelmiştir. İran'da sinema ve tiyatroların izlenebildiği tarihi yapıları dikkatleri çekmektedir (Foto 54).

5.2.5 Dağ Turizmi

Dünya Turizm Örgütü raporlarına göre, İran, arkeolojik, tarihi ve doğal cazibe merkezleri açısından dünyanın ilk on ülkesi arasındadır. Son yıllarda, İran yabancı turistler için dünyada tercih edilir bir ülke olmuştur. Bir yandan ince tarihi eserlerin büyük hazinesi bir yandan da İran'ın bozulmamış doğal doğası turistlerin İran'a seyahat etmesini sağlayan ana faktörlerdir. Burada, bu konuda genel bir görüş sahibi olunabilmesi için literatür incelemesi ve yapılan gözlemler sonucunda belirlenmiş bazı bölgeler anlatılmaktadır

İran'ın kuzeyinde Hazar Denizi'nin yanında, Mazandaran vilayeti yer almaktadır. Bu eyalet Elbruz Dağları ve dünyanın en büyük gölü olan Hazar Gölü ile çevrilidir. Mazandaran yüzeyinin büyük kısmı Elbruz'un güzel dağlarıyla kaplıdır. Ülkenin en yüksek dağı olan Damavand dağı bu bölgede yer almaktadır. Mazandran bölgesinin en cazip gelen noktasında, dağ ve deniz arasındaki mesafe yakınlaşıyor ve dağ, kalın orman ve deniz birleşimi güzel bir manzara oluşuyor. Eski Avestan metinlerine göre Damavand Dünya'nın merkezi olarak kabul edildi (Khadem & Sazegara, 2011, s. 20). Demavand Dağı, İran'ın ikinci eyaleti olan Amol bölgesinde Bala-Larijan kırsal bölgesinde yer almaktadır. Doğu boylamı 51 ile 58 dakika arasında 52derece ve başlangıç meridyeninden 16 dakika mesafededir. Kuzey enlemi 35 derece ile 49 dakika arasında 36 derece ve Ekvator'dan 5 dakika mesafelik uzaklıktadır (Marefat, 2002, s. 24).

Elburz'un hatta Orta Doğu'nun en yüksek zirvesi olan Demavend dağı 5.647 m yüksekliktedir. Dağa ilk kez Avrupalılar XIX. yüzyılda tırmanmışlar. Günümüzde zirveye ulaşmak oluşturulan birçok rota aracılığı ile artık geçmişe göre çok daha da kolay olmaktadır. Dağın zirvesi hemen hemen yılın her döneminde karla kaplıdır. Hala faal olan yanardağda uzun süreden beri önemli bir patlama yaşanmamış olsa da, kraterden kükürt gazı salmaya devam etmektedir (Ferdowsi, 1997, s. 36).

Kraterin şehirlerden ve kasabalardan ve komşu noktalardan doğrudan uzaklığı; Tahran 70 km, Amol 58 km, Sarı 90 km, Ruhdeport 65 km, Kajour 52 km, Damavand 25 km, Firoozkouh 72 km, Plour 12,5 km, Rineh 9 km ve Abe Garm 8,5 km'dir. Damavand yanardağı Elbruz dağ zincirinin bir parçası olarak kabul edilir ve Elbruz dağ

zinciri üçüncü döneme aittir bununla birlikte Demavand yanardağı jeolojinin erken dönemiyle ilgili oluşumdur (Khadem & Sazegara, 2011, s. 20).

Demavand' dağı bölgesinin 38 kutsal yer, 27 kale, 16 tarihi ev, 13 tarihi hamam, 18 antik tepe, 4 doğal mağara, 7 türbe, 6 tarihi cami gibi birçok tarihi binaya sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca 4 anıt, 5 kervansaray, 7 tarihi mezarlık ve 3 eski köprü de bu bölgede yer aldığı birçok kaynakta beliritilmektedir. Bu binaların inşası, ikinci saltanatın sonundan Pehlevi döneminin sonuna kadar sekiz bin yıl öncesine dayanır. İslam dönemi ve İslami kültürlerle ilgili çalışmalar da bölgede görülebilir. Damavand bölgesi, yüksek kültürel değere ve güvenilirliğe sahiptir ve Kaveh, Arash vb. olmak üzere İran kültürü ve mitolojisinden bahsedilmiştir. Ancak şimdiye kadar 1380 yılında Tahran'da Kültür Mirası Bölümü programının önemli gündemini belirleyen ve tanımlayan Sayın Pazooki çabalarına rağmen bölgenin kültürel ve tarihi temellerinin belirlenmesi için ciddi ve sürekli bir çalışma yapılmamıştır (Khadem & Sazegara, 2011, s. 23). Demavend dağı İran'da hem yerli turistler tarafından hem de yabancı turistler tarafından özellikle de kayak ve trekking için cazibe noktalarından biri olmuştur. İran'a yapılan dağcılık turları arasında tercih edilmektedir.

Tochal Kayak Merkezi; İran'ın en ünlü kayak merkezlerinden biri olup, başkent Tahran'a en yakın olan tatil beldesidir. Tahran'a olan mahallesi nedeniyle, tek gündüzlü kayakçıları ile çok popülerdir. Bu tesis, dünyanın en uzun -7,5 km uzunluğunda- bir gondol (telecabin) teleferiğine sahiptir. İlk istasyondan son istasyona araba kablosuyla gitmek yaklaşık 50 dakika sürmektedir. Tesiste iki telesiyej ve bir adet T-bar bulunmaktadır. Tele kabin güzergâhında yedi istasyon bulunur ve Tochal Kayak Merkezi yedinci istasyonda bulunmaktadır. Beşinci ve yedinci aşamada iki restoran bulunur. Tatil beldesinde30 normal oda, 3 süit oda ve 3550 m'lik alanı ile Tochal Hotel denilen güzel bir otel bulunmaktadır. İklim ve kar yağışı miktarına bağlı olarak, sezon genellikle Kasım ayında başlar ve nisan hatta bazen Haziran ayına kadar sürer (Mount Tochal Ski Resort Tehran, 2017).

Dizin Kayak Merkezi; Dizin, İran'ın en büyük kayak pisti ve kış spor merkezidir. Elbruz dağlarının ortasında, Tahran'ın kuzey batısındaki yer almaktadır

(Foto 55). Bu tesis her yıl kış mevsiminde çok miktarda kar yağışına sahiptir ve kuzeye bakan yüksek eğimlerinden dolayı karlar bölgede daha uzun süre kalmaktadırDizin kayak merkezi, İran Kayak Federasyonu tarafından yönetilmektedir (Mount Tochal Ski Resort Tehran, 2017). Hem yerli hem de yabancı turistlerin yoğun ilgi gösterdiği kayak merkezlerinin başında gelmektedir.

Foto 55: Dizin Kayak Merkezi
Kaynak: www.damavand.de (Erişim Tarihi: 23.05.2017)

Shemshak Kayak Merkezi; Tahran'ın kuzey doğusunda, yaklaşık 60 km uzaklıkta, Elbruz Dağ Koridorunda bulunmaktadır. Shemshak 2.550-3.050 m arasında yükseklikte yer almaktadır. İki dik eğimli ve 2 ila 4 m'lik karla 500 m dikey düşüşe sahip olan bu tesis, gelişmiş ve serbest stil kayakçılar ve iniş pistleri için en iyi kayak merkezlerinden biridir (Wilmsen, Fürsich, Emami, & Majidifard, 2009, s. 325). Ayrıca gece kayağı ve koşu için özel aydınlatma tesisleri bulunmaktadır. Shemshak yamaçları, ülkenin en zorlu pistleridir, oldukça diktir ve İran'ın en sert ve dik yamaçları telesiyejleri olan gelişmiş kayakçılar için uygun bir kayak pisti seçkisidir. İran'ın en iyi kayakçıları bu tesisleri tercih ederler.

5.2.6 İnanç Turizmi

İnanç turizmi açısından herhangi bir beşeri mekânı önemli yapan temel etken, o yerleşim yerlerinde semavi veya beşeri inanç önderlerinin yaşamış oldukları, ziyaret ettikleri, önemli toplantıların yapıldığı mekânların yanı sıra vefat ettikten sonra defnedildikleri yerler olan mezar, türbe, anıt mezar, cami gibi yerler olarak sıralanabilir. Bu mekânlar inanç turizminin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik gibi semavi dinlerin yanında, Budizm, Hinduizm, Taoizm gibi felsefi inançların tapınakları ve mekânları dikkat çekmektedir. bu tür turizm aktiviteleri dünyanın her bölgesinde görülmektedir. Nüfusunun büyük çoğunluğunu Şii inancına sahip olan İran'da inanç turizmi aktiviteleri önemli bir destinasyona sahiptir.

Kerbelâ olayı meydana geldiği günden bu yana Şii inancına sahip Müslümanların çoğunluğunun kalbinde derin yaralar açıldığı ve olaya sebebiyet verenler ile Hz. Hüseyin'inin şehadetine neden olanların lanetlendiği görülmektedir. Şia'nın iki büyük imamı olan Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in Kûfe'de şehit edilmeleri, taraftarlarının bu bölgeye saygı duymalarına ve önem vermelerine de sebep olmuştur. Şiî taraftarlarında Kerbelâ, Necef ve Kûfe gibi yerlerin kutsal mekânlar olduğu inancının yerleşmesinde Şiî siyasî otoritelerinin ve Şiî ulemasının büyük bir rolü olmuştur. Meselenin siyasî boyutunda Büveyhî ve Safevî yönetimlerinin Kerbelâ'nın kutsal sayılmasında oldukça etkili oldukları görülmektedir. Özellikle Büveyhîler, Bağdat yönetimini ele geçirdikleri dönemden sonra, Aşûre Günü'nün daha çok yas günü ve Gadîr-i Hum gününün de bayram günü olarak kutlanmasını sağlamışlar ve bu şekilde de Şia'nın varlığını ve bütünlüğünü sağlayan iki olayı önce siyasî ve zamanla da dinî bir simge olarak gelişmesini sağlamışlardır (Bulut, 2010, s. 19)

Dünya turizm haritasında kendine özgü bir yer tutmasına rağmen, turizm gelişiminde büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Dini ve kültürel alanların, etkinliklerin ve festivallerin engin zenginliği, İran'ı dini tatmin etme arayışı içinde olan Müslümanlar için ideal bir hac varış noktası haline getirmektedir. (Zamani-Farahani & Henderson, 2011, s. 19). İran'a en fazla Suriye, Lübnan, Bahreyn, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi ülkelerden turistler gelmektedir. Siyasi ve güvenlik meselelerinin devam etmesi muhtemel olduğu için, inanç turizmi kısa vadede İran turizmi içinde en büyük

potansiyele sahiptir (Chianeh, Chiappa, & Ghasemi, 2018). İran 1100'den fazla Şii mabedini kapsamakta, fakat hepsi aynı öneme sahip değildir ve sonuç olarak bu kutsal alanların hepsi eşit sayıda sadakati barındırmamaktadır. İran'daki en çok ziyaret edilen türbeler Meşhed'deki sekizinci İmam'ın mezarları ve Kâbe'deki kız kardeşi Fatima'dır; İmam-ül-i iman edenleri, imam bakımından daha az önemsiz olan ya da çölde ya da çok uzak yerlerde, hac zoru uyandıran yerlerde bulunan pek çok hacı almazlar (Bizzarri & Lopez, 2014, s. 19). İran'daki dini eserler ve seyahatler bakımından önemli yerlerle ilgili detaylı bilgiler İran'daki Tarihi ve Kültürel Çekicilikler konusu içerisinde yer almaktadır.

5.2.7 Sağlık Turizmi

Sağlık turizmi, dünyadaki turizm endüstrisinin günümüzün oldukça başarılı bölümlerinden biridir. Ekonomik, istihdam ile ilgili ilginç endüstrilerden biridir. Sağlık turizmi, 1990'larda toprağın hazırlanmasında birkaç faktörün katkısıyla ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki insanlar, sağlık hizmetleri ve yavaş hizmetlerin yüksek maliyetleriyle karşı karşıya kalıyordu, böylece sigorta onaylamalarını güvence altına almaları gerekiyordu (Hosseini, et al., 2015, s. 153). Sonuç olarak, insanlar başka ülkelerde tıbbi hizmetler aramaya başladı.2003 yılında, Hindistan, Malezya ve Tayland, 4,1 milyon medikal yolcusunu ağırladı ve 1 milyar dolarlık geliri aştı. 2005 yılında uluslararası hastaların sayısı 5,2 milyona ulaşmıştır ve bugünlerde ortaya çıkan pazar 40-60 milyar dolar değerindedir ve yıllık% 20'lik bir büyüme yaşanmaktadır (Hanefeld, Smith, Horsfall, & Lunt, 2014, s. 17).

Literatür taraması, İran Körfezi ülkelerinin, bu ülkeler arasındaki dini ve kültürel benzerlikler göz önüne alındığında, İran medikal turizmi için en büyük potansiyel pazar olduğunu göstermektedir (Rokni, Pourahmad, Langroudi, Mahmoudi, & Heidarzadeh, 2013, s. 11). Maliyet unsurları sağlık turizmi için en büyük motivasyonlardan biridir ve nihayetinde İran'daki sağlık hizmetlerinin maliyetleri Türkiye, Hindistan örneklerinde görüldüğü gibi yüksek olmamaktadır (Hajinejad & Eslamfard, 2013). Ham petrol ihracatı, döviz gelirinin ana kaynağı olup, petrol ihracat gelirlerine olan bağımlılık sorunları dikkate alınarak, döviz girdisi yaratabilecek diğer

ürün ve hizmetlere yatırım yapılması esastır. Sağlık turizmine doğru anlamda yatırım yapıldığı takdirde alternatif bir gelir kaynağı haline gelebilir.

İran, sağlık turizmi için en popüler yerlerden biridir ve dünyanın en iyi doktor ve tesislerinin yanı sıra birçok turistik mekânı da barındırmaktadır. Birçok cazibe merkezi arasında yer alan ülke, dünyanın her yerinde rakipsiz olan tatil seçenekleriyle birlikte dünyanın en iyi doktor ve sağlık bakım tesislerinin yanı sıra son derece uygun fiyatlı tıbbi tedaviler sunma seviyesine gelebilir. Efsanevi cerrah Ali Malek Hoseini, İran'ın sağlık hizmetlerini Orta Doğu'daki ilk karaciğer naklini gerçekleştirerek haritaya koyduğundan beri, ülkenin tıbbi mükemmeliyet konusundaki ünü güçlenmeye doğru artış gösterdi (Medical Tourism in İran, 2016).

Birçok popüler cerrah ve safari paketi, Şiraz'da 5 yıldızlı konaklama gibi heyecan verici özelliklere sahip kozmetik plastik cerrahi kliniğinde uygun fiyatlı tedavileri bir araya getirmektedir. Çok uygun ve cazip bir fiyata dâhil olan tarihi bir tur, şehir turları ve bir Eko-tur turizme bir canlılık getirebilir. Birçok hasta İran'da uzun süre kalmayı ve bol güneş ışığını, anıtları ziyaret etmeyi, alışveriş yapmayı ve İran'ı gerçekten eşsiz bir turistik yer haline getiren çeşitli diğer cazibe merkezlerinden yararlanmayı tercih etmektedir. İran'ın dünyanın en popüler medikal turizm destinasyonlarından biri olmasının birçok nedeni vardır. Bunlar:

Farklı yaşam tarzı; İran'ın birçok tarihi şehri ve tarihi yerleri korunmuştur, bu nedenle bu gibi tarihi şehirlerde yaşamak olağanüstü bir deneyimdir. Tesisler; medikal turistler modern, akredite hastanelerde ve en son teknoloji ekipmanlarla çalışan kliniklerde çalışan yüksek eğitimli doktorlar bulabilirler. Para Birimi; Riyallerin zayıflığı sayesinde, yüzlerce tıbbi prosedür, nispeten düşük bir maliyetle mevcuttur ve çoğu cerrahi, ABD'de eşdeğer bir prosedürün yaklaşık altıda bir fiyatına denk gelmektedir. Doğal güzellik; Ülkenin zengin doğal güzelliğini ve şehirlerden uzaklaşmak isteyenler de hayal kırıklığına uğrayacaktır. Ülke çapında güzel manzara, dokunulmamış bölgeleri görme olanağı ve çeşitli sakin doğal ortamların hepsi, tıbbi bir prosedürün ardından rahatlama ve iyileşme olanağı sağlar. Dil; çoğu insan en azından biraz (akıcı olmasa da) İngilizce ve Arapça konuşur, bu yüzden iletişim zor değildir (Medical Tourism in İran, 2016).

İran'da medikal turizm ve sağlık alanının gelişmesinin yanında alternatif tıp diye bilinen ve özellikle de randevu sistemi ile çalışan bir sistemin varlığına da sıkça rastlanmaktadır. Ülkeye gelen Arap turistlerin özellikle buralara gidip doğal bitkiler ve ürünlerle tedavi olmanın yollarını aradıkları görülmektedir Foto 56 alternatif tıp ürünlerinin satıldığı bir mekanı göstermektedir. Sonuç olarak, İran medikal turizm için benzersiz ve çekici bir destektir ve dünya çapındaki plastik cerrahları ve tesisleri tüm tıbbi ihtiyaçlarınızla karşı karşıya getirmektedir. Bu olağanüstü sağlık hizmetleri, hatırlamaya değer bir tatil yapmak için beş yıldızlı turistik mekânlarla bir araya geliyor.

Foto 56: Alternatif Tıp alanı ve Ürünlerinin Satıldığı Yer, Tahran

Kaynak: Güllü Sonakalan 23.04.2015

İran halen güçlü faktörler ve talep koşulları ile bölgedeki medikal turizmde ilk hareket eden olmanın faydasını yaşıyor. İran devleti, 2024 yılına kadar 20 milyon uluslararası turistin gelmesiyle bölgedeki medikal tedavi merkezi ve turizm başkenti olma vizyonuna sahiptir. Her ne kadar tıp turizmi kavramı bu hayallerle mükemmel bir şekilde uyumlu olsa da, devlet bu yeni kümelenmeyi geliştirmek ve onu iki vizyona entegre etmek için aktif bir duruş sergilememiştir. Büyüme potansiyeline girmek için,

özellikle zengin ülkelerden değerli müşterileri cezbetmek suretiyle, devletin iş ortamını ve altyapısını geliştirmesi ve etkin bir politik, yasal ve sosyal ortam sağlaması gerekiyor. Sağlık hizmetleri sektörü, turizm sektörü ve telekomünikasyon ve reklamcılık gibi destekleyici endüstriler arasında ambalaj ürünlerine yönelik bağlantıyı teşvik etmek, pazarlamayı koordine etmek ve kümelenmenin iyileştirilmesini teşvik etmek için güçlü kümelenmeye dayalı çabalar da yapılmalıdır (Jabbari, Delgoshaei, Mardani, & Seid, 2012, s. 4)

5.3 İran'ın Turizm Talebi

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'ne göre; Turizm, kişisel veya iş amaçlı ya da profesyonel amaçlar için kendi ikamet ettiği yerden başka ülkelere veya yerlere insanların hareketini gerektiren sosyal, kültürel ve ekonomik bir olgudur (UNWTO, Temmuz 2015). Turizmle ilgili tanımlar yapılırken üzerinde durulan birkaç önemli husus ortaya çıkmaktadır.

Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere turizm sektörü turistik faaliyetler ve bu faaliyetlerin katkıları ile iç içedir. Turizm sektörü geliştikçe milli ekonomi kalkınma programlarının gelişmesi, yeni mesleklerin yaratılması ve vazgeçilmez döviz girdisinin sağlanması olanaklarını da beraberinde geliştirmektedir. Tüm ülkelerde olduğu gibi İran'da da turizm sektörü kalkınma programlarının amaçlarından biri sayılmaktadır. Bu kalkınmanın olabilmesi de turist sayısı ve turistlerin yaptıkları harcamalara bağlıdır. Ülkeye ne kadar çok turist girişi olursa ülkenin ekonomik kalkınmasının da o kadar yüksek oranda artacağı bilinmektedir.

İran'da var olan politik istikrarsızlık ve İran'ın dünya ülkeleriyle iyi olmayan ilişkileri turizm sektörünü direk etkilemektedir. İran turizm sektörü incelendiğinde, İran'ın kültürel, dini ve doğa zenginlikleri olarak çok çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Tahran, İsfahan, Meşhed, Şiraz ve Yezd gibi şehirler en çok turist çeken lokasyonlardır.

2015 yılında dünyada yaratılan GSYH'nin %10'u turizm kaynaklıdır. İran ekonomisi içinde turizmin toplam payı %6,7'dir. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) 2016 verilerine göre; 2016 yılında bu oranın %5,9 düzeyine kadar gerilemiş

olsa dahi 2026 yılında bunun %7,3'e çıkması beklenmektedir. Son dönemlerde özellikle turizm faaliyetlerinin batıdan doğuya, Avrupa'dan Asya kıtasına doğru kaydığı turizmciler tarafından vurgulanmaktadır (UNWTO, August 2017).

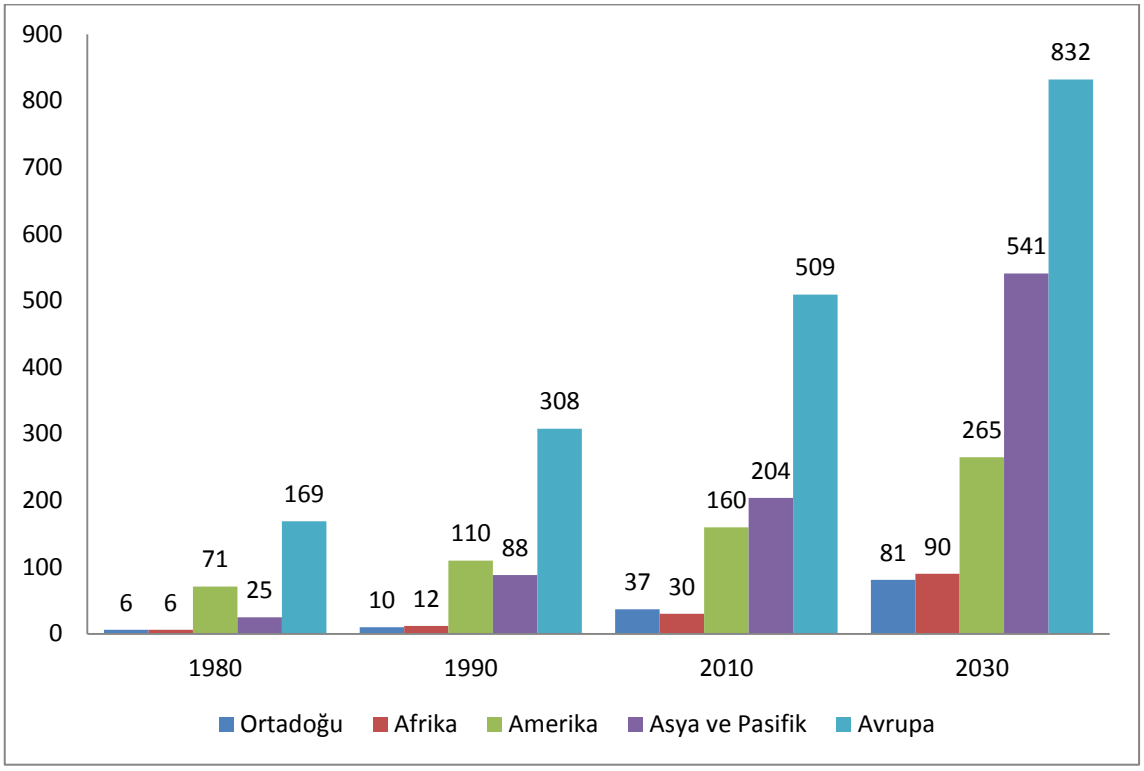

Grafik 6: Bölgelere Göre Dış turizm Dağılımı (Milyon Kişi)

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü Raporları 2017

DTÖ'den elde edilen verilerle oluşturulan Grafik 6'de de görüldüğü üzere bölgelere göre dış turizm talebi dağılımı yıllar itibari ile artış göstermiştir. Önümüzdeki dönemlerde özellikle Orta Doğu ve Asya-Pasifik bölgelerinde (İran da bu bölgede yer almaktadır) daha fazla artış görülecektir. Bu durum İran için de geçerlidir. Bu artışları, bölgedeki ekonomik gelişme ve kalkınma ile açıklamak mümkündür. İran'a uygulanan yaptırımların kaldırılması ve İran'ın dışa açılması, dış turizm hareketlerini önümüzdeki 10 yılda daha hızlı artıracaktır (Özcan, İran ve Türkiye Turizm İlişkisi, 2017, s. 8).

5.3.1 Uluslararası Turizm

İran turizmi genel olarak inişli ve çıkışlı oranlarla değişkenlik göstermektedir. Son birkaç yıl içinde İran'a gelen turist sayısında ve yapılan turizm yatırımlarında önemli artışların olduğu görülmektedir. İran'ın dış politikasındaki vizyonunun açılması ve dünya ülkeleriyle olan ilişkilerinin iyiye gitmesi ve İran ekonomisinin iyileşmesiyle birlikte Birleşik Arap Emirlikleri'nden Rotana ve Accor Hotels gibi uluslararası otel zincirleri İran pazarına girmeye ilgi göstermiştir (DEİK; TİM, 2016, s. 188).

Grafik 7'de de görüldüğü gibi Dünya Turizm Örgütü raporlarına göre, İran'ın 2000 yılındaki dış turizm talebinin 2,2 milyon kişi olduğu görülmektedir. 2014 yılında ise bu rakamın 5 milyon civarında kişiye ulaştığını, 2015 yılında da 5,5 milyon civarına kadar çıktığını görüyoruz. Bu artışın aksine 2016 yılında ise 5 milyon civarına gerilemiş olduğu gözlenmektedir. İran turizm piyasası son zamanlarda yeni bir turist gönderici pazar olarak, özellikle Türkiye ve komşu ülkeler açısından önemli bir destinasyondur (UNWTO, August 2017).

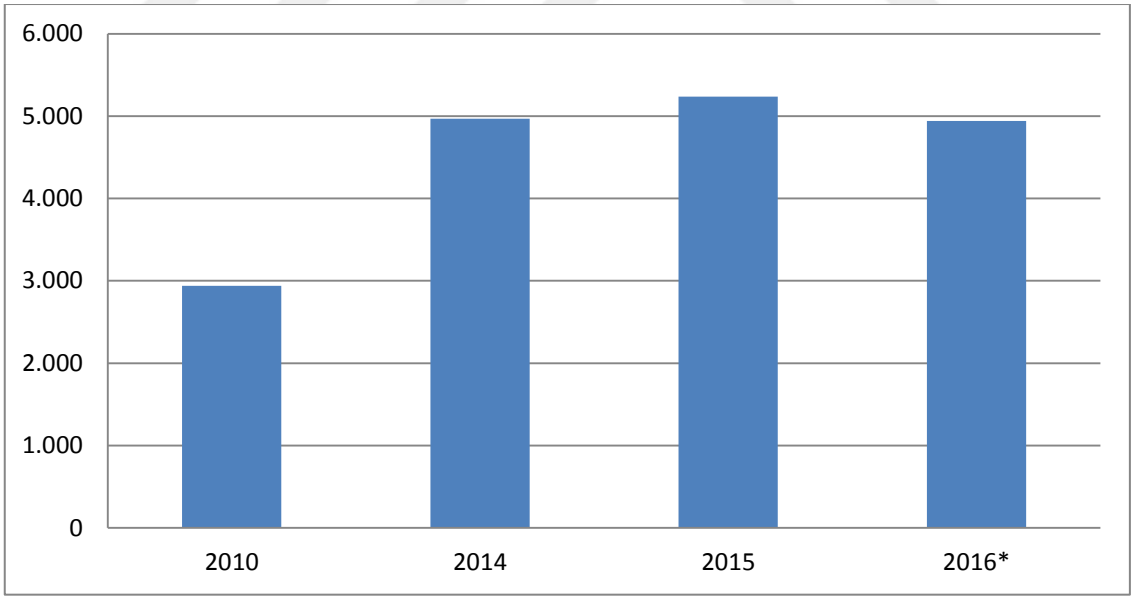

Grafik 7: İran'a Gelen Turist Sayısı (1000)
* Tahmini verilerdir.
Kaynak: Dünya Turizm Örgütü, Temmuz 2017

İran devletinin hedefi ise bu rakamı 2025 yılına kadar 20 milyon civarına çıkarmaktır. İran'da son zamanlarda yaşanan ambargonun kaldırılması gibi olumlu

gelişmeler bu hedefin çok da uzak olmadığını göstermektedir. İran'ın zaten artmakta olan yabancı turist sayısının ve turizm gelirlerinin, 2015 Temmuz ayında imzalanan İran'ın nükleer programına ilişkin aksiyon planı anlaşmasından sonra daha da artması beklenmektedir. Grafik 8'de yer alan veriler dikkate alınarak İran'a gelen turistlerin geliş amaçları incelendiğinde eğlence amaçlı gelenlerin oranı iş amaçlı gelenlerin oranından çok fazla olduğu ortaya çıkmaktadır.

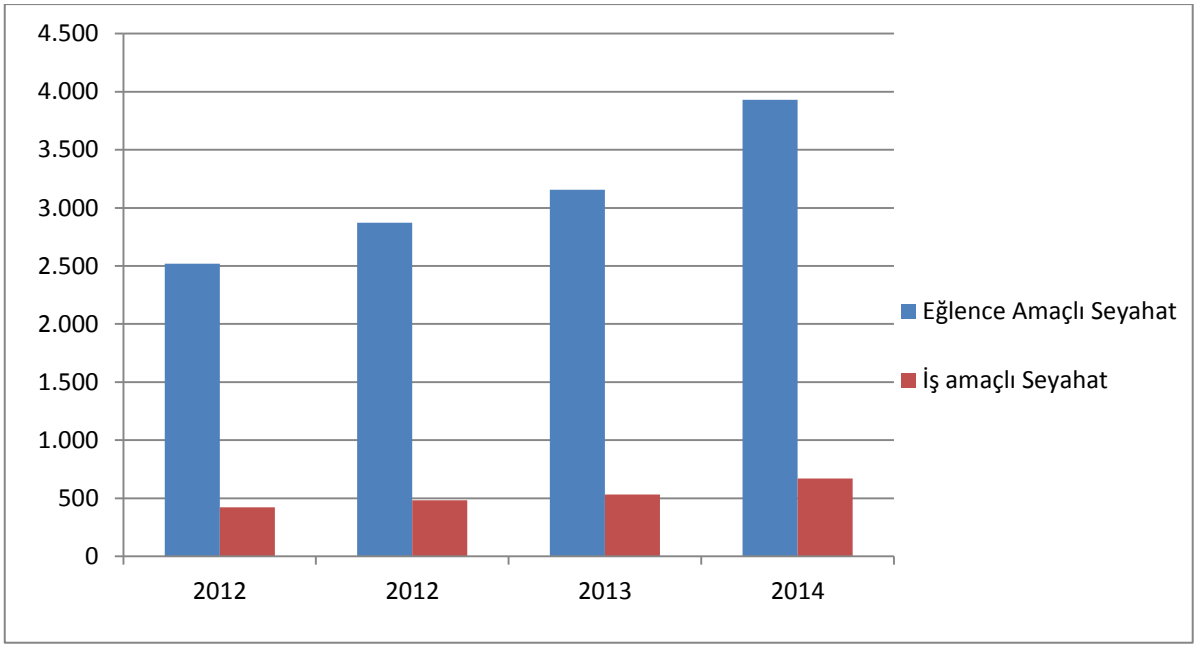

Grafik 8: Geliş Amacına Göre Toplam Yabancı Turist Sayısı (1000 Seyahat)
Kaynak: Euromonitor İnternational- İran'a Seyahat, 2016

İran'ın dış turizm (outbound) istatistiklerinin yayımlanması ile ilgili ciddi sorunlar mevcuttur ve bu yüzden sağlıklı verilere ulaşılamamaktadır. Veri ile ilgili bu sorun çeşitli kurumların konu ile ilgili kaynaklarının taranması ile kısmen de olsa aşılabilmektedir.

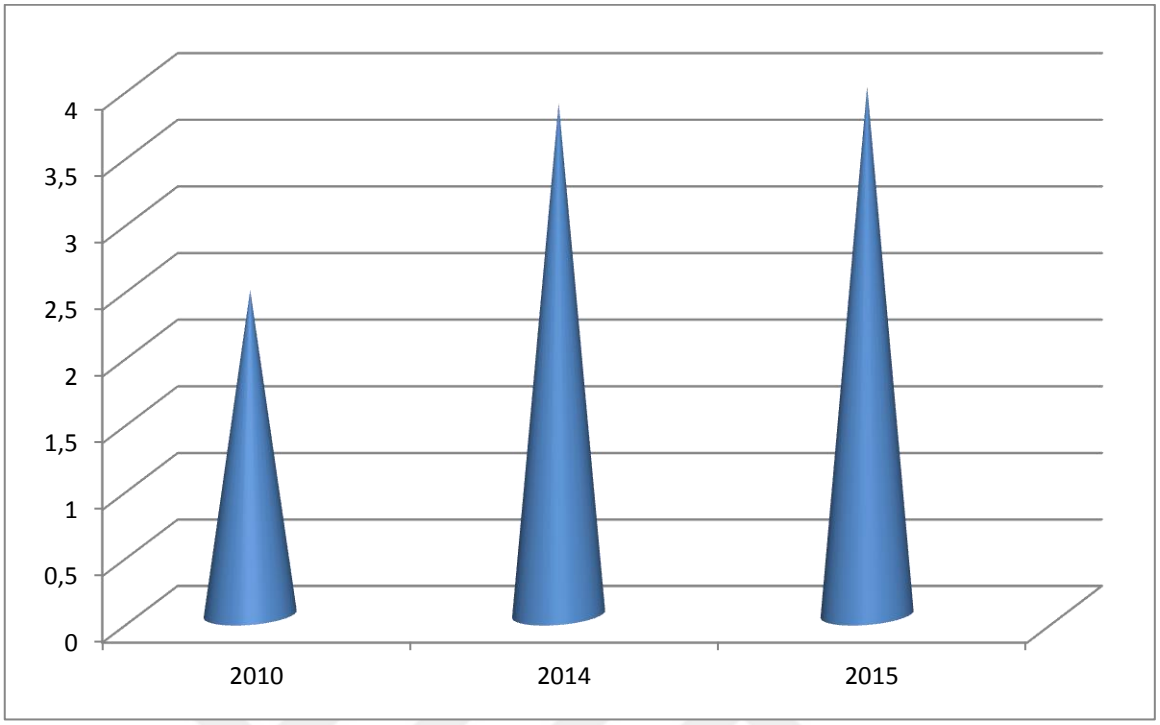

Grafik 9: İran'ın Uluslararası Turizm Gelirleri (US $ Million)
Kaynak: Kaynak: Dünya Turizm Örgütü, Temmuz 2017

Bu alanda veri üreten kurumların çalışmalarına göre İran'da dış turizm seyahat harcamalarında 2010 yılından bu yana bir artış söz konusudur. Bu artış politikacılar ve yatırımcılar açısından önemli bir göstergedir. Grafik 9'da belirtildiği gibi İranlı turistlerin yurt dışı seyahat harcamaları görülmektedir (Özcan, 2017, s. 9).

İran'ın inanç turizmi açısından ülkeye çekmeyi başardığı turistlerin uyruklarına bakıldığında ağırlıklı Arap ülkeleri olan Suriye, Lübnan, Bahreyn, Kuveyt ve Suudi Arabistan (Chianeh, Chiappa, & Ghasemi, 2018, s. 5) yanında Türkiye'den giden turistleri de görmek mümkündür.

İran sağlık (medikal) turizmine baktığımızda Asya'daki diğer ülkelerden, özellikle ekonomik ve profesyonel olan medikal tedavileri için çok sayıda tıbbi turist gelmektedir. Diğer birçok hasta da Orta Doğu ülkeleri, Afrika kıtası, Almanya, İtalya ve Avrupa'nın diğer bölgelerinden gelmektedir (Hosseini, et al., 2015, s. 8). Euromonitor İnternational Research Reports-İran'a Seyahat Raporu (2016) verileri dikkate alınıp Grafik 10'da da belirtildiği gibi, toplam ziyaretlerin %35'ini oluşturan Irak, 2014 yılı

itibariyle İran'a en fazla turist gönderen ülke oldu. Irak'tan sonra turist sayısı son yıllarda artarken, Körfez Ülkeleri'nden gelen turist sayısı da yaklaşık %50 artış göstermiştir.

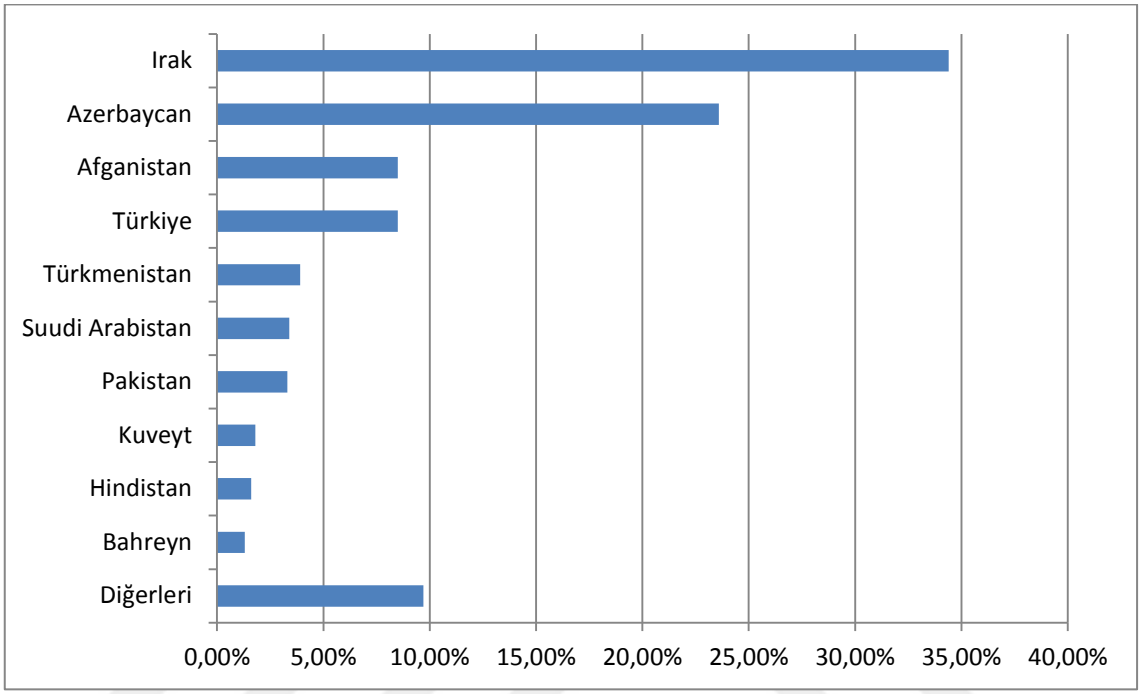

Grafik 10: Ülkelere Göre İran'a Gelen Yabancı turist
Kaynak: Euromonitor İnternational Research Reports - İran'a Seyahat, 2016

Son yıllarda batılı ülkelerden İran'a giriş yapan turistlerin sayısında da bir artış olduğu görülmektedir. Örneğin, 2012 yılında 5.900 olan Fransız turist sayısı 2013 yılında 7.300 kişiye çıkmıştır. Yine Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen turist sayısı 2012 yılında 200 kişi iken, 2013 yılında 1.740 kişiye ve 2014 yılında da 1.810 kişiye yükseldiği görülmektedir. 2014 yılında yabancı turistler arasındaki orana bakıldığında 20 bin turist ile listenin başına Almanya gelmektedir. Almanya'yı Rusya ve İtalya'nın takip ettiği gözlenmektedir. 2011 yılında kapanan İngiltere'nin İran Büyükelçiliği Ağustos 2015 tarihinde açıldı. Bu açılışın akabinde İran'a seyahat etmek isteyen İngiliz vatandaşlarının sayısında artış olduğu gözlenmektedir.

İran coğrafi konumu itibariyle Orta Doğu ve Asya ülkeleri arasındaki geçişler ile ulaşım bakımından önemli bir konuma sahiptir. İran'ın ulaştırma ve haberleşme altyapısı, İran halkı için mevcut ihtiyacı karşılayacak düzeydedir. Tabi burada ülkenin

yurtdışı uygulamalarındaki internet vb. yasaklarını göz ardı etmemiz durumunda yeterli olduğu söylenebilir. 2009 yılı itibarıyla İran'daki havalimanı sayısı 316 olmuştur. İmam Humeyni Uluslararası Havaalanı Tahran'ın 48 km güneyinde yer almaktadır. Ülkedeki önemli diğer havaalanları; Bandar, Abadan, Keşm, Abbas, Arak ve Kiş'te yer almaktadır (Harita 7). İran devletine ait İran Havayolları aracılığıyla ülke içerisinde 30 vilayet olmak üzere ve Körfez'de, Asya ve Avrupa'da birçok ülkeye uçak seferleri düzenlenmektedir (Ataşeoğlu, 2013, s. 7).

İran demiryolu altyapısı 8.442 km uzunluğundadır ve ülke ulaşım ağını daha da genişletmek için birçok projeyi hayata geçirmeyi hedeflemektedir. Tahran vilayetinden İran'ın güney kesimine doğru üç adet ana demiryolu hattı yer almaktadır. Bu hatlar Körfez'deki Bandar İmam Humeyni (Khorramshahr'a uzanır) ve Bandar Abbas Limanı ile Kerman'a (İsfahan and Şiraz'a uzanır) olarak bilinmektedir (Harita 7). İran-Pakistan-Afganistan sınırına yakın Zahedan ile Kerman arasında da ayrıca bir tane demiryolu bağlantısı kurma çalışmaları devam etmektedir. İran'ın kuzeyinde Meşhed'e doğru yol alan hat Sarakhs'a kadar devam etmektedir. Böylece Gorgan'a devam eden ek bir bağlantı yolu sağlanmış olmaktadır. Bafq'tın Tahran-Bandar-Abbas hattı üzerinde olması avantajı kullanılarak İran'ın denize kıyısı olan kesimi (kuzeydoğusu) Körfez'e bağlanmıştır. Tahran-Tebriz arasında yer alan demiryolu hattı ise Türkiye ve Azerbaycan'a bağlanmakta ve ulaşımı sağlamaktadır.

Harita 7: İran Demiryolu Ulaşımı

Kaynak: www.irantravelingcenter.com/railway_iran (Erişim Tarihi: 25.03.2016)

İran karayolu uzunluğu toplamda 172,927 km'dir. Ülkenin doğusu ile batısını (Mirjavah) A2 otoyolu ve kuzeybatısı (Barzagan) ile doğusunu da 2.500 km uzunluğunda olan A1 otoyolu birleştirmektedir.

2003 yılında İran limanlarından 20 milyon ton kargo geçmiştir. Bunun %75'i Hürmüz Boğazında yer alan Abbas Limanından geçmiştir. İran-Irak Savası (1980-1988) dönemindeki yıkım ve Irak sınırında yer alan Hürremsehr'in işgal altında olması nedeniyle Harita 8'de görüldüğü gibi Basra Körfezindeki Buşehr ve Lengeh limanları ile Umman Körfezindeki Chabahar ve Abbas limanlarına büyük önem veren İran, en işlek liman ülkesi olma statüsünü kaybetmiştir. İran'ın en önemli petrol terminali Basra Körfezinin 25 km kuzeydoğu açıklarında yer alan Kharg adasıdır. Hazar Denizi limanları, 1992 yılından itibaren Orta Asya ülkeleriyle gerçekleştirilen ticareti elinde

tutmaktadır. Hazar Denizinde yer alan Anzeli Limanı ve Umman Körfezindeki Chabahar Limanı'nın modernleştirilmesine yönelik projeler başlatılmıştır. İran İslam Cumhuriyeti Gemi Tasıma Yolları (IRISL) Basra Körfezi ve Hazar Denizinden Avrupa ve Uzak Doğu'ya kargo taşımacılığı yapmaktadır. İran gemi taşıma yollarının toplam 2,5 milyon tonajlı 84 gemisi vardı (Gürkaş, 2007, s. 33-34).

Harita 8: İran Limanları
Kaynak: http://portfocus.com/iran/index.html (Erişim Tarihi: 26.02.2017)

Turizm faaliyetleri ve bu faaliyetlerin turist çekebilme potansiyelleri ile ulaşım olanakları arasında sıkı bir bağ vardır. Dolayısıyla turistik merkezlerin taşımacılık şebekesine dayalı olduğunu söyleyebiliriz. Bu ulaşım imkânlarının ulaşılabilirliği arttıkça turizm sektörünün de canlılığı artar. İran'da denizyolları, karayolları, havayolları ve demiryolları aracılığı ile dünyanın dört bir yanı ile bağlantı kurulmaktadır. İran'daki ulaşım şebekesinin detaylı bilgileri bir önceki bölümde yer almaktadır.

İran turizm destinasyonlarına ulaşımı sağlayan taşımacılık donanımı ve ulaşım ağı irdelendiğinde; yabancı turistlerin %80'ninden fazlasının karayolu aracılığı ile

%18'inin ise havayolu aracılığı ile İran'a giriş yaptığı gözlenmektedir. Günümüzde İran'ın karayolu ulaşımı çokça yıpranmış olup, iç turizm için yeterli olsa bile uluslararası turizmi geliştirmeye yönelik planlamalar açısından yetersizdir. Demiryolu ulaşımı da eski ve deniz yolu ulaşımı da gelişmemiştir (Gharamaleki, 2005, s. 126).

5.3.2 Ulusal Turizm

İran'da turizm sektörü daha çok İranlıları yurt dışına göndermek ile ve yurt içindeki tur düzenlemeler ile meşguldür. İran'da çıkan turistlerin seyahatlerinde Dubai, Türkiye, Uzak Doğu ülkeleri özelikle Malezya ve Tayland yer almaktadır ve daha çok eğlence-alışveriş üzerine gerçekleşmektedir. Din amaçlı seyahatlerde de Suriye, Arabistan ve Irak en çok tercih edilen ülkeler arasındadır. Ayrıca komşu ülkelerde Azerbaycan Cumhuriyeti ve Ermenistan'da İranlıların gezi için çok tercih etiği ülkeler arasında yer almaktadır. Dubai ve Türkiye'ye en çok tercih edilen ülkelerin başında gelmekteler ve yıllık yaklaşık bir milyonun üzerinde İranlı Dubai'yi ve 1 milyon kişi üzerinde de Türkiye'yi ziyaret etmekteler (Mahdian, 2010, s. 88).

İran'da yerli turizm oldukça güçlüdür. Özellikle uygulanan yaptırımları kaldıran nükleer anlaşmadan sonra ekonominin büyümeye başlamıştır. Ekonomik büyümeyle birlikte turizm seyahatlerinde ve harcamalarında ciddi oranlarda artışlar beklenmektedir. İran'ın yabancı turizmi yerli turizmi ile kıyaslandığında yabancı turizmin oldukça düşük olduğu görülmektedir. İran'da otelcilik sektörünü ayakta tutan yerli ziyaretçiler olmuştur (DEİK; TİM, 2016).

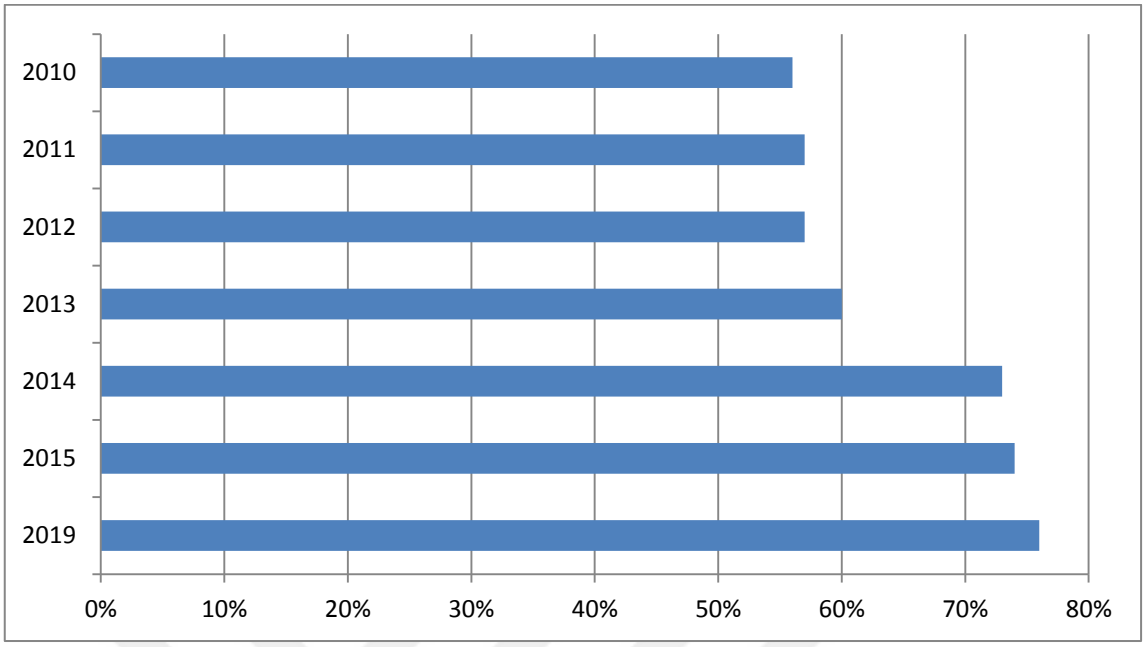

Grafik 11: İran Turizminde Oda Doluluk Oranları (%)
Kaynak: Canadean Limited- Turizm Sektörü Öngörüleri, 2016

İran'da var olan konaklama tesislerinin kapasitelerinin çok yüksek olduğu söylenemez. Konaklama, yeme-içme ve alışveriş konusunda kaliteli bir hizmet ile karşılaşmak pek mümkün değildir. Daha çok iç turizme yönelik yapılan konaklamalarda yatak kapasitesinin çok da yeterli olmadığı görülmektedir. Grafik 11'de de görüldüğü gibi 2010-2015 yılları arasında ekonomik kalkınma ile orantılı bir şekilde oda doluluk oranları da gittikçe artmıştır. 2015 yılında %73 civarında olan oda doluluk oranının 2019 yılında %78 civarında olması beklenmektedir.

Euromonitor İnternational Research Reports (2016) verilerine göre Grafik 12 incelendiğinde 2014 yılında yurt içinde gerçekleşen seyahatlerin sayısının 8 milyona yaklaştığı görülmektedir. Yabancı turizmde olduğu gibi yerli turizmde de iş amaçlı gerçekleşen turizm payının düşük seyrettiği görülmektedir. 2011 yılında yerli turistlerin yaklaşık %24'ü gezi veya eğlence amacıyla seyahat etmiştir. Sağlık ve hac turizmi de yerli turizme %23 civarında ek katkı yapmıştır. Meşhed, İsfahan, Şiraz ve Hazar Denizi boyunca uzanan plajlar yerli turistlerin başlıca tercih ettikleri lokasyonlar olmuştur.

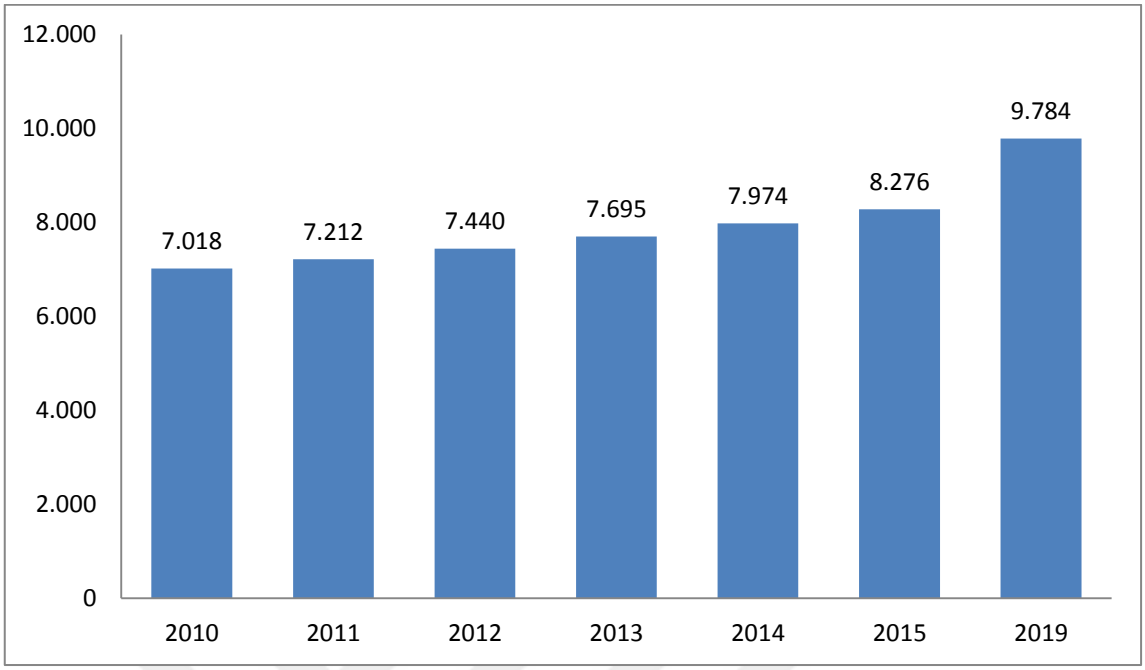

Grafik 12: İran Turizminde Yurt İçi Seyahatler (Bin)

Kaynak: Euromonitor İnternational Research Reports - İran'a Seyahat, 2016

İran iç turizmindeki verilere bakıldığında seyahat edenlerin genellikle evli, erkek, okur-yazar ve meslek sahibi oldukları ve aileleriyle birlikte yolculuk ettikleri görülmektedir.

5.3.3 Seyahat Acenteleri ve Tur Operatörleri

Seyahat acenteleri, turizm sektöründe aracılık rolünü yerine getirirler. Başka bir ifade ile seyahat acenteleri, toplam turizm ürünün tümünü veya belirli bölümlerini bir komisyon karşılığında tüketiciye pazarlayan aracı kuruluşlardır. Seyahat acenteciliği turist ya da iş adamı veya hangi amaçla seyahat edecekse etsin, kişinin yolculuklara ilişkin tüm ihtiyaçlarını karşılayan bir kavramdır (Ahipaşaoğlu & Arıkan, 2003, s. 8).

Tur operatörlüğünün ortaya çıkmasında iki önemli gelişme ya da eğilim görülmüştür. Bunlardan ilki, geleneksel seyahat acentelerinin büyümeleri ve gelişmeleri ile faaliyet alanlarını da geliştirerek büyük kapasitelerde iş yapabilir duruma gelmeleridir. Diğer sebepte sektörün gösterdiği büyük gelişme sayesinde endüstrinin büyük firmalarının seyahat sektörüne ilgi duymaları ve tur operatörlüğü alanına girmeleridir (Key Note, 1991). Tur operatörünün bir seyahat ürünü hazırlamak için çeşitli turistik hizmetleri ve elemanları önceden planlaması ve bulması gerekir. Tur operatörleri riskleri yüksektir. Bunun sebebi uçak şirketleri ve otellerle talep henüz oluşmadan anlaşmalarını yaparlar ve hatta ödemeleri gerçekleştirir. Paket turun hammaddeleri olan yatak ve koltukları önceden bulmak ve stok yapmak zorundadır. Tur operatörlüğünde amaç bir turistik hizmet ürünü oluşturmak ve üretmektedir (İçöz, 2000, s. 153).

İran Seyahat Acenteleri Birliği (AATAI), seyahat acenteleri ile tur operatörlerini aynı çatı altında birleştiren ve İran'ın genelinde faaliyet gösteren tek örgüttür. AATAI, özel sektör kuruluşu olmasına rağmen, turizm ile ilgili diğer kamu kuruluşları ile de yakından ilgilidir. İran'ın turizm bakanlığı bulunmamakla beraber Kültür ve İslami İrşad Bakanlığı'na bağlı Turizm ve Tur Örgütü (İran Tourism and Touring Organization- ITTO) ile İran Kültürel Miras Teşkilatı faaliyet göstermektedir. İran Turizm Teşkilatı, ülke genelinde faaliyet göstermekle beraber tüm illerde temsilcilikleri bulunmaktadır (Basiri, 2011, s. 110).

5.3.4 Konaklama

İran coğrafi konumu ve devletin yönetimi, politikaları gibi birçok nedenden dolayı ekonomide sürekli hedef tahtası olmuştur. İran'ın dış politikasından dolayı uygulanan ambargo yaptırımları ülkeyi dünya ekonomisinden uzak tuttu. 2016 Ocak ayında uluslararası anlaşmalarla yaptırımlar hafifletilmiş ve kaldırılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerden sonra Türkiye'den ve dünyadan birçok firma İran'da yatırım yapabilecekleri pazarları araştırmaya başladı ve İran'a yatırım yapmayı gündemine aldı. Yatırım yapılması planlanan sektörlerden biri de turizmdir. Turizm için çok önemli olan konaklama imkânları, İran'da uzun zamandır yatırımların yapılamamış olmasından dolayı çok kötü durumdadır. Turistler için otel arzını karşılayamayan İran günümüzde uluslararası zincirlerin otel yatırımları açısından büyük bir Pazar haline geldi. Yatırımlar sonucunda turist sayısında ciddi bir artış beklenmektedir (Turizm Yatırım İşletme ve Endüstri Dergisi, 2016). İran'ın mevcut konaklama işletmeleri ihtiyacı karşılamamaktadır. Ziyaretçileri çekmek için yeni otel, apart otel, misafirhaneler inşa edilmesi ve tatil köylerinde gelişme kaydetmesi gerekmektedir. İran konaklama işletmeleri içerisinde dağılıma baktığımızda %21'i sınıflandırılmış oteller, %75'i konukevleri ve %4'ü de apart otel olup, genellikle Tahran, horasan, Gilan, İsfahan, Mazederan ve Fars Eyaletlerinde yer almaktadır. Genellikle turizm mevsiminde bu tesislerin doluluk oranı arttığında, bu işletmelerin gerçek doluluk kapasiteleri %40 civarındadır (Gharamaleki, 2005, s. 127). İran konaklama tesisleri uluslararası standartlara uygun olmadıkları gibi konaklayanlara sundukları temizlik, iletişim imkânları, ferahlık, yemek vb. hizmetler noktasında da çok iyi olduğu söylenemez.

2014-2019 yılları arasında geliştirme faaliyetleri ve ülkede gerçekleşmesi planlanan yeni yatırımlar ile bir yıllık bileşik büyümenin %2 olacağı öngörülmektedir. Ulusal ve uluslararası turizmdeki güçlenme konaklama satışlarını da beraberinde arttırmış ve 2014 yılından itibaren oda yetersizliği görülmeye başlanmıştır. İran İstatistik Merkezi (2016) verilerine göre, Tablo 6'da da görüldüğü gibi 2015 yılı itibarıyla, ülkedeki 3.282 konaklama tesisi içerisinden 112 tanesinin 4 ve 5 yıldızlı lüks oteller olduğu görülmektedir. "İran devleti 2025 yılına kadar4 ve 5 yıldızlı otel sayısını

112'den 400'e çıkarmayı hedeflemektedir. Günümüzde inşaatı devam eden 125 adet otelin projesinden kısa sürede hedefine ulaşacağı öngörülmektedir.

Tablo 6
İran'da Tesis ve Yatak Sayısı (2015)

Konaklama Tesisi Sayısı		**Yatak Sayısı**
Toplam	**3.982**	**221.410**
Lüks Oteller	13	1.043
5 Yıldızlı	21	9.451
4 Yıldızlı	78	17.515
3 Yıldızlı	708	56.783
2 Yıldızlı	867	53.409
1 Yıldızlı	1.360	72.456
Sınıflandırılmamış	235	10.753

Kaynak: İran İstatistik Merkezi 2017 Verileri

İran turizminde konaklama fırsatlarına ve imkânlarına baktığımızda ülkenin bu konuda çok geride olduğu görmektedir. Turist sayısında ve turizm gelirlerindeki oranlarda artış yapmak isteyen ülkenin karşılaştığı en büyük sorun tesislerinin sayıca az olması ve var olan konaklama tesislerinin kalitesinin çok düşük olmasıdır. İran'ın turistlerin taleplerine cevap verebilecek bir alt yapı oluşturması gerekmektedir. Turizm gelirlerinde artış yapabilmesi için ülkenin turizmcilere uluslararası kalite standartlarına sahip hizmet sunmaları gerekir. İran konaklamasında sorunlardan bir diğeri de internet üzerinden otel rezervasyonu veya ödemenin yapılamaması ile ilgilidir. İran'da var olan yerli otellerin çoğunun web sitesi olsa da ülke konaklamanın büyük kısmında internetten satış imkânı sunmamaktadır. Ayrıca İran'da kredi kartı kullanımının olmaması da ayrı bir dezavantaj oluşturmaktadır. Şu anda internetten oda satışları toplam konaklama satışlarının neredeyse % 6'sını oluşturmaktadır (DEİK; TİM, 2016).

5.3.5 Yeme-İçme

İran yemekleri, Orta Doğu bölgesindeki ülkeler içinde en iyi örnekler olarak kabul edilmektedir. Özellikle Fars kültürünün devam ettiği yiyecekler az miktarda et (genellikle sığır ve kuzu eti), bunların içinde kullanılan daha büyük miktardaki tahıl, meyve ve sebze nedeniyle sağlıklı ve taze olmaktadır. İran mutfağının özel özelliklerinden biri de, tatlı, ekşi veya hafif ve baharatlı bir kombinasyonun bir arada olduğu farklı tatların bir karışımını sunabilen kapasitesidir (Jahromy & Tajik, 2011, s. 26).

İran'da çoğunlukla Tahran, İsfahan, Mazenderan ve Gilan eyaletlerinde bulunan ve İran turizm istatistiklerinde yer alan 2.100 civarında turistik restoran bulunmaktadır. Bu işletmelerin başlıca sorunları sunulan yemeklerin çeşidinin az olmasıdır. İran'da yemek fiyat bakımından çok uygun olduğu için turistlerin ilgisini çekmektedir. İran'da geleneksel restoranların yanında etnik mutfaklardan farklı çeşitlerin sunulduğu fast-food restoranların sayısı da oldukça fazladır. Gün geçtikçe bu tarz lokantalarda geleneksel yemeklerin yeri giderek artmaktadır. Fast food işletmelerinde özellikle Turkish Kebap dedikleri Türkiye'de sıkça rastladığımı döner yiyeceğine rastlamak mümkündür.

İran mutfağı çok geniş bir damak tadı ve kültüre sahiptir. İranlıların ana yemeği olarak bilinen Çello, bilinen yağsız ve tuzsuz pişirilmiş pilavdır. Ülkede öğle saatleri dışında Çello yemeğini bulmak oldukça zordur. Çello Kebab-e Kubide Türkiye'deki adana kebabına benzemekte olup kuzu, dana ve deve etinden yapılmaktadır. Çellonun yanında onu tamamlayıcı olarak verilen yemek Khoresht'tir. İçinde parça etler, patates, patlıcan ve özel bir sos bulanmaktadır. Ab-guşt (Dizi); kuzu etinin yağlı kısmından ve içine sebzeler iri bir şekilde atılarak pişirilir. Kaynarken içerisine bir miktar limon atılır. Yemek piştikten sonra bir saat beklettirilir. Servis edilen Ab-Guşt yemeğinin önce sulu bölümü ayrı bir tasa alınarak çorba gibi içilir sonrasında verilen tokmak ile etler ve sebzeler iyice ezilerek yenir. Bunların dışında Fisuncan, Kelle Paça, Mirza Kasimi, Keshk-e Bademcan, Aash (Aş) gibi yöresel yemeği birçok restoranda tatmak mümkündür. İran'da Türkiye'deki gibi tuzlu kurabiye bulmak mümkün değildir onun yerine Şirini adı verilen tatlılar daha çok bulunmaktadır.

5.3.6 Rekreasyonel Alışveriş

Hemen hemen her ülkede olduğu gibi İran'da da modern alışveriş merkezleri bulunmaktadır. Ancak bu merkezler ülkeye gelen yabancı turistlerin bildikleri mekânlar olduğu için yabancı turistler tarafından tercih edilmemektedirler. Modern alışveriş merkezleri yerine İran kültürünü anlatan dokuya sahip olan pazarlar tercih edilmektedir. Pazarların geneli kapalı çarşı şeklinde olmaktadır. Her yerde benzer olan çarşı kültürü İran kapalı çarşılarında da görülmektedir. Çarşıların kendine özgü hali dışında, çok kalabalık olması, esnafın müşteri çekmek için bağırışları ve ortamdaki kargaşa çarşı kültürlerinin ne kadar benzer olduğunu göstermektedir.

İran çarşılarında her türlü hediyelik eşyayı, halıları ve kilimleri, giysi gibi ihtiyaçları bunların yanında çeşit açısından çok zengin olan sebze ve meyve gibi besin kaynaklarını bulmak mümkündür. İran tarihi ve kültürel çekicilikler konusu alt başlıklarında alışveriş mekânları hakkındaki örneklerden detaylı bir şekilde bahsedilmektedir.

6 BULGULAR

Araştırmanın amaç ve konu kısmında da belirtildiği gibi bu aşamasına kadar verilen bilgiler ve çizilen çerçeve ışığında ve daha önceki bölümlerde detaylı bir şekilde belirlenen ana amaç ve ona bağlı olarak oluşturulan 6 alt soru benzer sorular birleştirilerek kategorize edildi. Oluşturulan alt sorulara cevap aranarak İran turizminin coğrafya açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu çerçevede şu sorulara cevap aranacaktır:

6.1 İran Turizm Potansiyeli ile Doğal Şartlar Arasındaki İlişki Nasıldır? Alt Problemine Ait Bulgular

6.1.1 İklimin Turizme Etkisi

Tarım sektöründen farklı olarak turizm kadar meteoroloji ve klimatolojiye, yani güncel hava durumuna ve de uzun dönemli iklim değişikliklerine bağımlılığı fazla olan sektör sayısının az olduğu bilinen bir gerçekliktir. Turizmle ilgili faaliyetler yüksek oranda doğal çevrede gerçekleşen etkinlikler yelpazesine sahip olduğundan genelde turistler havanın iyi olmasını arzu eder. Son günlerde hava tahminlerinin kalitesi ve güvenilirliğinin büyük ölçüde arttığı gözlenmektedir. Artık daha uzun zaman dilimleri hakkında tutarlı tahminler yapılmaktadır. Bu da gerek turistlerin gerekse turizm profesyonellerinin faaliyetlerini önceden planlamasına fırsat vermektedir.

Dağlık alanlar iklim değişikliğine duyarlıdır. İklim değişikliği dağ florasını ve faunayı değiştirmekte aynı zamanda dağ tarımında, dağ hidroelektriklerinde ve tabii ki dağ turizmi üzerinde ikinci mertebeden etkiler meydana getirmektedir (Burki, Elsasser, & B. Abegg, 2003).

Ülkedeki birçok dağlık bölge için kış turizmi en önemli gelir kaynağıdır. Kar güvenilirliği turistik tekliflerin en önemli unsurlarından biridir. Kayak veya kar motosikleti gibi faaliyetler karın yeterli miktarda yağmasına bağlıdır. Bunlardan hareketle belirtilebilir ki iklim değişikliği ile kış turizmi arasında önemli bir bağlantı vardır. Çünkü kış turizminin can damarını oluşturan dağ turizmi içerisindeki kayak ve

trekking gibi faaliyetlerin sürdürülebilirliği ve daha fazla kazanç sağlanması kar yağışlarının olması ve karın uzun süre yerde kalması ile doğru orantılıdır.

Daha fazla yağış ya da daha yüksek bir sis seviyesi; yaz döneminde doğa yürüyüşü veya bisiklet gibi yeni koşullara elverişli dağ turizmine yol açacaktır. Daha fazla ve daha güçlü ekstrem olaylar, turizm faaliyetleri ve turizm altyapısı için başka bir tehdit oluşturur (Khadem & Sazegara, 2011, s. 17). İklim değişikliğinden kaynaklanan yaz dönemindeki aşırı sıcaklar turizm sektöründe, özellikle iş amaçlı yapılan turizm çeşidinin yanındaki eğlence turizmindeki seyahatlerin daha kısa olmasına neden olmaktadır. Bu seyahatlerin kısa olması sonucunda da ülkeye bırakılan döviz miktarlarında da düşüş olduğu gözlenmektedir.

Ülkede çok geniş alan kaplayan Deşt-i Lut ve Deşt-i Kebir gibi çöllerin varlığı ülke iklimini dolayısıyla da turizmin aylardaki dağılımını etkilemektedir. Ülkede yaz döneminde aşırı sıcak ve kış döneminde de aşırı soğuk hava koşulları gözlenmektedir. İran'a gelen turistlerin yıl içindeki dağılımı dikkate alındığında yılın en sıcak olan Temmuz ve Ağustos ile yılın en soğuk ayları olan Ocak ve Şubat aylarında turist sayısında azalma olduğu anlaşılmaktadır. Ülkede turizm ülkede en canlı olduğu dönemler havaların daha serin ve ılıman olduğu Eylül, Ekim, Nisan ve Mayıs ayları olduğu gözlenmektedir. Yaz sıcaklıklarının çok fazla olduğu iklime bağlı olarak oluşturulan havalandırma sistemleri de turistik cazibe olabilir.

6.1.2 Bitki ve Hayvan Varlığının Turizme Etkisi

Eko turizm yeni bir eğilim ve olgudur. İran'ın doğal cazibeleri, manzaraları ve el değmemiş bölgeleri eko turizm için oldukça önemlidir. İran'da her uzman ve hayvan severin dikkatini çeken yaklaşık 10.000 bitki türü, 516 vahşi kuş (neredeyse tüm Avrupa'daki kuş ve bitki türlerinin sayısına eşittir) bulunmaktadır (Khadem & Sazegara, 2011, s. 17-18).

Ülkenin klimatolojik özellikleri başlığında değinildiği gibi, ülke sahip olduğu klimatik özellikleri nedeniyle orman bakımından zengin değildir. Genel olarak çöl görünümünde olmuş olsa da bitki örtüsü bakımından belli bir çeşitlilik arz etmektedir.

Sıcak çöl ekosistemleri İran merkezinden dağılarak ülkeyi etkisi altına almaktadır. İran; Elbruz ve Zagros dağları ile açık denizden 25 m daha alçak sahillere kadar geniş bir araziye sahiptir. Ülkede bol yağmurlu ve kurak bölgelerde -20 derece ile 50 derecenin üstünde bir ısı değişkenliğini bir arada bulunmaktadır. Tüm bunların sonucunda oldukça geniş bir yaban hayat çeşitliliğini sergilemiş bir ülkedir (Vista ara Kültür Müessesesi-İraniya, 2015, s. 78).

Bitkileri koruma programı çerçevesinde düzenlenmiş olan İran Milli Flora Araştırma Bahçesi İran'ın en büyük bitki araştırma yeridir. Botanik bahçe halka açıktır ve Tahran ile Karaj isimli banliyö şehirleri arasında kalan Peykanşehr kasabasında yer almaktadır. Milli parklarda bitki türlerini koruma konusunda çalışmalar yapılmaktadır.

İran hayvan türleri açısından birçok Afrika, Hint, Asya ve İran cinslerine sahip bir ülkedir. İran bu açıdan çok değerli bir mirası barındırmaktadır. Kuzey Avrasya'ya ait türler İran'ın canlı türlerinin yarısından fazlasını, yani %55,1'ini oluşturmaktadır. Bu gruba yerleşen türlerden geyik en önemlisidir. Hint menşeli türler de İran'da bulunmaktadır. Timsah ve siyah ayı bunların en ünlüsüdür. İran hayvan türlerinin %14,6'sı bu gruba girmektedir. Jaguar, aslan, kum kedisi, kum tilkisi, meyve yiyen kirpi gibi hayvanlar Afrika kökenli canlı türlerinden olup, İran hayvan türlerinin %14,6'sı bu gruba girmektedir. Yerli İran hayvan türlerinin içinde%18,1 oranında İran sincabı, şahin, tilki ve sarı geyik olduğunu belirtebiliriz. Geriye kalan %3,4'lük oran ise doğal melezleşme ürünü olan ve katışık türler diye anılan cinslerdir (Vista ara Kültür Müessesesi-İraniya, 2015, s. 78).

İran sahip olduğu eko turizm çeşitliliği geliştirip değerlendirirse turistlerin ülkeye girişlerinde artış meydana gelecektir. İran'ın koruma altına aldığı Milli Park ve Komishlou Yaban Hayatı Sığınağı, Paband Milli Parkı, Sarigol'un Milli Parkı gibi yerler turizmin gelişmesinde etkili olmaktadır. Bitki örtüsü ve hayvan varlığı bakımından geniş bir çeşitliliğe sahip olması coğrafi bir çekicilik oluşturduğu ifade edilebilir. Buraların uluslararası arenada tanıtımı ve reklamının yapılması turizmi çeşitlendirecektir.

6.1.3 Hidrografik Unsurların Turizme Etkisi

İran topraklarındaki akarsuların çoğunluğu dağların dik yamaçlarından akarak denize doğru akmaktadır ve çok az sayıdaki akarsu iç platoda bulunan tuzlu bataklıklarda kaybolmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Karun nehri Zagros dağlarından gelerek Şattül Arap ile birleşmektedir. Sefid nehri ise Gilan ovasını aştıktan sonra Hazar denizine dökülmektedir.

İran'ın kuzeyinde yer alan Hazar Denizi (Hazar Gölü) kıyıları özellikle İslam Devrimi öncesi turizm açısından çok canlı bir dönem geçirmiştir. Günümüz ise de kıyı turizmi daha çok temiz ve yeşil alanlarla ilgili manzara arayışında olan turistlerin tercihi şekline dönüşmüştür. Özellikle İran'ın güney kıyıları yaz turizmi açısından oldukça önemlidir. Hem yerli turistlerin hem de komşu devletlerden gelen yabancı turistlerin en çok tercih ettiği yerler arasında Fars Körfezi'nde yer alan ve iklim bakımından çok cazip yerler olan Kiş Adası, Keşm Adası ve Hürmüz Adası gibi deniz tatilinin yapıldığı lokasyonlar gelmektedir. Özellikle İranlılar ve Ortadoğulu turistler arasında Kiş Adası "Küçük Dubai" olarak adlandırılmaktadır. Ülkede ayrıca tuzlu suları ve uzun sahili ile yer alan Urmiye gölü turistler için özellikle de sağlık açısından çamur tedavisinin yapıldığı yerler olarak tercih edilmektedir. Urmiye gölüne gele turistlerin tortu şeklindeki çamuru vücutlarına sürdükten sonra da kaplıca suları ile yıkadıkları görülmektedir.

Zayende Nehri İsfahan'ın içinden geçmektedir. İsfahan'ın turizmde bir cazibe merkezi olmasını sağlayan önemli unsurlardan biridir. Şehirdeki yerleşim yerleri büyük oranda Zayende Nehrinin suladığı alanların etrafında yoğunlaşmaktadır. Nehir geçmiş zamanlarda 'Kazan-Rud', 'Zendi-Rud', 'Zerrin-Rud' ve 'Zarineh-Rud' adlarıyla anılmış, merkezi İran platosunun en önemli nehridir. Bahtiyari dağlarından doğar ve Gavhûni Bataklığına kadar akmaktadır. Nehrin suyu kanallarla belli bölgelere dağıtılır. Sulamada kullanılmak amaçlı nehrin üzerinde bend ve barajlar kurulmuştur. Bunlardan nehirle aynı adı taşıyan Zayende Barajı, dağlık Abadçi bölgesinde yer almaktadır. Baraj çevresinde birçok dinlenme ve eğlence ortamları bulunmaktadır. Yerli ve yabancı birçok turistin uğrak alanlarındandır.

Zayende Nehri, üzerindeki köprülerle de fonksiyonu ve mimari estetiği bakımından önemlidir. Zayende Nehri üzerindeki köprüler arasında en çok bilinenler; Urgan Köprüsü, Kelle Köprüsü, Zamanhan Köprüsü, Flavercan Köprüsü, Marnan Köprüsü, Baba Mahmud Köprüsü, Siyose Köprüsü, Haco Köprüsü, Desti Köprüsü, Şehristan Köprüsü, Verzene Köprüsü şeklinde sıralanabilir. Geleneksel mimari tarzda yapılan bu köprülerin dışında son dönemlerde modern mimari tarzda köprülerin de yapıldığı görülmektedir. Modern tarzda yapılmış olan köprüler arasında Firdevsî, Filizî ve Âzer köprüleri sıralanabilir (Honarfar, 1376, s. 32). Zayende Nehri Zagros Dağlarından çıktıktan sonra güneydoğu yönünde akarak sularını Gavhuni Bataklığına boşaltmaktadır. Zayende Nehri ülkede turizm potansiyelini arttırmıştır. Nehir üzerindeki tarihi ve kültürel köprülerin varlığı ile turistlerin ziyareti açısından ülkedeki birçok konuma göre daha avantajlı bir konumdadır. İran'da yer alan yeraltı su dağıtım sistemleri ve bu sistemlerin yerleşim birimleri arasında evden ede dağılımı çöl ikliminin ağırlıklı olduğu ülkeyi cazip hale getirmektedir. Bu yeraltı su sitemi aracılığı ile evlerin ve yerleşim yerlerinin serin bir havada olması sağlanmaktadır.

6.1.4 Yapısal (Jeolojik) Özelliklerin Turizme Etkisi

İlk bölümde ülkenin jeolojik özellikleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Ülke genelindeki yeryüzü şekilleri düzlük ve ovalardan oluşmaktadır. Ülkenin ulaşımının avantajlı olmasının temelinde hinterlandının geniş olması yatmaktadır. Ülkede bulunan çöller şehirler arasında ki kara yolu ulaşımının oldukça zaman almasına neden olmaktadır. Bir taraftan bütün turizm merkezlerine kara yolu ile ulaşım mümkün iken diğer taraftan da ülkenin iklim şartları ve şehirlerarasındaki mesafeler göz önünde bulundurulduğunda turizmi olumsuz etkilediği ve sınırladığı karşımıza çıkmaktadır.

İran'ın kuzeybatı bölümü, jeolojik mirasını tanımlayan oluşumlar ve jeolojik özellikler bakımından zengindir ve dünya çapında turistleri çekmektedir. Kuzeybatı İran'ın büyük kısmı kuvarterner de dâhil olmak üzere bir senozoik volkanik yay bölgesinde yer almaktadır. Bu jeolojik yapı Kuzeybatı İran'a farklı doğal jeolojik özellikler katmış ve önemini arttırmıştır. Ana jeolojik özelliklerden bazıları Sahand Volkanı, Urmiye gölü, tuz yatakları, traverten çökelleri, kireçtaşı mağaraları, tektonik

yapılar ve senozoik omurgalı fosillerdir. Sahand Yanardağı, çeşitli litostratigrafik kesitleri, erozyon süreçleri, kanyonlar, nehirler, şelaleler ve tafoni sonucunda tüfte gelişen koniler gibi birçok farklı jeolojik özellik içerir (Ghaz, Ólafsdóttir, Tongkul, & Ghazi, 2013, s. 1-4). Urmiye Gölü ve Sahand Volkanı en çok turist çeken alanlardandır. Ancak Kandovan için de yıllık 300 bin ziyaretçinin ilgisini çektiği bilinmektedir.

İran'daki ilk jeopark olan "Qeşm Island Geopark" 206-2012 yılları arasında Global Geopark Network (GGN)'ün bir üyesi idi. Keşm Adası, Orta Doğu'daki ilk jeoparktır. 2011 yılında 18 Mart'tan 3 Nisan'a kadar devam eden Nevruz Bayramı kutlamaları için 8 bin turist Keşm Jeoparkı'nı ziyaret etti (Handcrafts and Tourism Organization , 2011).

Deşt-i Kebir (Büyük Tuz Çölü) ve Deşt-i Lut (Kum Çölü) turizm açısından değerlendirilirse ülkenin turizmine ciddi katkıları olması beklenmektedir. Eski Yezd antik şehri bölgedeki önemli turizm destinasyonudur. İran'da deve yürüyüşleri ile çöllerin arasında kalan Eski Yezd antik şehri birleştirilip turizm açısından önemli bir destinasyon oluşturulabilir.

Sistan-Belucistan eyaletinde yer alan Çabanhar'ın kuzeybatısında Kahire köyü yer almaktadır. Kahire köyünde çamurdan oluşan doğal tepe dağın içinden soğuk gaz ve gri çamurun fışkırması sonucunda meydana gelmiştir. Bu özellikleri itibariyle dünyada dört ülkede bu tepeden bulunmaktadır. Uzun ve zahmetli bir tırmanma sonrasında görülmesi mümkün olan tepe turistlerin ilgisini çekmektedir.

Sasaniler döneminden bu yana ülkenin Ssitan-Belucistan eyaletinde bulunan ve bazalt kayadan oluşan Kadjeh Dağı, Zerdüşt'ün yeniden buradan doğacağına inanıldığı yer olduğu için özellikle Zerdüşt inancına sahip olanlar için kutsal bir yere sahiptir.

6.2 İran Turizm Potansiyeli ile Sosyo-Kültürel Yapısı Arasındaki İlişki Nasıldır? Alt Problemine Ait Bulgular

Önceki bölümde kısmen tanıtımları yapılan çarşı, saray, köprü, cami gibi sanat değerleri ülkedeki binlerce yıllık birikimin yansımasını oluşturmaktadır. Coğrafi konumu itibariyle İran, sosyo-kültürel yapısı olarak kozmopolit bir ülkedir. İran, tarihsel bakımdan birbirinden farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, semavi dinlerin ve mezheplerin yayıldığı, kıtalararası ticaret ve seyahat yollarının geçtiği, farklı kültürlerin bir araya geldiği ve başka yerlere intikal ettiği bir kavşak noktayı oluşturmaktadır. İran oldukça köklü sosyo-kültürel değişimlere uğramıştır.

İran'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımlar ve devletin yönetim şekli İran toplumu üzerinde daha çok kendi içine kapanık diye tabir edebileceğimiz yaşam tarzına sahip olmasına neden olmuştur. Çünkü İran'da sosyal ve kültürel anlamda yönetim şekli gereği birçok sınırlamalar bulunmaktadır. Yabancı şirketlerin ülkede varlık gösterememeleri, İranlı vatandaşların Avrupa ülkelerine girişlerde yaşadıkları sorunlar, internet kullanımı ve uydu kanallarının kullanımı konusundaki sınırlılıklar, kılık-kıyafette var olan bazı zorunluluklar gibi bazı uygulamalar örnek gösterilebilir. Ülkede var olan bu atmosfer özellikle de Avrupa kökenli turistlerin İran'a karşı mesafeli olmalarına ve İran'ı tercih etmemelerine neden olmaktaydı. Günümüzde yaptırımların kaldırılmış olması Avrupalı turistlerin ülkeye girişlerini arttıracak ancak bunun bir süreç olduğu ve zaman alacağını da göz ardı etmemek gerekiyor.

Kendilerini İran'ın sosyo-kültürel yapısına daha yakın gören ülkelerin (Arap ve Müslüman vatandaşlar) İran'a daha çok geldikleri gözlenmiştir. İran'ın Müslüman bir ülke olması özellikle bu ülkeye gidecek Müslümanların beslenme, ibadet gibi temel ihtiyaçlarının temini bakımından olumlu bir etkendir. İran'ın güvenli bir ülke olmuş olması turistlerin can ve mal güvenliği bakımından önemli bir cazibe noktasıdır. Çalışmanın genel çerçevesinde de belirtildiği üzere İran sosyo-kültürel yapısı bakımından zengin bir ülke olduğu için bu durumu turizm potansiyeli açısından pozitif görünmektedir. Ülkedeki hem alt yapı olarak hem fiziki ve hizmet kalitesi şartları olarak hem de en önemlisi de tanıtım olarak kendini geliştirdikçe turistlerin ülkeye olan rağbetinin artacağı öngörülmektedir.

6.3 İran Turizm Potansiyeli ile Ekonomisi Arasındaki İlişki Nasıldır? Alt Problemine Ait Bulgular

Tahran Uluslararası Turizm Fuarı (TİTE) 6 – 9 Şubat 2017 tarihleri arasında Tahran Uluslararası Fuar Merkezi'nde 10'uncu kez gerçekleştirildi. 2014 ve 2015 yıllarında Türkiye'ye gönderdiği turist sayısında önemli oranda artış kaydedilen İran pazarında 2016 yılında hafif de olsa düşüş yaşandı. Gerek nüfusu gerekse de turizm potansiyeli ile dikkat çeken İran pazarındaki dengelerin değerlendirildiği Tahran Turizm Fuarı'na katılan Türk turizmcilerin ortak görüşü; tüzük uçuş izinleri konusundaki yaşanan belirsizliğin çözüme kavuşması durumunda İran pazarında artış yaşanacağı yönünde. Ancak uçuş izinleri konusundaki belirsizliğin devam etmesi Türk turizmcilerin de endişelerini arttırıyor (TURSAB, 2017, s. 1).

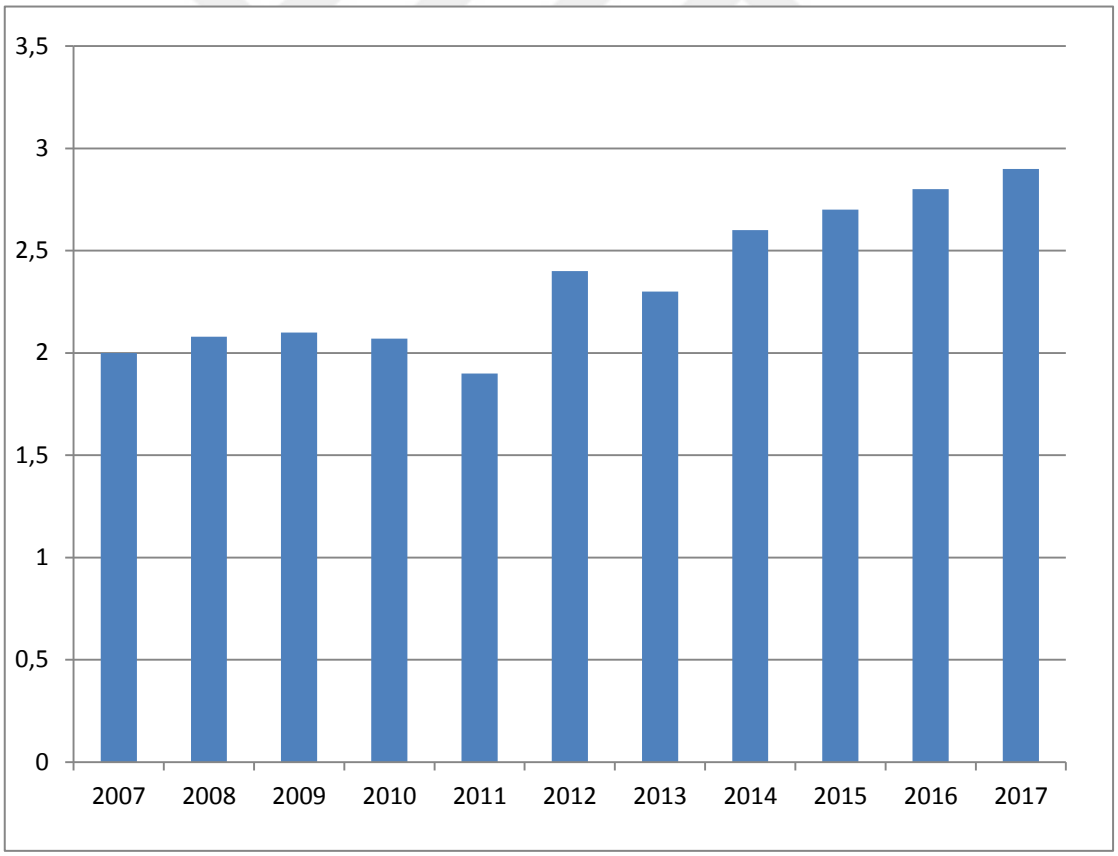

Grafik 13: Turizmin İran Ekonomisine Direk Katkısı (%)
Kaynak: Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) Raporu 2017

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) 2017 verileri ile oluşturulan Grafik 13 incelendiğinde, İran'da turizm sektörünün ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'na sağladığı direkt katkı 2007-2009 yıllarında bir artış olduğu görülmüştür. 2011 yılında bu artış %2,0'ın altına inerek düşmüştür. 2012 yılında % 2,5' e yakın bir artış görülmektedir. 2014-2017 yılları arasında düzenli bir artış görülmektedir. 2016 yılında % 3,0 civarında bir oranla ekonomi içindeki en faza payını almıştır. Turizmin İran ekonomisindeki toplam payı 2016 yılında % 7,8 iken Grafik 14'te görüldüğü gibi 2017 yılında bu oranın % 7,9'a çıktığı görülmektedir (WTTC, 2017).

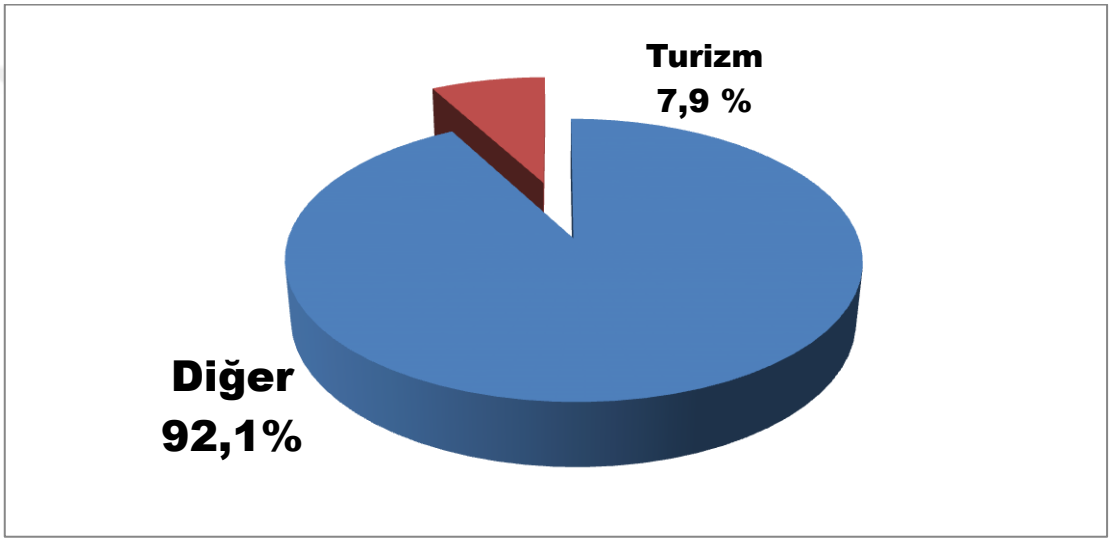

Grafik 14: Turizmin İran Ekonomisi İçindeki Toplam Payı (%)
Kaynak: Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) 2017

Tablo 7
Orta Doğu Ülkelerinde Uluslararası Turist Girişleri

Uluslararası Turist Girişleri								
(1000)					Değişiklik (%)			Oran (%)
Ülkeler	**2010**	**2014**	**2015**	**2016***	**14/13**	**15/14**	**16*/15**	**2016***
Ortadoğu	**55,442**	**55,267**	**55,622**	**53,567**	**8,7**	**0,6**	**-3,7**	**100**
Bahreyn	995	838	1,200	..	-21,6	43,2	..	..
Türkiye	31,364	39,811	39,478	..	5.3	-0,8	..	..
Mısır	14,051	9,628	9,139	5,258	5,0	-5,1	-42,5	9,8
Irak	1,518	..	..	..	..	..	..	..
İran	**2,938**	**4,967**	**5,237**	**4,942**	**4,2**	**5,4**	**-5,6**	**1,6**
Ürdün	4,207	3,990	3,761	3,858	1,1	-5,7	2,6	7,2
Kuveyt	207	198	182	..	-35,4	-8,1	..	..
Lübnan	2,168	1,355	1,518	1,688	6,3	12,1	11,2	3,2
Libya	..	..	..	..	..	..	..	..
Umman	1,441	1,611	1,897	..	15,7	17,8	..	..
Filistin	522	556	432	400	1ü9	-22,3	-7,4	0,7
Katar	1,700	2,826	2,930	2,906	8.2	3,7	-0.8	5,4
Suudi Arabistan	10,850	18,260	17,994	18,049	15,8	-1,5	0,3	33,7
Suriye	8,546	..	..	..	..	..	..	.
BAE	7,432	13,200	14,200	14,910	32,1	7,6	5,0	27,8
Yemen	1,025	1,018	367	..	2,8	-64,0	..	..

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü Raporu, Temmuz 2017

Orta Doğu ülkelerindeki turist oranlarına baktığımızda Tablo 7'de görüldüğü gibi, Lübnan ve Umman (her ikisi de +%11), bir yıl önceki güçlü sonuçları takiben 2016 yılında gelişlerinde çift haneli büyüme gösterdiler. Dubai ve Birleşik Arap Emirliği, %5'lik bir artış kaydederken, Ürdün (%3) bir yıl önceki gösterdiği zayıf performansından yükselmeye başladı. Bölgedeki ortalama (%-4) güvenlik olayları ve bazı kaynak piyasalar tarafından verilen olumsuz seyahat tavsiyeleri nedeniyle Mısır'daki keskin düşüş (%-42) şeklinde aşağı çekildi. İran'da 2015 yılında %5,4 olan oran 2016 yılında %-5,6 oranında düşüş gösterdi. Ancak, önemli tanıtım çalışmalarının ardından ve kış mevsimlerinde Avrupa pazarlarına denk gelen yılsonunda girişler toparlanmaya başladığı görüldü (UNWTO, August 2017).

Tablo 8
Orta Doğu Ülkelerinde Uluslararası Turist Harcamaları

Uluslararası Turist Harcamaları					
	(US $ Million)				Oran (%)
Ülkeler	**2010**	**2014**	**2015**	**2016***	**2016***
Orta Doğu	**55,150**	**53,556**	**58,168**	**57,595**	**100**
Bahreyn	1,362	1,197	..	..	..
Türkiye	22,585	29,552	26,616	18,743	4.2
Mısır	12,528	7,208	6,065	2,645	4.6
Irak	1,660	2,489	4,060	2,423	4.2
İran	**2,438**	**3,841**	**3,868**	**..**	**..**
Ürdün	3,585	4,375	4,065	4,044	7.0
Kuveyt	290	369	499	599	1.0
Lübnan	7,995	6,523	6,857	6,824	11.8
Libya	60	..	..	..	..
Umman	780	1,376	1,540	..	..
Filistin	667	603	452	..	1.1
Katar	584	4,591	5,035	5,411	9.4
Suudi Arabistan	6,712	8,238	10,130	11,096	19.3
Suriye	6,190	..	..	..	..
BAE	8,577	15,221	17,481	19,496	33.9
Yemen	1,161	1,026	100	..	..

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü Raporu, Temmuz 2017

Orta Doğu'daki uluslararası turizm gelişmelerinin Tablo 8'de gözlendiği gibi 2016 yılında% 4 oranında düştüğü tahmin edilmektedir. Bölgede, bazı bölgelerdeki yüksek büyümenin diğer ülkelerde düşüşleri telafi etmek için yeterli olmadığı sonuçları elde edilmiştir. Bölge, 2016 yılında 54 milyon uluslararası turisti ve dünyadaki turist oranın toplamının% 4'ünü karşıladı. 2015'ten itibaren reel olarak %2'lik bir düşüş ile turizm gelirlerinde 58 milyar ABD doları (%5 pay) kazandı (UNWTO, August 2017).

6.4 İran Turizm Potansiyelini Nasıl Değerlendiriyor? Alt Problemine Ait Bulgular

İran'ın turizm gelişimini, potansiyelini ve bu potansiyelini nasıl değerlendirdiğini araştırmak ülkenin uçsuz bucaksız büyüklüğü, kendine özgü politik yapı modeli, dış dünyaya karşı kapalı oluşu, hazır veri eksikliği, veri tabanlarına asgari önem ve turizm bilincinin eksikliğinden dolayı oldukça karmaşık ve zordur.

İran'da turizm ile ilgili kurumlar tarihsel süreçte sürekli bir değişime uğramıştır. Halihazırda bile turizm sektörü üzerinde karar veren birden fazla merkez bulunmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin, ekonomik çalışmaları geliştirme ve petrol dışı kaynaklardan döviz geliri elde etme amaçlı politikalarının uygulanması doğrultusunda, ülkenin yabancı turistleri cezbetme konusundaki yüksek potansiyeli göz önünde bulundurularak, " Seyahat ve Ziyaret İşleri Yardımcılık Havzası" ve İran Gezicilik ve Turizm Merkezleri" kurulmuş ve 1997 yılında birleştirilmiştir. Günümüzde ülkenin iç ve dış turizm işleri İslami Kültür ve Geliştirme Bakanlığı'nın yan kuruluşundan biri olan "İran Turizm Kurumu" (Sazman-ı İrangerdi ve Cihangerdi)'nun denetimi altında yürütülmektedir (Gharamaleki, 2005, s. 26). Ancak bu kurum devlet tekelinde olmuş olsa bile devlet kurulunda önemli bir sahip olmadığından turizmi geliştirmeye yönelik yasalar ve kanunların yürürlüğe girme güvencesi bulunmamaktadır.

İran devleti özellikle son dönemde var olan turizm potansiyelinin farkına varmış olup bu potansiyeli avantaja çevirebilmek için konaklama alanındaki kaliteyi arttırmak üzerine çalışmalar başlatmıştır. Konaklama sadece yerli turiste yönelik olduğundan kapasite ve hizmet bakımından yetersiz kalmaktadır. Yabancı turistlerin ülkeye girişlerinin artmasıyla ve turizmin dünyada bir sektör haline gelmesiyle İran devleti turizm alanındaki iyileştirmelere yönelik politikaları öncelemeye başlayarak kapasiteyi arttırmayı hedeflemektedir.4 ve 5 yıldızlı otel sayısı günümüzde 112 adet iken devlet bunu 2025 yılında 400'e çıkarmayı planlamaktadır.

İran turizm verileri İran'daki turizmin şu anda yabancı turistlerden ziyade yerel turist potansiyeline dayandığını göstermektedir. Ancak İran yetkilileri, 20 yıl içinde

yabancı turist sayısında 20 milyon ziyaretçiye ulaşmayı hedeflemektedirler. Bu hedefe ulaşmak için 2005 yılında "20 Yıllık Bir Görünüm Planı" başlatılmıştır.

Turizm sektörünün gelişmesi için 2015 yılına kadar devam eden "İran'da Turizmi Kalkındırma Milli Programı" projesi gibi çeşitli çalışmalar yürütmeye başlamıştır. İran turizm sektöründeki geliri arttırmak için çeşitli ülkelerle vize muafiyeti anlaşmaları imzalamış ve karmaşık olan vize işlemlerini basite bir hale getirmeye yönelik sistemsel çalışmalar yapmaktadır.

Bunun yanında İran devletinin de turizm alanında göstermiş olduğu çabaları sonucunda 21-21 Aralık 2015 tarihinde Nijer tarafından düzenlenen İslam İşbirliği Örgütü Turizm Bakanları İslam Konferansı dokuzuncu oturumunda alınan kararla "Tebriz 2018 Politikası" ile İslam ülkelerinin turizm şehri seçilmiştir. Böylece İran turizm destinasyonlarının kapılarının uluslararası arenaya açmanın fırsatını yakalamış olmaktadır.

Genel anlamda İran'ın turizm sektöründe sahip olduğu destinasyonları çok iyi değerlendirdiği söylenemez. Bunun altında ekonomide ilk sırayı petrol ve doğalgazın alması gibi etkenler yatmaktadır. Ekonomik döngüsünü bunlar üzerinden sağladığı için turizm sektörüne çok yatırım yapmadığı gözlenmektedir. Ancak son yıllarda turizm odaklı politikalara yöneldiği görülmektedir.

6.5 Türkiye-İran Turizm İlişkisi Nasıldır? Alt Problemine Ait Bulgular

İran'dan Türkiye'ye her yıl öneli oranda turist gelmektedir. İran, ziyaretçi sayısı Türk turizm sektöründe önemli bir yere sahiptir. Önümüzdeki dönemde siyasi gerginliğin azalması, İran'da doğacak ekonomik iyileşmeler ve diplomatik alanda alınacak seyahat özgürlükleri turistlerin mobilitelerini artıracaktır. Bu durum turizm sektörüne önemli ölçüde yansıyacak ve Türkiye bundan olumlu etkilenecektir. İran turizm pazarı açısından Türkiye önemli bir destinasyondur. Türkiye; özellikle dışa açık moderniteyi temsil eden bir yapıya sahip olması bu bağlamda oldukça etkilidir. Bu anlamda İranlı gençlerin ve ailelerin ilgisini çekmektedir. Bu ilgi, elde edilen kişi başı gelir ile de desteklendiğinde ortaya oldukça önemli bir tablo çıkmaktadır (Özcan, 2017, s. 11-12).

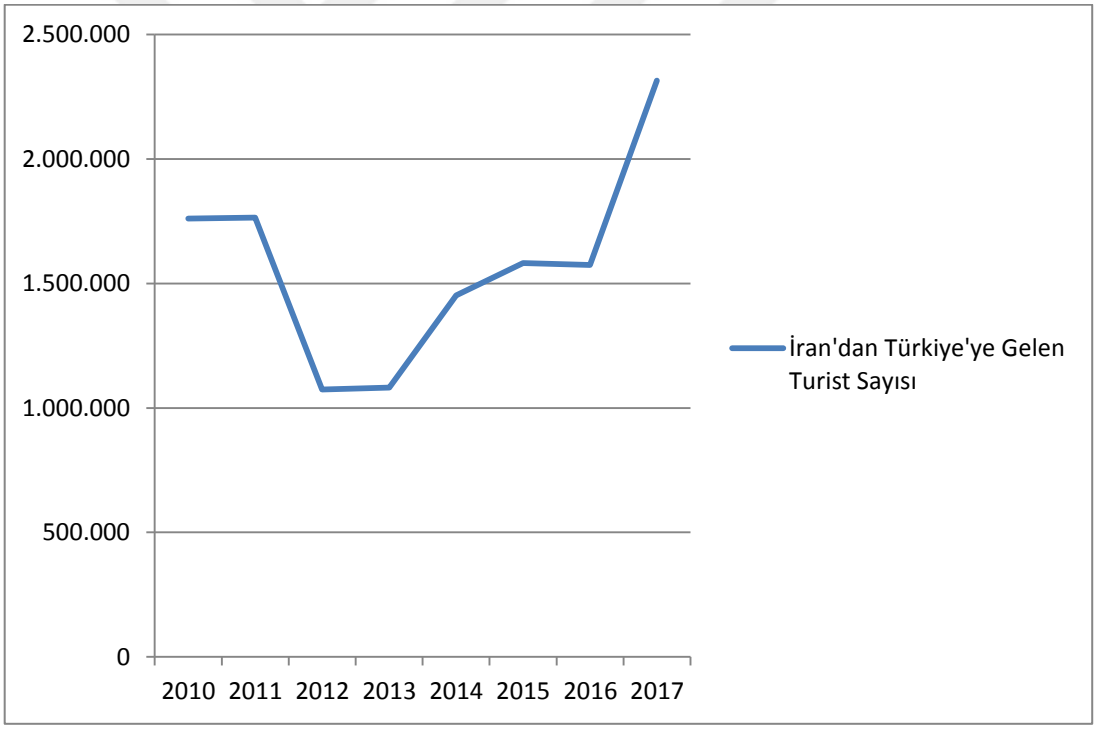

Grafik 15: İran'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı(2010-2017)
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu-TUİK Verileri, 2018

TUİK tarafından hazırlanan Çıkış Yapan Ziyaretçi Araştırması sonuçlarına göre; Grafik 15 incelendiğinde Türkiye'ye gelen İranlı turistlerin sayısı 1,5 milyonun çok üzerinde olduğu görülmektedir. 2011 yılından sonra ise bu sayı da ciddi bir azalma

görülmüştür. 2012 yılında 1 milyon civarına gerileyen bu oranlar 2014 yılında bir yükselişe geçmiştir ve 1,5 milyon civarına yakın olmuştur. 2015 yılında Türkiye'de yaşana darbe girişimi nedeniyle İranlı turist sayısındaki artış negatife dönmüştür. 2017 yılına geldiğimizde ise İranlı turist sayısında son sekiz yılın en yüksek artışı gözlenmiştir ve 2,5 milyona yakın İranlı turistin Türkiye'ye geldiği görülmektedir (TUİK, 2017).

Grafik 16'da yer alan TUİK verilerine göre; İran'a giden Türk vatandaşların sayısı 2010 yılında son yılların en fazla sayısını oluşturmakla beraber 300 bin kişiyi aşmıştır. Sonraki yıllarda ciddi oranda bir düşüşle grafik aşağı yönlü olmuştur. 2014 yılında Türkiye'den İran giden turist sayısı 163 binin üzerinde seyrederken 2017 yılında bu sayının neredeyse %50'ye yakın bir artışla yükseldiğini görüyoruz. 2017 yılında İran'a giden turist sayısının 280 binin üzerine çıktığı görülmektedir (TUİK, 2017).

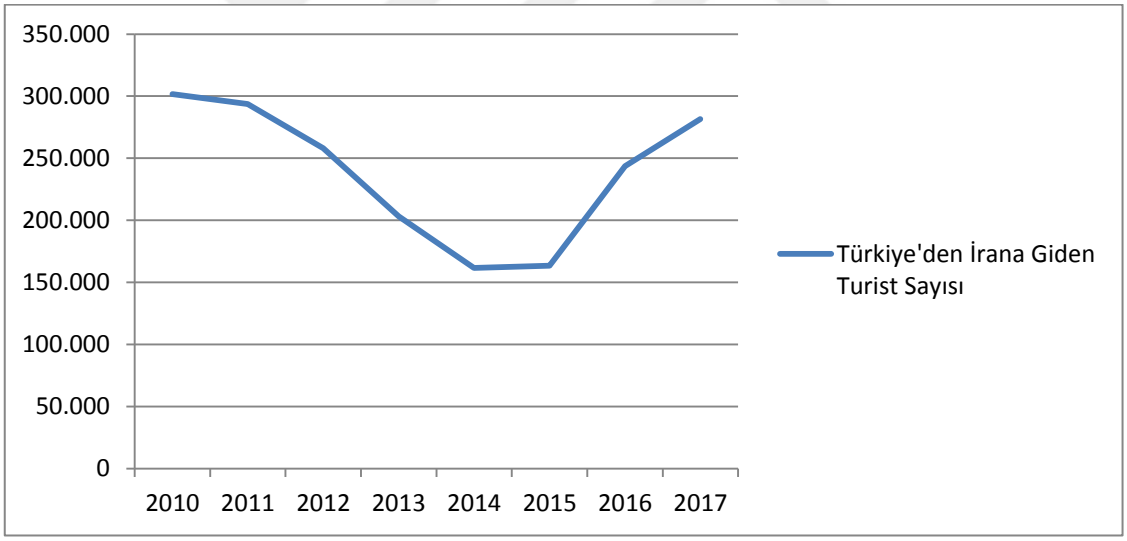

Grafik 16: Türkiye'den İran'a Giden Turist Sayısı(2010-2017)
Kaynak: TUİK Verileri, 2018

Turizm sektöründen maksimum faydanın sağlanabilmesi için İran'la olan ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin önümüzdeki dönemde geliştirilmesine odaklanılmalıdır. Ekonomik ilişkilerin pozitifleşmesinin sadece doğrudan etkileri olmayacaktır. İran'da turizm yatırımlarının şekillenmesinde dünyada önemli bir yere sahip olan Türkiye turizm teşkilatlanması, önemli bir rol model olabilir. İran, bu anlamda sadece dış turizm

talebi olarak görülmemelidir. Aynı zamanda İran, Türk turizm yatırımcısının çift taraflı kâr elde edebileceği bir destinasyondur.

İran'ın altyapısının yabancı yatırımlar ile yenilenmesi, İran'ın uluslararası ticaret normları ve standartlarını benimsemesi ve Batı ile İran arasındaki ticaret hacminin artması her iki taraf adına önemli kazançlar sağlayacaktır. Ayrıca İran'da turizm sektöründe yatırım yapan Türk yatırımcılara 50% vergi indirimi olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. İstikrara kavuşmuş İran, Türkiye için ciddi bir ticari kazanç anlamına da gelebilir. Turizm ve ticaret arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Yeni bir pazarda riskleri göze alan Türk yatırımcı için iş imkânı sağlayabilir ve var olan ticari ilişkiler de turizme katkı sağlayacaktır. Geçmişte Rusya-Türkiye arasındaki turizm ilişkisi sorunların çözümünde katalizör etkisi yapmıştır. İran-Türkiye arasında turizm ilişkilerinin gelişmesi hem ticareti hızlandıracaktır hem de turizmi daha da canlandıracaktır.

6.6 İran Turizmini Olumsuz Etkileyen Faktörler Nelerdir? Alt Problemine Ait Bulgular

İran turizmini zengin bir potansiyele sahip olmuş olsa da bu potansiyelin gelişmesini olumsuz etkileyen birtakım faktörler bulunmaktadır. Turizm kaynaklarının zenginliğine rağmen, İran'ın, uluslararası turizm pazarında, özellikle bölgedeki benzer komşu ülkelerle karşılaştırıldığında, çok küçük bir pazar payına sahip olduğu ortadadır.

İran'da turizm sektörünün gelişmesinin önünde birçok problem ve faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin en önemlisi de ülkenin jeopolitik konumudur. İran jeopolitik konumu tarihsel süreçlerde önemli ticaret yollarının geçiş noktası, önemli medeniyetlerin yaşadığı alan bakımından avantajlar sağlamış olsa da günümüzde bu durumu dezavantajlar da oluşturmuştur. Özellikle İran çevresinde yaşanan tüm olaylar ve bu olaylara karşı İran devletini içe kapanık bir devlet politikası geliştirmeleri olumsuz etkileri daha da arttırmıştır.

İran İslam Devrimi (1979), İran-Irak Savaşı (1980-1988), on yıl süreyle Körfez'de turizme darbe vururken 1991'de yaşanan Körfez Savaşı krizi de turizmin beklenen gelişmesini durdurmuştur. Ancak İran için daha da önemli olan köktendinci yönetim tarzının dış turizme olanak vermemesidir (Özgüç, 2003, s. 381). 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali ile bölgede değişen dengeler, 2015 yılına kadar İran'a uygulanana ambargo uygulamaları ülkeye yabancı özellikle de Avrupalı turistlerin girişini ciddi anlamda etkilemiştir. Ambargoların kaldırılması ile İran ve batılı ülkeler arasındaki ilişkiler de olumlu yönde ilerlemeye başladı. Devletler arasındaki ilişkilerin iyiye gitmesi tabanda da kendinin hissettirdi ve İran'a gelen Avrupalı turist sayısında artışlar gözlenmektedir.

İran ile Batı arasındaki süregelen gerginlikler (Bahaee, Perez-Batres, Pisani, Miller ve Saremi, 2014) uluslararası turizm endüstrisini ciddi biçimde etkilemiştir. Bu gerginlikler ülkelerin vatandaşlarını İran seyahatlerine karşı ve İran'a girişlerinin kendilerinin güvenliklerini tehdit ettiğine dair uyarılarının yapılmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da turistler İran'dan uzak durma yoluna gitmektedirler.

İran devletinin asıl ekonomik gelir kaynağını petrol ve doğalgaz olarak görmesi bunların dışında kalan turizm sektörüne ayırdığı finansman kaynağının yeterli olmaması ve ayrıca ayrılan bütçenin de uygunsuz kullanımı turizmin gelişmesinin önündeki engellerden görülmektedir. İran devletinin turizme bakış açısı (ülke genelinin gelir kaynağı olarak görmemesi ve sosyo-ekonomik açıdan değerlendirmemesi gibi) turizmin gelişmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Yönetimin özellikle sadece turistlerin yoğun geldiği Tebriz, Tahran, Meşhed, Horasan gibi kalkınmış eyaletlere odaklanması ve buralardaki tesislerin olanaklarını geliştirmeye çalışması bakış açısının göstergesidir. Turizm merkeziyetçi siyasetler doğrultusunda yön almaktadır. Ayrıca İran yönetim şeklinin de giyim-kuşam konusunda bazı zorunlulukları getirmesinden dolayı yabancı turistlerin ülkeye girişleri konusundaki soru işaretlerini arttırmaktadır ve seyahat tercihleri arasında yer vermemelerine neden olmaktadır.

İran turizminde tanıtımın yeterli olmaması da turizm potansiyelini olumsuz etkileyen faktörler arasında karşımıza çıkmaktadır. Özellikle turizm aracılarının (örneğin, tur operatörleri ve seyahat acenteleri) İran turizmini tanıtım çabaları, batı kitle iletişim araçları tarafından uluslararası turizm pazarına yansıtılan olumsuz imaj nedeniyle engellenmektedir. Aynı zamanda güvenlik sorunlarına aşırı dikkat çekmeye eğilimli bir imge olan batı kitle iletişim araçları özellikle kültürel, dini kaynaklar ve turistik yerler açısından ülkenin ziyaretçilerine sunabileceği gerçek turistik kaynaklar ve deneyimlerin büyük bir kısmını gölgede bırakmaktadır. Hukuki açıdan da zaaf noktası olan güvenlik konusunda yerli ve yabancı turistleri kapsayan yasalar oluşturulmalıdır. Başta yerli turistlerin olmak üzere yabancı turistlerin kendi hakları ile ilgili bilgilere sahip olmamaları turizm şirketleri tarafından suiistimal edilmektedir. İran turizm altyapısı uluslararası standartlarda geniş bir turist kitlesine hitap edecek ve onlara yeterli gelecek düzeyde değildir. Turizmin gelişiminin sağlanmasının önemli araçlarından biri de turistik hizmetlerdir. Bu hizmetlerin hepsi birbirini tamamlamaktadır. Birinin eksikliği diğerini de etkilemektedir. Özellikle konaklama, yeme-içme ve alışveriş konusundaki hizmetler gelişme göstermemiştir. Lisanslı konaklama tesislerinin varlığı da yeterli bulunmamaktadır.

İran turizmini olumsuz etkileyen bir başka neden uluslararası ulaşım yetersiz ve çok pahalı olmasıdır. Tabi bunun yanında şehir içi ulaşımın çok ucuz olması da turizmi olumlu etkileyen faktördür. İran'da su, elektrik, yol gibi altyapının çok gelişmemiş olması turizmi olumsuz etkileyen faktörler arasındadır. İran'da internet kullanımının sınırlı olması, uydu kanallarının yasaklanmış olması bir diğer etken olarak gösterilebilir. Yabancı turistlerin internet üzerinden otel rezervasyonu ve ödemesi yapamaması, İran'da kredi kartlarının geçerli olmaması gibi etkenlerin de turizmin gelişmemesinde rol oynadığı görülmektedir.

İran turizminde yabancı turistlerin özellikle restoranlarda ve gezi esnasında en çok karşılaştığı sorunlardan biri de kendi dilin çok bilinmemesi ve çevirilerin yanlış yapılmasıdır. Turist personellerinin İngilizce, Fransızca, Almanca, Japonca gibi dil becerilerini geliştirmeleri çok önemlidir.

Doğal, tarihi, sosyal, kültürel ve estetik değerlerin korunması ve geliştirilmesi konusunda sürdürülebilir bir turizmin bulunmamaktadır ve bu değerler yeterince korunmamaktadır. Turizm sektörünün gelişmesi ve rakipleriyle rekabet gücünün artarak devam edebilmesi için profesyonel yönetim kadrosunun olmasını gerektirmektedir. İran'da turizm üzerine yeterince eğitimli kadronun olmaması da turizm gelişmesinin önündeki başa bir etken olmaktadır (Heydarzadegan & Arslan, 2010, s. 116).

7 SONUÇ VE ÖNERİLER

İran Asya, Orta Doğu ve Avrupa ülkeleriyle ticaret yollarının kesiştiği bir konumdadır. Dolayısıyla tarihe tanıklık etmiş birçok devletin kültürünü ve tarihini barındırmaktadır. Bu nedenle de farklı kültürleri ve tarihleri harmanlayarak kendi kültürünü şekillendirmiştir. Daha önce de değinildiği gibi zengin tarihi ve kültürel varlıklarına ek olarak, İran muhteşem fiziksel, doğal ve ekolojik çeşitliliğe de sahiptir.

İran, dünya turizm haritasında kendine özgü bir yer tutmasına rağmen, turizm gelişiminde büyük zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. İran turizminin coğrafya açısından değerlendirilmesi şu sonuçları göstermektedir: İran iki binden fazla turistik cazibeye sahip olmasına karşın bu cazibelerin tanıtılmasına ayrılan kapsamlı bir finansman ve uygun veri kaynağının olmaması ülke turizminin gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Turizme ayrılan bütçenin uygunsuz kullanımı da İran turizminin etkin bir şekilde tanıtılmamasına neden olmuştur. Oysaki İran'ın turizm sektöründeki asıl payı tarihi ve kültürel destinasyonlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu kaynakların korunması ve tanıtılması için İran devletince uygun politikaların yürütülmesi ve temel planlamaların yapılması gerekmektedir.

Orta Doğu ülkeleri içinde turizm açısından potansiyel önem taşıyan çok sayıda ülke vardır ancak çok azı belli bir düzeye gelebilmiştir. Dünyanın bu kesiminde yani Orta Doğu'da turizmi geliştirme çabası içinde olan ve yatırımlarını buna göre planlayan ülkeler Akdeniz'e kıyısı olan Mısır, İsrail ve Lübnan ile Kızıldeniz'e kıyısı olan, ancak kültürel kaynakları üzerinde daha fazla yoğunlaşan Ürdün olmuştur (Özgüç, 2003, s. 340). Orta Doğu ülkeleri içerisinde tarihi ve kültürel çeşitlilik olarak en fazla turizm destinasyonuna sahip ülkelerden birisi de İran'dır.

İran tarih boyunca farklı kültürlere ve medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve farklı dinler ve imparatorlukların hâkimiyeti altına girmiştir. Bu nedenle İran, farklı inançlara ve kültürlere ait birçok değeri barındırır. İran nüfusunu; Müslümanlar (Şii), Hıristiyanlar, Zerdüştler ve Yahudiler oluşturmaktadır. Meşhed, İsfahan ve Tahran birçok dine ait tarihi eserleri ve kutsal mekânları ile ülkenin en fazla turist çeken turizm

merkezleridir. İran sahip olduğu büyük kültürel ve dinsel mirasının tanıtımını yapabilirse, inanç turizmi açısından uluslararası turistlerce cazip hale gelebilir.

Tarihi çok eskilere dayanan antik şehirleri korumuştur ve bu antik şehirlerin çevrelerindeki altyapı tesislerini de gün geçtikçe geliştirmektedir. Özellikle varlığını sürdüren saraylar, müzeler ve tarihi yerler açısından Tahran, Persepolis, Yezd, Tebriz önemli turizm merkezleri arasında olup turizme katkı sunmaktadırlar.

İran'da gelişen turizm, hızla artan nüfusuna aynı zamanda istihdam ortamı da sağlamış olacak ve bu da ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacaktır. Ülkede kırsal alanlardaki turizmin varlığı ile oluşan istihdamın sonucunda kırsal alanlardan kentlere göç azaltmıştır. Nitekim Orta Doğu'da yaşanan çatışma alanlarına rağmen güçlü bir ekonomisi ile İran, turizm geliştikçe sayıları artan otel ve diğer hizmet alanları sayesinde turistlerin ilgisini az da olsa çekmiştir.

İran'ın koruma altına aldığı Milli Park ve Komishlou Yaban Hayatı Sığınağı, Paband Milli Parkı, Sarigol'un Milli Parkı vb. özellikle eko turizm açısından önemli yerlerdir. Bu alanlarda bulunan bitki ve hayvan türlerinin korunması amacıyla ülkede doğayı koruma alanlarının yanında İran Milli Flora Araştırma Bahçesi İran'ın en büyük bitki araştırma merkezidir.

Hemen hemen her yıl İran'da düzenlene film ve sinema festivalleri İran turizmi açısından oldukça önemlidir. İran sineması dünyada kendini kanıtlamış bir başarıya sahiptir. İran sinemasını bilen ve merak eden yönetmenler ve sinemaseverler İran'da düzenlenen festivallere ilgi göstermekte ve katılmaktadırlar. İran sineması aracılığı ile İran'ın kültürel ve tarihi zenginlikleri dünyaya tanıtılmıştır.

İran'ın tarihî, kültürel, jeolojik, jeomorfolojik ve klimatik özelliklerinin sağladığı avantajlar, ülkedeki turizm çeşitliliğine katkıda bulunmuştur. İran turistik cazibeler ve çeşitlilik açısından dünyanın en gözde ülkelerinden sayılmasına rağmen, İran'ın dünya turizmindeki payı oldukça düşüktür. İran'ın dünya turizmindeki payının düşük olmasının yanında kendi ekonomisi içindeki turizm payı da diğer sektörlere oranla oldukça düşüktür. İran devleti bölgedeki petrol ve doğalgaz zengini ülkelerden

olduğu için ekonomisindeki refah düzeyinde gelişmeler konusunda turizm alanına yoğunlaşmamıştır.

Zengin kültürel mirasla birlikte bu olağanüstü jeoturizm çeşitlilik yerel ekonomiyi çeşitlendirmek ve kırsal kalkınmayı güçlendirmek için gerekli olan jeoturizm ve jeopark gelişimi için değerli bir temel oluşturmaktadır. Ancak turizmin başarılı ve sürdürülebilir olması için, planlama ve yönetim, turizm kaynaklarının güncel bilgi ve anlayışının yanı sıra, jeolojik ve kültürel mirasın birçok yönüne bütüncül bir bakış açısına dayandırılmalıdır.

İran'ın ekonomi politiği petrol ve doğalgaz endüstrisinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenle, turizmdeki kamu politikaları çok karmaşık kültürel, sosyal, ekonomik ve özellikle politik koşullardan temelini almaktadır. İran'ın, toplumunun, coğrafi konumunun, coğrafi özelliklerinin ve bunların biçimlendirici yapısının doğasını araştırmak, İran'ın turizm gelişiminin ana konularını anlamak için önemli birer basamak olabilir. İran devletinin politik yapısı ve uygulamaları yine turizm geliştirme mekanizmalarını etkileyebilecek başka bir konu olabilir. İran devletinin merkezileşmesi ve bürokrasisinin özellikleri, devletin dış politikalarının turizmin gelişimine nasıl engel olduğu araştırmalarda açıkça ortaya çıkmaktadır. Politikaların politik ortamın, değerlerin, ideolojilerin ve karar alma süreçlerinin gücünün bir ürünün olduğu bilinmektedir.

İran'da bir yandan petrol üzerine kurulu politik ekonominin ve kayıt dışı ekonomik sektörlerin gelişmesinin, bir yandan da İran'daki siyasal iktidarın ve devletin doğasının birleşmesi, özel bir ekonominin kurulmasını sağlamıştır. Bir makro sistem olarak toplum ve siyaset, İran'daki petrol endüstrisi tarafından oldukça etkilenmiş ve şekillenmiştir. Dolayısıyla, bir alt sistem olarak turizm, bu ekonominin ve petrol temelli siyasetin etkisi altındadır.

Bir taraftan İran'daki sosyo-kültürel yapının İran turizmine olumsuz etki yaptığı görüşü mevcut iken diğer tarafta da bunun olumsuz bir etki olmadığı yaklaşımları mevcuttur. Vellas ve Bécherel (1995)'ın belirttiği gibi, turizm literatüründe turistlerin kararlarını varış noktalarındaki sosyo-kültürel koşullar hakkındaki kapsamlı

bir farkındalıklarına dayalı olarak belirledikleri konusunda çok fazla kanıt vardır. Birçok potansiyel destinasyona rağmen, Orta Doğu ülkelerindeki turizmin, eğlence veya eko turizm türleriyle yetişmediğine inanmaktadırlar. Suudi Arabistan, Mısır ve İran gibi ülkelerin çoğu kültürel, tarihi ve dini turizmi sağlamıştır. Bu nedenle, bu ülkelerin, özellikle de İran'ın kendi toplumlarındaki sosyo-kültürel durumlarından endişe etmelerine gerek yoktur. Bunun yerine, turizm gelişmelerine meydan okumak için, yeni yaklaşımlar bulmaya ihtiyaç vardır. Küresel turizmde yeni eğilimleri takip etmek ve uluslararası turistlere, ülkedeki güvenlik ve güvenlik standartları hakkında doğru bilgileri ulaştırmanın yollarını bulmak, turistlere sunabileceği devasa turizm deneyimleri portföyüne sahip olduğunu göstermek durumundadır.

İran turizminde gelişmenin yaşanması için öncelikle yol, su, elektrik ve iletişim ile ilgili altyapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bunlarla birlikte turizm hizmetlerinde de uluslararası standartları yakalaması gerekmektedir. Konaklama, restoran ve alışveriş gibi hizmetlerde kalitesinin arttırmalıdır. Gittikçe küreselleşen dünyada internet kullanımı, internet üzerinden ihtiyaçların giderilmesi çok yaygındır. İran'da da özellikle otel rezervasyonlarının ve ödemelerinin internetten yapılabilir olmasının İran turizmine ciddi bir ivme kazandıracağı öngörülmektedir.

Sahip olduğu avantajları turizmde verimli bir şekilde kullanmaya başlayan İran'a gelen turist sayısı her yıl değişkenlik göstermektedir. Ancak ekonomik yaptırımların kaldırılması ile İran turizm faaliyetlerinde ve turizm gelirlerinde ciddi artışlar hedeflenmektedir. Birçok ülkeyle yapmış olduğu ve yapacağı anlaşmalar ile işbirlikleri, ülkenin dış ülkelerde tanıtılmasında faydalı olacaktır; bu durum, ülkeye gelen turist sayısının artışında da etkili olacaktır. Ülkenin turizmden elde ettiği gelirler arttıkça, ekonomik refah düzeyi de artmış olacaktır ve yurtdışına çıkan yerli turist sayısında da artış sağlanacaktır. İran turizminin uluslararası sisteme entegre olması turizm potansiyeli değerlendirilmesini sağlayacak bu vesile ile de önemli bir gelir ve istihdam kaynağı oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abrahamian, E. (2008). *Modern İran Tarihi.* (D. Şendil, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Banlası Kültür Yayınları.

Ahipaşaoğlu, S., & Arıkan, İ. (2003). *Seyahat İşletmeleri Yönetimi ve Ulaştırma Sistemleri,*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Algar, H. (1969). *Religion and State in Modern İran.* California: Üniversity of California Press Berkeley.

Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD.* İstanbul : Alfa Yayınları.

Bayer, M. Z. (1992). *Turizme Giriş.* İstanbul: Nadir Kitap.

Berberian, M. (1974). *A Brief Geological Description of North – Central İran, Geological Surver of İran.*

Boniface, B., & Cooper, C. (2009). *The Geography of Travel and Tourism* . Amsterdam: Copyrighted Material.

Bozkaya, Z. (2014). *İran Gezi Rehberi.* Ankara: Özel Matbaası.

Buchta, W. (2000). Who Rules Iran? The Structure of Power in the Islamic Republic. Washington.

Burki, R., Elsasser, H., & B. Abegg. (2003). *Climate Change-İmpacts on the Tourism İndustry in Mountain Areas.* Zurich: Amelung.

Cavdani, H. (2002). *Sal Şomar-e Tarih-e Sinemaye İran, .* Getre.

Dabadaşı, H. (2004). *İran Sineması, .* İstanbul: Agora Kitaplığ.

Demirdurak, B., & Pilehroud, F. S. (2015). *Yuvarlak Dünyanın Köşeleri 7: İran.* Gita Yayınları.

Digard, J. P. (1378). *Das Okapi von Persepolis – erstes Dokument von Okapia johnstoni (Artiodactyla: Giraffidae) "Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan"*. Tahran.

Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası.* Konya: Çizgi Kitabevi.

Elliott, J. (1997). *Tourism: Politics and Public Sector Management.* London: Rutledge Press.

Faramarzi, M. T. (2000). *A Travel Guide to İran* . Tehran: Yassavoli Publications .

Ferdowsi, H. A. (1997). *Shâhnâmeh-ye Ferdowsi (Le Livre des Rois de Ferdowsi)* . Téhéran: Elhâm.

Furugi, M. A.-y., Gani, K.-ı., & Halebi, A. A.-ı. (2002). *Hayyâm Hayatı Sanatı ve Gerçek Rubaileri.* İstanbul: Babil Yayınları.

Garthwaite, G. R. (2016). *İran Tarihi.* (F. Aytuna, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Gholam, H. (1997). Filmşenaht-e İran (1309-1358). Defter-e Pejuheşhaye Ferhengi.

Görçün, Ö. F. (2008). *1979 İran İslam Devrimi Sonrası Türkiye İran İlişkileri.* İstanbul: Beta Yayıncılık.

Goeldner, C. R., Ritchie, J. B., & Mclntosh, R. W. (2000). *Tourism; Principles, Practices, Philosophies.* United States of America: Jhon Wiley&Sons.

Gözenç, S., Günal, N., & Özdemir, Y. (2006). *Ortadoğu Güneybatı Asya Ülkeler Coğrafyası* . İstanbul: Der Yayınevi.

Güney, E. (2002). *Ülkeler Coğrafyası-Jeopolitik Türkiye'nin Komşuları* . Ankara: Çantay Kitabevi.

Hafeziniya, M. R. (2017). *İran Jeopolitiği.* Ankara: İraniyat Yayınları.

Hervé, B. (2002). *İran, Paris, Guides Marcus* . Paris.

Heyderi, G. (1997). *Filmşenaht-e İran (1309-1358).* Defter-e Pejuheşhaye Ferhengi.

Honarfar, L. (1376). *Familarity With Historical City Of Esfahan.* Esfahan.

İçöz, O. (2000). *Seyahat Acenteleri ve Tur Operatörlüğü Yönetimi.* Ankara: Turhan Kitabevi

Key Note. (1991). *Travel Agentsand Overseas Tour Operators.* Key Note Publications.

Marefat, A. (2002). *Iran's Mountains and Caves.* Tehran: Goli Publications.

Olalı, H. (1985). *Türk Turizminin Dünya Turizmine Entegrasyonu.* Ankara: turizm Yıllığı.

Özcan, C. C. (2017). İran ve Türkiye Turizm İlişkisi. *İRAM*.

Özey, R. (2004). *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası* . İstanbul: Aktif Yayınevi.

Özgüç, N. (2003). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler.* İstnabul: Çantay Kitabevi.

Sarıkaya, Y. (2008). *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Sazman-i İran-gerdi ve Cihan-gerdi. (2000). *İran'da Turizmin Durumu.* İran Turizm Kurumu.

Şeriati, A. (2004). *Dinler Tarihi.* (E. Vatansever, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.

Şeriati, A. (2006). *İran ve İslam.* (K. Çamurcu, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.

Şişmanoğlu, M. N. (1989). *Attar Feridüddin, Diyanet İslam Ansiklopedisi.* İstanbul: TDV.

Taleb, A. N. (1998). *Der Hozur-e Sinema.* Tahran: Farabi Sinema Kurumu Yayınları.

Toskay, T. (1989). *Turizm, Turizm Olayına Genel Yaklaşım.* İstanbul: Der Yayınları.

Tunçdilek, N. (1971). *Güneybatı Asya Fiziki Ortam.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.

Tümertekin, E. (1982). *Ekonomik Coğrafya.* İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Usta, Ö. (2001). *Genel Turizm.* İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Usta, Ö. (2008). *Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Vista ara Kültür Müessesesi-İraniya. (2015). *İran'ın Bitki Örtüsü.* Tahran.

Yenise, G. (2008). *İran'da Etnopolitik Hareketler.* İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Zengin, B. (1999). *Turizm Coğrafyası.* Sakarya: SAÜ Basımevi.

Süreli Yayınlar

Akengin, H., & Gürçay, H. K. (2014, Aralık). Coğrafya, Demokrasi ve Yönetim Sorunu Üzerine Bir Bölgesel Değerlendirme: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(33), 19-40.

Assari, A., & Mahesh, T. (2011). Urbanızation Process in Iranian Cities. *Asian Journal of Development Matters, 5*(1), 151-154.

Awla, H. K., & Kasap, F. (2015). İran Sineması'nın Gelişimi ve İran Sinemasında Abbas Kiyarüstemi Üzerine Bir İnceleme,. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(41).

Baitenova, N. J. (2011). İmâm Gazzâlî'nin Hayatı Ve Yaratılış Hakkındaki. İ. İ. Vakfı (Dü.), *900. Vefat Yılında İmam Gazali* içinde (s. 79-89). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Bizzarri, C., & Lopez, S. G. (2014). Tourism in Iran: From Pilgrimage to Local Economic Development. *GeoProgress Journal, 2*(1).

Bulut, H. İ. (2010). Kerbela'ya Kutsiyet Kazandırmada Dini ve Siyasi Otoritelerin Rolü. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII*(22), 1-19.

Chianeh, R. H., Chiappa, G. D., & Ghasemi, V. (2018). Cultural and religious tourism development in Iran: prospects and challenges, An International Journal of Tourism and Hospitality Research.

Curtis, G. E., & Hooglund, E. (2008). A Summary of Geology of Iran: The Society and Its Environment. *İran A Country Study* (s. 81-141). Washington: Federal Research Division Library of Congress .

Erbaş, A. (1998). Zerdüştilik Din Anlayışı. *Dinler Tarihi Araştırmaları-II* (s. 269-278). Konya: Dinler Tarihi Derneği Yayınları.

Ertaç, K. (2016). İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış,. *Dergi Park Akademik, Bölgesel Çalışmalar, 255*(1).

Ghaz, J. M., Ólafsdóttir, R., Tongkul, F., & Ghazi, J. M. (2013). Geological Features for Geotourism in the Western Part of Sahand Volcano, NW Iran. *Geoheritage*(5), 23-34.

Ghorbani, M. (2013). The Economic Geology of Iran: Mineral Deposits and Natural Resources. *Springer Geology*, 46-64.

Göçer, İ. (2015). Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6*(10).

Hacıoğlu, N., & Saylan, U. (Aralık 2014). Arap Baharı'nın Turizme Yansımaları; Arap Ülkeleri ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17* (32), 55-80.

Hajinejad, A., & Eslamfard, F. (2013). Formulating strategies for the development of treatment tourism in Shiraz (Iran) using a strategic planning approach (SWOT). *J Rafsanjan Univ Med Sci , 8*(12), 641-54.

Hanefeld, J., Smith, R., Horsfall, D., & Lunt, N. (2014). What do we know about medical tourism? A review of the literature with discussion of its implications for the

UK National Health Service as an Example of a Public Health Care System. *J Travel Med, 6*(21), 410-470.

Heydari Chianeh, R. K. (2012). Iran's Tourism: A Political Economy Perspective. *A Paper Presented to the 2nd International Interdisciplinary Tourism Research Conference,*.

Heydarzadegan, P., & Arslan, M. (2010). Merağa İli (İran) Turizm Potansiyelinin A'WOT Analizi ile Değerlendirilmesi. *Ormacılık Dergisi*, 107-117.

Hosseini, S., Maher, A., Safarian, O., Ayoubian, A., Tehrani, D. S., & Amini-Anabad, H. (2015). Development Strategy of Health Tourism in Iran. *Int J Travel Med Glob Health, 3*(4).

İran Haritacılık Kurumu. (2002). *İran Milli Atlası, Turizm,* (Cilt 17). Tahran: İran Haritacılık Kurumu Matbaası.

Irandoost, K., Alizadeh, H., & Rasouli, M. (2017). The Challenges of Urban Development in İran Focusing on The City of Kermanshah. *ICAT,* (s. 106-112). Malaysia.

Jabbari, A., Delgoshaei, B., Mardani, R., & Seid, J. T. (2012). Medical tourism in Iran: Issues and Challenges. *Journal of Education and Health Promotion*(1).

Karaağaçlı, A. (2009). *Hazar Deniz.* 11 06, 2017 tarihinde www.bilgesam.org: http://www.bilgesam.org/incele/1291/-hazardenizi/#.VTazVtLtmkp adresinden alındı

Karaismailoğlu, A. (Ocak 2013). Tarih Boyunca Türkler ve Farsça; Modern Yaklaşımlara Bir Eleştiri. *Sosyal Bilimler, 3*(1), 6-15.

Kılınç, A. (2008). İran Anayasa Hukukunun Esasları . *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergis, 12*(1).

Khadem, M., & Sazegara, A. (2011). *The Potential of Damavand Mountain (Rineh) as an Ecotourism Destination, Master's Thesıs, Luleå University of Technology.* Tahran.

Kozak, N. (2010). *Turizm Pazarlaması.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Köksal, A. (1976). *Güney Anadolu Bölgesi ile Kıbrıs'ın Turizm Coğrafyası* . Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Küçük, S. (2013). Feridüddin Attâr'ın Hayatı ve Eserleri. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 2*(1).

Metz, H. C. (1987). *Iraq: A Country Study*. Washington: GPO For the Library of Congress.

Özgüdenli, O. G. (2003). Osmanlı İranı I, Batı İran ve Azerbaycan Tarihi Hakkında Osmanlı Tahrir Kaynakları:Coğrafi ve İdari Taksimat. *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, XX*(32), 83-107.

Rokni, L., Pourahmad, A., Langroudi, M., Mahmoudi, M. R., & Heidarzadeh, N. (2013). Appraisal the Potential of Central Iran, in the Context of health Tourism. *Iran J Public Health, 3*(42), 272-290.

Sever, C. (2017). İran Sineması. Sinefil.

Stöcklin, J. (1968). Structural History and Tectonic of Iran: A Review. *American Association of Petroleum Geologists Bulletin*(52), 1229-1258.

Tavallai, S. (2007). Winter Tourism as an Economic Alternative in Iran;. *Anatolia, 2*(18), 256-358.

Tazegül, Ü. (2017). Farklı Toplumlarda Polo Sporu. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6*(3), 2150-2160.

Turizm Yatırım İşletme ve Endüstri Dergisi. (2016). İran'da Otel Talebi Çok Fakat Arz Yok. *Turizm Yatırım İşletme ve Endüstri Dergisi*(35). 04 12, 2018 tarihinde www.turizmyatirimdergisi.com.tr: http://www.turizmyatirimdergisi.com.tr/haber-detay-233-iran%E2%80%99da-otel-talebi-cok-fakat-arz-yok.html adresinden alındı

Zamani-Farahani, H., & Henderson, J. C. (2011). *Religious tourism in Asia and the Pacific: Iran, Shia pilgrimage and tourism.* World Tourism Organization. Madrid: UNWTO.

Zavotçu, G. (2009). Sa'di, Düşüncesi ve Etkileri. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(40), 47-58.

Wilmsen, M., Fürsich, F. T., Emami, K. S., & Majidifard, R. M. (2009). An Overview of the Stratigraphy and Facies Development of the Jurassic System on the Tabas Block, East-Central Iran. *Geological Society*, 323-343.

Diğerleri

Ataşeoğlu, Ü. (2013). *İran Ülke Raporu.* Ankara.

ATO. (2016). *İran Ülke Raporu.* Ankara: Ankara Ticaret Odası.

Ayar, M. T. (2007). *Hâfız-I Şîrâzî'nin Bazı Gazellerine Şerh Tekniği Açısından Sûdî Ve Konevî'nin Yaklaşım Tarzları, Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul.

Basiri, A. (2011). *İran-Türkiye Arasında Faaliyet Gösteren İstanbul'daki Seyahat Acentalarının Paket Tur PazarlamaTekniklerinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.* İstanbul.

Beizaeijouybari, B. (2017). *Hıstorıcal Processes From Past to Peresent and the Landscape Characterıstıcs of the Iranıan Gardens, A Thesis Master of Architecture In the Department of Architecture and Design, Özyeğin University* .

(June 2017). *BP Statistical Review.* British Petrolem.

Çalış, A. (2016). *İran Ülke Profili.* Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayını.

Çiyane, R. H. (2003). *İran'da Turizm Sektörünün Planlamasının Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Tebriz Üniversitesi Şehir Planlaması ve Coğrafiya Bölümü.*

DEİK. (Ekim 2017). *İran Ülke Bülteni.* İstanbul: Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu.

DEİK; TİM. (2016). *Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki analizi Prjesi.*

Deniz, F. G. (2014). *Türkiye'de Faaliyet Gösteren Seyahat Acentelerinde Kullanılan Turistik Ürünlerin 2000-2013 Dönemindeki Gelişimi.* İstanbul.

GAR . (2009). *Iran's Draft Report:: Hazard Profile.* Tahran.

Gharamaleki, M. R. (2005). *İran'da Turizmin Gelişimi ve İran'ın Doğu Azerbaycan Eyaletinde Bulunan Otel Personelinin Performans Değerlendirmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.* İstanbul.

Gürkaş, B. (2007). *Bölgesel Bir Güç Olarak İran'ın Jeopolitik Konumu, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü.* İstanbul.

Handcrafts and Tourism Organization . (2011). *Iran Cultural Heritage.*

Hosseini, M. (2017). *Türkiye'den İran'a Demir-Çelik Ürünleri Pazarlaması ve Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Billimleri enstitürü,.* Ankara.

Iran Country Profile. (2017).

İran Ülke Bülteni. (2015).

İTHİB. (Ekim 2016). *İran Ülke Raporu.* İstanbul: Tekstil, Deri ve Halı Ar-Ge Mevzuat Şubesi,.

Jahromy, Z. N., & Tajik, Y. (2011). *Tourism and Local Food and Beverages Consumption, The case of Mazandaran Province, North of Iran, Master's Tesis, Luleå University of TechnologyDepartment of Business Administration, Technology and Social Sciences.* Lulea, İsveç.

Khanzadeh, M. (2012). *İran Mimarisinde Avlunun Önemi, Geleneksel Tebriz Evlerini Açıkk Alan Tipleri Üzerinden Analizi ve Sınıflandırlması, Sanatta Yeterlilik Tezi, Hacettep Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Sanat Dalı.* Ankara.

Kırçiçek, A. (2010). *Urmiye Gölü Havzası'nın (İran) Fiziki Coğrafyası, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi OrtadoğuAraştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Coğrafyası Ana Bilim Dalı* . İstanbul.

Kocalar, A. O. (2016). Ortadoğu Coğrafyasında Turizm. *Yeni Türkiye*(82), 117-125.

KTO. (Şubat 2017). *İran Ülke Raporu.* (K. T. Odası, Dü.) kto.org.tr: www.kto.org.tr adresinden alınmıştır

Mahdian, A. (2010). *İran'ın Bölgesel Politikaları Çerçevesinde Güney Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu İktisadı Anabilim Dalı.* İstanbul.

Mızrak, B. (2016). *İran Pazar Fırsatları Analiz Raporu.* Elazığ: T.C Fırat Kalkınma Ajansı.

Özkan, N. (1996). İran`ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri (1990-1995),Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı. İstanbul.

Pour, M. S. (2005). *Tarihsel Gelişimi İçerisinde İran Sinemasını Etkileyen Faktörler ve Günümüzdeki Durum,Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bölümü* . İstanbul.

SCI. (2017). *Statistical Center of Iran Reports.*

Topaloğlu, Ö. (1996). Çağdaş İran Tarihi (1914-1945), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı. Elazığ.

TUİK. (2017). *Türkiye İstatistik Kurumu Raporu.*

TURSAB. (2017). *Tahran Uluslararası Turizm Fuarı Değerlendirme Raporu.* Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği .

UNWTO. (August 2017). *Tourism Highlights.* World Tourism Organization. Madrid: World Tourism Organization.

UNWTO. (Temmuz 2015). *Annual Report.* World Tourism Organization.

Urban Strategy Partners. (Aralık 2017). *Turizm ve Kentler Raporu.* Londra.

World Travel and Toruism Council. (March 2017). *Travel&Toruism, Economic İmpact İran.* Worl Travel and Toruism Council, United Kingdom.

WTTC. (2017). *Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) Raporu* .